

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

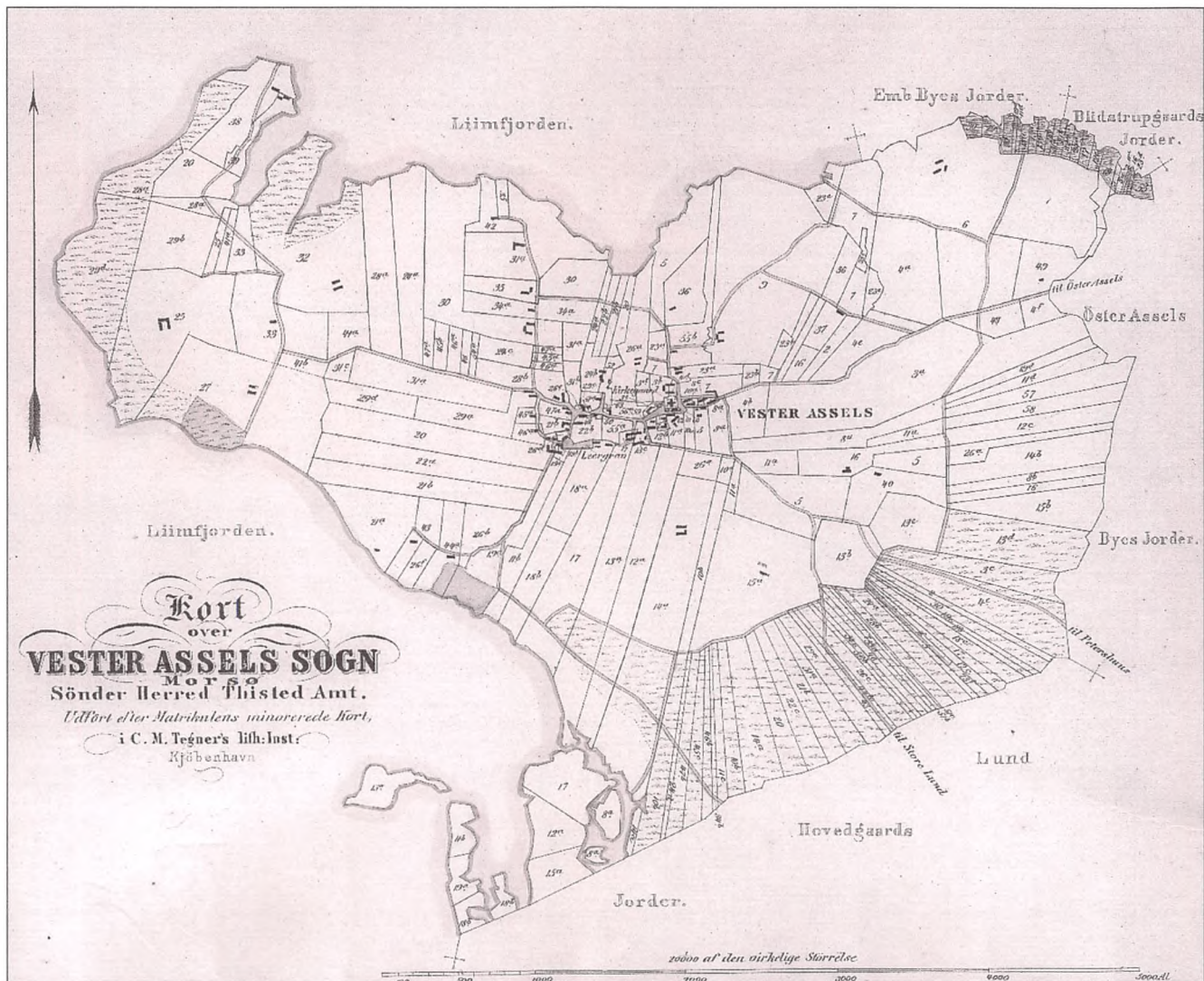
Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

JUL PÅ MORS

LOKALHISTORISK ÅRSSKRIFT 1997

Matrikulens minorerede kort findes for alle sogne på Mors. De er trykt og udgivet i 1867.
Ejendommens placering er fra kort, der er opmålt 1810-1820. Opmålingen af skellene er fra først i 1860'erne.

JUL PÅ MORS 1997

INDHOLD

Jordskælv i radisebedet ..... 2 <i>Af Stig Schack Pedersen</i>	Billeder fra Morsø Lokalhistoriske Arkiv 38
Billeder fra Morsø Lokalhistoriske Arkiv 6	Forskønnelsesforeningen 1888 til 1938 ..... 40 <i>Af Frederik Bang</i>
Elle Povlsdatter – hendes signen og spøgeri ..... 8 <i>Af Niels Vestergaard Larsen</i>	Billeder fra Morsø Lokalhistoriske Arkiv 55
Ørndrup – Fra hovedgård til hovedgård ..... 10 <i>Af Børge Jensen</i>	Lidt om kirkeværgerne og sædeligheden i 1600-tallet ..... 56 <i>Af Niels Vestergaard Larsen</i>
Billeder fra Morsø Lokalhistoriske Arkiv 17	Billeder fra Morsø Lokalhistoriske Arkiv 58
Billeder fra Morsø Lokalhistoriske Arkiv 18	
Om den gamle spillemandsmusik og dens udøvere ..... 20 <i>Af Henry Mark</i>	
Billeder fra Morsø Lokalhistoriske Arkiv 23	Redaktion: <i>Per Noe</i> <i>Hans Overgaard</i> <i>Jakob Nyborg</i> <i>Susanne Overgaard</i>
Fra Glomstrup Mark ..... 24 <i>Af Freddy Boysen</i>	
Billeder fra Morsø Lokalhistoriske Arkiv 30	35. ÅRGANG . ISBN 87-87566-50-8 ISSN 0902-4700
Guder i Mosen ..... 32 <i>Af Per Bugge Vegger</i>	Oplag: 2.200 stk. Pris: Kr. 65,00 Morsø Bogtrykkeri
Noget i luften? ..... 34 Nykøbing Mors omkring 1850 <i>Af Mai-Brit Lauritsen</i>	Kortene er gengivet med tilladelse fra Kort- og Matrikelstyrelsen.

Jordskælv i radisebedet

Af Stig Schack Pedersen

Det var en almindelig dag i begyndelsen af april 1841. Det var godt vejr, og barometerstanden stabil. I Nykøbing var forårsaktiviteterne i fuld gang, således også hos gartner Adolph Lassen, der siden jævndøgn havde været i fuld sving med at plante grøntsager og så bede med radiser og salat. Pludselig sent på eftermiddagen mærkede han ligesom så mange andre mennesker på Mors et tydeligt jordskælv ledsaget af et drøn som torden, der følte som havde det en retning tværs hen over øen fra sydvest mod nordøst. Bag efter var alt, som det plejede, og i gartneriet ved Østergade var der ikke nævneværdige spor at ane. Men oplevelsen havde alligevel sat sig så stærke spor i gartner Lassens sind, så han om aftenen følte, han måtte skrive det ned i sin dagbog:

»April 3. Om Eftermiddagen kl. 4 $\frac{1}{2}$ mærkedes tydeligt et Jordstød med et Drøn som Torden fra S.V. henimod N.O.« Herefter fortsætter dagbogen ligesom de foregående dage med beskrivelserne af såning af radiser, gulerødder, blomkål o.s.v.

Anderledes voldsom var virkningen af jordskælvet i Tødsø. Her var der flere skorstenspiber, som styrtede ned, og kirkemuren slog revner. Beskrivelserne herfra nævner også, at jordskælvet kom i to stød, og at jorden bragtes i bølgende bevægelse. Jordskælvet varede omkring 5-6 sekunder, og skilderier på væggene rystede og køkkentøjet raslede og klirrede. Hvor stærke kræfter, der var på spil, kan illustreres ved, at ambolten i smedjen faldt ned fra sin blok.

Det største jordskælv i Danmark

Dette var det største jordskælv, som er blevet registreret i Danmark. Vor viden om dette jordskælv er tillige ret omfattende, idet geologen J. G. Forchhammer, professor i København, gennemrejste Jylland samme år og indhentede oplysninger om jordskælvets virkning og folks oplevelser af jordrystelsen. Efter de Rossi og Forels skala havde jordskælvet en styrke på mellem 7 og 8, hvilket svarer til, at: »Løse Genstande kastes over Ende; Kirkeklokkerne begynder at lyde; almindelig Forskrækkelse; dog ingen Skade paa Husene« og »Skorstene falder ned; Murvægge slår Revner«. Det svarer til ca. 5 på den mere kendte Richter skala. Jordskælvet var koncentreret til det vestlige Limfjordsområde, som er et af de steder i Danmark, der hyppigst rammes af dette naturfænomen.

Jordskælvsområdet strakte sig fra Vestervig i Sydthy til Arup på Hannæs og i et bælte ind over Mors til Fur og det nordlige Salling for endelig at fortabe sig ned i Himmerland. Men rystelsen registreredes også så langt væk som i Kiel, København, Helsingør og Sydnorge. Ud fra iagttagelserne har man vurderet dybden af jordskælvets egentlige centrum til 33 km. Den beregning er uhyre vigtig, når man skal give den videnskabelige forklaring på rystelsen; men for folk i almindelighed er virkningen på overfladen nok så vigtig.

Vielse forrettet under jordskælv

Størst opstandelse må man nok sige, jordskælvet gjorde i Arup kirke på det sydlige Hannæs. Her var Anders Ingvarsen og Bodil Marie Jens-

Jordskælv i radisebedet

(Tegning: K. E. Tingstrup)

datter ved at blive viet af pastor Obel, da jordrustelsen indtraf. Bryllupsgæsterne styrtede forfærdede ud af kirken, hvor de kunne konstatere, at kirketårnet havde slået en dyb revne, og at der var forrettet stor skade på muren. Efter rystelsen var overstået, blev folk dog beroliget, og handlingen i kirken kunne fuldføres. Lakonisk tilføjede pastor Obel i kirkebogen: »Vielsen forrettet i Arup Kirke under Jordskælv«.

Ved restaurering af kirken en halv snes år senere var revnen, som blev slået i tårnets vestre side, så bred, at man kunne stikke en hånd ind i den. Men værre beskadiget var dog tårnets nordvæg, som pludseligt under reparationsarbejdet styrtede sammen.

Gulvet bølgede og jorden slog revner

Flere steder havde man set jorden bølge. Således berettede degnen i Vestervig, at flisegulvet i hans stue rejste sig i bølgeformede bevægelser. Bølgernes højde var på omkring 10 cm, og mellemrummene mellem fliserne sprækkede 1-2 cm. Da bølgen var rullet bort, lagde fliserne sig på plads igen.

I nærheden af Vestervig blev der dannet en sprække på 13 m med retningen NØ-SV. Sprækker i jorden blev desuden især dannet på Fur, hvor de som spring oppe i bakkerne stod frem i flere år efter.

Jordbevægelser under jordskælv

For den, der oplever jorden skælve kan det være svært præcist at beskrive, hvad der foregår. Jordrustelsen er ikke kun én bevægelse, men sammensat af forskellige typer af materialebølger. Den første rystelse, som skabes af det, man kalder primærbølger, opleves som en fremadløbende bevægelse. Disse bølger svarer til den bevægelse, der fremkommer, når man slår med en mukkert mod enden af en jernbjælke. Den næste rystelse, som skabes af det man kalder sekundærbølger, opleves som en sidelæns be-

1. Meget svag Rystelse, kun observeret med fine Instrumenter.
2. Svag Rystelse, kun bemærket af en øvet Iagttager eller ved Hjælp af Apparater.
3. Rystelse, iagttagen af Folk, som i Øjeblikket var ubeskæftigede.
4. Rystelse, bemærket af en hel Del Folk i Virksomhed, Klirren af løse Genstande, Døre, Vinduer, Ovndøre, Knagen i Gulvene.
5. Rystelse, mærket af enhver. Møbler og Senge rystes; en og anden Klokke i Husene ringer.
6. Folk vækkes af Søvn; Lysekroner og Hængelamper kommer i Svingning; alle frithængende Klokker i Husene giver Lyd, Pendulure standser. Enkelte Personer bliver forskrækkede og forlader Husene.
7. Løse Genstande kastes over Ende; Kirkeklokkerne begynder at lyde; alm. Forskrækkelse; dog ingen Skade paa Husene.
8. Skorstene falder ned; Murvægge slaar Revner.
9. En Del Bygninger ødelægges delvis eller ganske.

*Skala over jordskælvsstyrke (de Rossi og Forel)
Fra Salmonsens Konversationsleksikon, 1922*

vægelse. De svarer nærmest til de bevægelser, man kan opnå ved at svinge med et reb lagt på jorden. Den sidste rystelse, som skabes af det man kalder rayleighbølger, opleves som en langsom rullende bevægelse nærmest som dønninger på havet.

De sprækker, som dannes ved jordskælv, er ofte langstrakte og følger en hovedretning, som er bestemt af de geologiske lag i området. Et jordskælv udløser nogle og skaber andre spændinger samtidig med, at selve jordens øvre jordlag påvirkes voldsomt. Derfor optræder sprækkerne i mange mønstre, som dog kan opdeles i tre hovedtyper: 1. Området synker ned i forhold til omgivelserne. 2. Området hæver sig i forhold til omgivelserne. 3. Området forskydes vandret i forhold til omgivelserne. Når man kan iagttage forsætningen langs med jordskælvsprækken, f.eks. ved at hegn er forskudt en eller flere meter til siden, eller ved at jordoverfladen på den ene side af en sprække

ligger »oppe i luften« »mens den anden side er »faldet ned«, taler man om forkastninger. Bevægelsen langs med forkastningen måles som en forsætning eller spring, henholdsvis som en relativ forsætning, som den der direkte kan ses, eller som en absolut forsætning, der er en beregning af den samlede bevægelse mellem de to blokke på hver side af forkastningen.

Hvis et jordskælvspring opstår på havbunden, kan der dannes en flodbølge, som med stor fart bevæger sig mod land. Navnet på sådanne bølger er tsunami, som stammer fra Japan, hvor ordet betyder havnebølger, altså bølger, der næsten uden varsel oversvømmer havnen. Ved jordskælvet i 1841 blev der ikke rapporteret om tsunami-lignende bølger, men det blev bemærket, at Vesterhavet var i oprør den dag, selvom der ikke blæste nogen nævneværdig vind. Efter jordskælvet blev havet imidlertid stille. Så der har nok været tale om forchok bølger, som har sat vandmasserne i oprør.

Smedens ambolt faldt ned fra sin blok.

(Tegning: K. E. Tingstrup)

Hyppighed og forudsigelse

Der er vel god grund til at gøre opmærksom på jordskælvets forskellige fænomener, så man kan genkende dem, hvis tilfældet skulle være ude. Dermed skulle det være muligt at være mere fortrolig med naturfænomenet og herved undgå skadeforøgende panik.

Næste gang der sker et jordskælv i Danmark, er det meget sandsynligt, at det sker, i Limfjordsområdet omkring Mors. Siden 1841 har det vestlige Limfjordsområde været ramt af jordskælv op mod ti gange. Omkring en trediedel af de kendte jordskælv havde deres overfladecentrum, epicenteret, i denne del af landet. En anden trediedel er koncentreret omkring Øresundsregionen, især Nordsjælland og området mellem Stevns og Falsterbo. Resten var spredt fordelt over det danske område, dog med en større hyppighed i Kattegat mellem Anholt og Kullen.

Jordskælvstyrken er sjældent over 4 på de Rosis og Forels skala. Mindre rystelser, som næsten ikke registreres af mennesker, forekommer i en hyppighed på ca. hundrede

pr. hundrede år. Jordskælv med styrke på omkring 3 til 4 optræder med en hyppighed på omkring 20 pr. 100 år. Og endelig forekommer jordskælv med styrke på 5 til 7 med en hyppighed af 1 pr. 100 år, mens jordskælv med styrke over 7 er så sjældne, at hyppigheden af deres optræden ikke kan angives. Det kan både betyde, at de aldrig forekommer, og at der forekommer eet hvert tusinde år med styrke på 8 eller 9.

Men kan jordskælv overhovedet forudsiges? Det er velkendt, at dyr bliver urolige under jordskælv. Således blev det også bemærket på Mors i 1841. Der findes også beretninger om, at særligt følsomme dyr reagerer på jordskælvsforvarsler, f.eks. er det blevet observeret, at flagermus forlader deres opholdssted i bjerghuler, før der kommer et jordskælv.

Forskningen inden for forvarsling af jordskælv foregår i dag efter tre principper: 1) Porevandstrykmålinger, der registrerer sammenpresning eller udvidelse af jordlagene, 2) Måling af før-chok bevægelser, og 3) Registrering af brud i

elektromagnetiske bindingsfelter forud for de mekaniske brud.

Den første metode bygger på iagttagelse af, at vandstanden i brønde forandrer sig i forbindelse med jordskælv. Teorien er, at opbygningen af de spændinger, som udløser jordskælvet, presser jorden sammen, og det har en stor og målbar effekt på vandtrykket mellem kornene i de geologiske lag. Danmarks og Grønlands Geologiske Undersøgelse er med i et internationalt samarbejde, som opbygger et overvågningsnetværk for den Eurasiske kontinentalplade, som bygger på denne teori.

Den anden metode bygger på erfaringerne fra jordskælv langs Sankt Andreas Forkastningen i Californien og i Japan, hvor det er konstateret, at de store jordskælv ofte varsles af forudgående små mekaniske sætninger langs med en eller flere i forvejen kendte forkastningszoner. Ved at opstille laser præcisionsmålere, der over store afstande måler positionen af spejle på den anden side af forkastningen, er det muligt at konstatere selv meget små bevægelser af forkastningsblokkene og dermed varsle et kommende jordskælv.

Den sidste metode bygger på en lidt mere spekulativ teori. De kræfter, som binder et mineralkorn eller flere sammen, består bl.a. af elektromagnetiske spændingsfelter. Når et jordskælv er under udvikling, vil de første brud ske i de små elektromagnetiske spændingsfelter. Ved at måle fald i disse rundt omkring i Grækenland har græske geofysikere med en vis succes kunnet forudsige nogle store jordskælv i Grækenland og det vestlige Tyrkiet med et forvarsel på 8 timer. Problemet med metoden er blot, at den ikke har kunnet forudsige, om det f.eks. blev et stort jordskælv 300 km væk eller et lidt mindre jordskælv kun 150 km væk.

Årsagen til jordskælv på Mors

Når man skal tolke årsagen til jordskælv, er det vigtigt at vide, i hvilken

dybde jordskælvets egentlige centrum ligger. For jordskælv i 1841 ved vi, at det var »dybt« nede, hvilket vil sige nede i den krystallinske skorpe under de aflejringer, Danmark består af. Så vi har at gøre med et brud, som bevæger to skorpeblokke. Centrum for de mere hyppige jordskælv er beregnet til omkring 10 km, hvilket svarer til aflejringeres tykkelse under Mors.

Hvis man ser på den geologiske ramme for Danmark kan man pege på tre typer af tektonik, som styrer forkastningsbevægelserne. Den første er salttektonik, der især for Mors, Thy og Salling kunne tænkes at være vigtig, da vi ved, at salthorstenene under Erslev, Thisted og Batum skyder op som »paddehatte« fra 6 km's dybde, så afstanden fra jordens overflade ned til toppen kun er omkring 2 km. Disse opskydninger fandt væsentligst sted for 15 mill. år siden, og de største sætninger forbundet hermed er sket for længst. Eventuelle jordskælv i den forbindelse ville desuden have et centrum beliggende på mindre end 6 km's dybde.

Den anden type af tektonik, som kan styre jordskælvne, er den indsynkning, der sker i Nordsøbassinet.

Midt i Nordsøen ligger Centralgraven, hvorfra Danmark henter sin olie og gas. Centralgraven er en af de tydeligste strukturer, der viser, at kontinentalskorpen mellem Skandinavien og England stadig udvider sig samtidig med, at der sker en indsynkning. Da Danmark ligger på den østlige rand af dette bassin kunne det godt tænkes, at et system af N-S gående normale forkastninger ville være aktive og forårsage jordskælv. I en bred ramme kunne man opfatte disse forkastningslinier som styrende elementer i udformningen både af øst- og vestkysten af Mors såvel som øst- og vestkysten af Jylland. Forkastningsdybden er dog næppe over 10 km, og da området udvider sig, vil de næppe forårsage de store jordskælv.

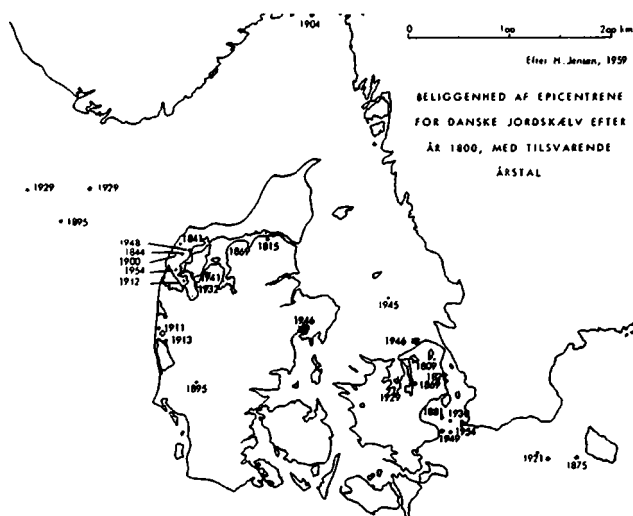
Den tredje type af tektonik, som styrer den geologiske udvikling i Danmark, er den såkaldte Sorgenfrei-Tornquist Zone, som løber fra NV-SØ fra Skagerrak ned gennem Kattegat til Skåne og videre til Bornholm. På den anden side af Østersøen fortsætter zonen gennem Polen ned i Mellem-Europa. Den kan opfattes som en stor sprække i den europæiske plade, der er opstået ved et skævt brud på grund af

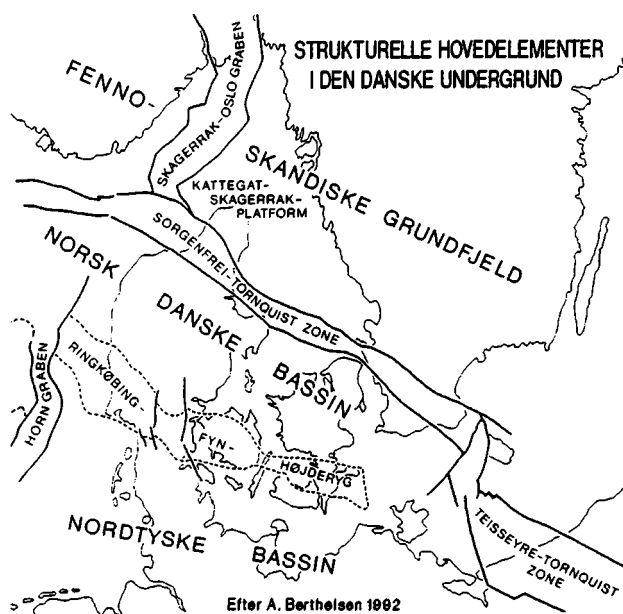
(Tegning K. J. Tingstrup)

Bryllupsgæsterne styrtede forfærdede ud.

den afrikanske plades skub mod den europæiske plade. Den første effekt af dette skub var dannelsen af Alperne. Senere blev Juraberget dannet, og det fortsatte skub er med til at rykke Nordeuropa op mod det skandinaviske grundfjeld. På den måde opstår de spændinger langs med Sorgenfrei-Tornquist Zonen, der fra tid til anden udløses i jordskælv langs med den sydvestlige begrænsning, hvor netop Mors er beliggende.

Kilde: Varv, 1967.

Kilde: Varv, 1992.

Der strikkes for Kirkens Korshær i Frøslev Skoles have. Billedet er taget i tiden 1928-33, da pastor Ejner Walther Hansen var præst i Frøslev. Lokalhistorisk Arkiv søger navne på de flittige damer.

Et kig ind i stuerne hos boghandler Hans Hansen.

Knud Larsen havde konfekturforretning i Østergade 25.

*Maren og Anna Dorthea Møller
ved brødsalget
i Vestergade, ca. 1910.*

*Ejendommen på hjørnet af Østergade og Skovgade.
Lokalhistorisk Arkiv mangler oplysning om personerne på billedet.*

Elle Povlsdatter

– hendes signen og spøgeri

Af Niels Vestergaard Larsen

Laurids Christensen var gårdmand i Sejerslev. I foråret 1649 - på den tid han var ved at så havre - mistede han sin bedste hoppe. Den var lige kommet på græs, da den blev syg og døde. Det skete pludseligt, men Laurids Christensen kunne ikke sige, at han ikke var blevet advaret. Kort forinden var Elle Povlsdatter kommet til hans gård. Hun fortalte, at hun sent om aftenen dagen før var kommet forbi Mette Christensdatters hus. Og da hørte hun Mette sige til sin søster, Else, at Laurids skulle få det betalt, at han ikke ville låne dem sin plov til at pløje noget grønjord op med. Hans bedste øg skulle få en skade, skulle det. Så længe hesten stod på staldfoder, ville den være uskadt, men når den kom på græs, ville han miste den. Elle Povlsdatter kunne dog også råde Laurids, så disse troldfolk ikke kunne gøre nogen skade - hvis han altså blot ville adlyde hende.

Laurids spurgte til råds, og Elle Povlsdatter svarede, at han skulle give hende tre spåner, skåret af hans stalddør: De to skulle han skære opad og den tredie nedad. De skulle skæres på en søndag, og så ville hun sætte dem over døren og bruge følgende ord: »Jeg forbyder alle Djævelens lemmer at gøre ham, hans pung, hustru eller børn nogen skade - under Guds lydelse, under Guds hørelse, under Guds nærværelse, i navn Gud Faders, Søn og Den Hellige Ånd - Amen.« Men Laurids var dog ikke helt overbevist om den historie - før han vitterlig led tab.

Laurids ville nu heller ikke finde sig i, at troldfolk kastede ulykke på

ham, så han gik til den øverste myndighed på øen - kongens lensmand på Dueholm, Hans Juul - med sin klage og fortalte hele historien. Lensmanden tog sagen alvorligt, og han lod Elle Povlsdatter og Mette Christensdatter indkalde til forhør på Dueholm den 24. juli. Elle Povlsdatter bekræftede historien og anklagede samtidig Mette Christensdatter for at have lovet og forvoldt ulykken. Mette Christensdatter benægtede og aflagde ed på, at hun ikke var skyldig.

Hermed sluttede sagen for Mettes vedkommende. Elle Povlsdatter derimod blev nu en sag på Nørreherredsting. Det var ikke første gang, hun havde søgt at råde folk - mod betaling - på lignende vis, og efterhånden var mange beboere på Nordmors ved at være kede af hende. De følgende uger fortalte de på herredstinget om hendes virksomhed - under ed og for otte retsvidner - sandemænd. På ugedagen efter forhøret på Dueholm fremlagde først ridefogeden fra Dueholm, Søren Jensen, beretning om det.

Så vidnede 19 mænd fra Nordmors. De havde alle hørt, at Elle Povlsdatter havde det rygte, at hun kunne skaffe råd for, at hopperne ikke skulle kaste deres føl. Mændene var: Jens Christensen, Svenning Pedersen, Niels Skammelsen i Overgård, Peder Mogensen og Niels Svenningsen fra Sejerslev, Mikkel Christensen fra Skrandrup, Jens Nielsen fra Skarregård, Peder Christensen, Niels Jensen, Poul Nielsen, Poul Lauridsen og Søren Andersen fra Hesselbjerg,

Morten Christensen, Christen Christensen, Arent Sørensen og Mads Nielsen fra Nr. Draaby. De tre første vidste også, at Elle Povlsdatter havde gået sådan omkring allerede for 4-5 år siden. Og Peder Andersen fortalte, at Elle havde sagt til hans kone, at Peder Mogensens øg ikke ville have kastet sit føl, hvis han havde givet hende noget.

Niels Svenningsen, Christen Christensen og Arent Sørensen, kunne tilføje, at Elle Povlsdatter også havde ry for, at hun med ord kunne skaffe folk deres mælk igen, hvis den var borte.

To uger senere, den 14. august, var det kvindernes tur til at vidne. Johanne Sørensdatter fra Skærbæk fortalte, at hun dagen før Skt. Hans havde opdaget, at der om natten var blevet smurt noget smør på deres urtegårdsplåge. Samme dag kom Elle Povlsdatter til Skærbæk, og Johanne bad hende om at gå med og se på det. Da Elle så lågen med smøret, sagde hun: »De vil ikke jeres dyr noget godt, jeg skal få fat i noget og komme herved og grave det i jorden, så de ikke skal tage lykken fra jeres dyr«. Fire dage senere kom hun igen, men nu ville Johanne ikke have noget med hende at gøre. Alt hvad Johanne fortalte i retten, bekræftede Elle Povlsdatter som rigtigt.

Johanne Sørensdatter kunne vidne, ligesom mændene tidligere havde gjort, at Elle havde rygte for at modtage gaver af folk, for at deres øg ikke skulle kaste føllene. Det samme vidnede otte andre kvinder: Karen Pedersdatter og Karen Chri-

stensdatter i Sejerslev, samt Maren Andersdatter, Maren Svenningsdatter, Birgitte Andersdatter, Mette Christensdatter, Bodil Pedersdatter og Maren Nielsdatter fra Hesselbjerg.

Ved samme retsmøde fortalte Svenning Christensen fra Jørsbygård en anden historie om Elle. Hun havde på samme tid, som hun rådede Laurids Christensen om hopen, været på Jørsbygård. Hun kom for at fortælle, hvem der var skyld i, at man også der havde mistet en hest: »Jeg ved, hvem der tog livet af din hest«. »Hvem da?« »Helle Pedersdatter i Jørsby tog livet af den, og i fjor tog hun mælken af to af dine køer«. Da han spurgte hende, hvorfor Helle Pedersdatter havde taget livet af hesten, svarede Elle, at det var, fordi han ikke havde sendt dem en vogn, de havde ønsket af ham.

Også Niels Thøgersen i Alsted kunne berette om Elle Povlsdatters aktivitet i foråret. Hos ham havde hun fortalt, at der sad en »giest« nedgravet under dørtrinnet til hans køkken. Hvis han ikke fik den op, ville det gå ud over hans kone. Så længe den sad der, kunne hun ikke føde, men ville dø i barselsseng - og barnet med. Så gik Elle hen og gravede den ud under dørtrinnet. Niels Thøgersen ville se, hvad det var, men hun sagde, at så han det, ville han blive »forbistret« eller afsindig. »Nej, lad Djæveln se det«, og så kastede hun det på ilden, og det brændte op.

Selv forklarede Elle Povlsdatter for tinget om den sag, at »en kvinde af herredet sagde til hende i en kvindes hus i Nykøbing, at der var en pige, som gerne ville have haft Niels Thøgersen i Alsted. Samme pige drak sig fuld i Nykøbing, og da sagde hun, at selvom Niels Thøgersen nu var gift, så skulle hun alligevel få ham: Der sidder noget indsat under hans køkkens dørtrin, og mens det sidder der, kan hans kone ikke gøre barsel, men skal dø i barselsseng«. Så var det, at Elle var gået til Alsted for at advare...

Atter den 21. august var der retsmøde. Denne gang vidnede Kirsten Jensdatter fra Nørgård i Skarum om en tre år gammel sag. Dengang var Elle kommet til Nørgård og havde sagt til Kirsten, at hun skulle miste et af sine bedste kreaturer inden Skt. Olavsdag, med mindre hun ville give Elle noget. Det ville Kirsten ikke - og hun mistede et kreatur. Kirsten Jensdatter havde hørt, at Elle Povlsdatter havde gået omkring med sådant »spøgeri« i 4 eller 5 år.

Endelig den 4. september mødtes de 12 kirkenævninge ved Nørreherreds ting. Det var Jens Jensen og Jørgen Jensen fra Sejerslev, Mikkel Pedersen og Jens Pedersen fra Skrandrup, Peder Skammelsen i Skærbæk, Jens Jepsen fra Hanstholm, Niels Christensen og Jørgen Madsen fra Nr. Draaby, Anders Thøgersen i Hesselbjerg Kjærgård samt ligeledes fra Hesselbjerg Jens Pedersen, Peder Frandsen og Svenning Poulsen. På grundlag af de mange vidneudsagn lyste de i enighed Elle Povlsdatter »en fuld Kirkenævn over efter Recessen«. Elle Povlsdatter var også tilstede - og svarede, at hun var ganske »uskuldig og ublodig« i trolddomskunst. Men sagen var nu så alvorlig, at hun skulle for Landsretten i Viborg, anklaget for hekseri og i fare for at blive dømt til at miste livet på bålet.

Den 26. september 1649 var en række morsingboere kommet til Viborg for at møde i Landsretten. Sagens parter var på den ene side kongens befalingsmand på Dueholm Kloster Hans Juul, der var repræsenteret af sin ridefoged Søren Jensen. Han anklagede Elle Povlsdatter for trolddom, sådan som kirkenævningene efter vidnernes udsagn havde dømt hende ved herredstinget. Lensmanden mente, at den dom skulle stå ved magt, og at Elle skulle straffes ved »at lide på kroppen«. Foruden sagens to parter var de 12 kirkenævninge tilstede. Hertil kom Jens Iversen fra Ø. Jølby, Christen Vinter fra Nr. Draaby og herrredsfoged for Nørreherred, Søren Jensen fra Tødsø -

disse tre mænd var fyllingsmænd, d.v.s. vidner, der indestod for, at sandemændene var lovlig udmeldt til at sværge i sagen. Også Mette Christensdatter var tilstede.

På Landsretten blev vidneudsagnene og kirkenævningenes dom fra herredstinget fremlagt. På dette grundlag skulle Landsrettens to dommere, Erik Juul og Peder Lange, tage stilling til sagen. De ville ikke stadfæste nævningenes dom. Det var ikke bevist, mente de, at Elle Povlsdatter havde lovet nogen noget uheld, som derefter var ramt dem på liv, helbred eller anden vis. For trolddom kunne hun ikke dømmes efter loven - livet kunne hun beholde. Men hun havde tilstået for retten, at hun var gået omkring med signaler og andet spøgeri, »som sig til den Hellige Trefoldigheds Foragt hende beskyldes«. Det kunne hun dømmes for efter Recessen af 1643: »Dersom nogen befindis med Segnen, Mannen, Maalen, Igienviisning, visse Dages Udvælgelse, Characteres Misbrug, at omgaas, og i saadanne Konster kyndige og forfarne at være, og dem øve og bruge, da skulle de have forbrut deris Boeslod, og rømme Kongens Riger og Lande«.

Dommen lød på landsforvisning. Og Elle Povlsdatter forsvandt. På Nordmors så de hende vistnok ikke siden.

Ørndrup

Fra hovedgård til hovedgård

Af Børge Jensen

Navnet Ørndrup er egentlig et stednavn, som første gang er nævnt i 1452. Navnet er dog meget ældre, for endelsen -drup viser, at Ørndrup hører til de såkaldte torpbyer, som

blev grundlagt i det 11.-12. århundrede. Første stavelse er fuglebetegnelsen ørn.

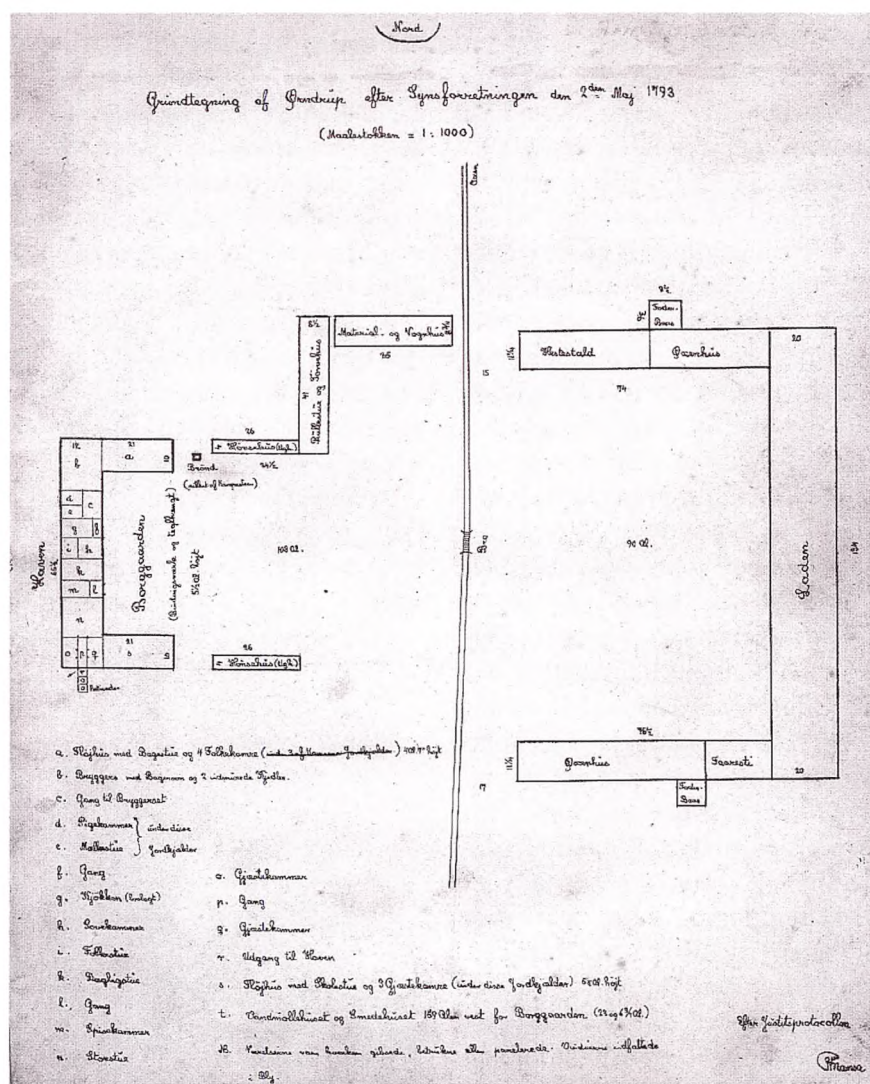
I senmiddelalderen er en af gårdene i Ørndrup formentlig vokset

så kraftigt, at den opslugte landsbyen. Fra o. 1500 har vi kendskab til ejernes navne, af hvilke jeg vil omtale slægterne Kaas og Skram, der hørte til den danske højadel. Adelen nød som bekendt skattefrihed, men skulle til gengæld forsvare landet. Den tredje Kaas på Ørndrup var Iver Kaas, som i Syvårskrigen mod Sverige (1563-1570) nævnes flere gange i vore kilder. I 1564 fik han ordre til at tage til København og der gå ombord på krigsskibet »Elefanten«. Senere på året skulle han slutte sig til det danske rytteri i Skåne. I 1569 lå han i feltlejr foran Varberg og blev i de følgende 12 år lensmand over krongods på Mors.

I 1614 nævnes Thomas Kaas til Ørndrup. I 1625 erhvervede han til lige Blidstrup og var altså en betydelig jordejer. Ørndrup ligger jo i Karby sogn, og Karby kirke blev hvilested for adskillige kvinder og mænd fra Ørndrup. I 1619 var sognepræsten død, og da pastoratet også omfattede Hvidbjerg og Redsted sogne, enedes Kaas med ejerne af Glomstrup og Hvidbjerggaard om en fælles kandidat, som bønderne dog ikke ønskede. Striden blev afgjort ved, at kongen, Christian IV, lod bispem i Ålborg indsætte kongens egen kandidat Jørgen Nielsen Næstved som sognepræst.

To bondeplagere?

Thomas Kaas' og hustruen Anne Vinds adelsvåben er bevaret i her-skabsstolene i Karby kirke. De to søndre gavle har initialerne TKF og TKM (Thomas Kaas Fædrene/Mødrene), de to nordre gavle har AWF

I 1793 delte en å Ørndrup i to dele. Mod vest ligger boligen og de bygninger, der tjente husholdningen. De middelalderlige betegnelser borggård og ladegård er bevaret. Tallene angiver mål i alen. Tegningen er udført af den flittige forsker C.C. Mansa, ejer af Sø 1881-1911. Den nuværende beboelse ligger mellem de to hønsehuse på tegningen.

Billedet viser den hovedbygning, der var blevet bygget i 1848. I venstre del ses kældervinduer. Huset har fire skorstene til 8-10 kakkellovne. Billedet er fra o. 1920. Huset blev nedrevet i 1960 og lå lige øst for det nuværende.

og AWM (Anne Vind Fædrene/Mødrene). De har altså villet sikre deres ry for eftertiden som velgørere af kirken. Den folkevise, der hedder Morslands Vise, giver et andet billede af Thomas Kaas. Den er skrevet o. 1640-45, forfatteren er ukendt, og han skildrer især øens præster. Vers 29-32 handler om den førnævnte Jørgen Nielsen og begynder således: »I Karby bor Magister Jørgen forvist / han var Herredsprovst uden Argelist«. Derefter følger vers 33: »Paa Ørndrup bor Hr. Thomas Kaas / han plejer at genne hans Bønder til Baas / han slider dem udi Arbejd og Træl / saa kedes de ved deres fattige Sjæl«. Og vers 34: »Han slider dem udi Tornekæp / saa der paa dem er ej hele Læp / thi faar de Skam baade ude og ind / der holder med ham et Aar til End«. Læp betyder skind eller hudlap.

Datteren Kirsten, som døde i 1700, huskedes længe, for endnu i

1751 sang en bonde dette vers for en rejsende, der skulle over Næs-sund: »Paa Ørndrup bor en Frue, hedder Kirsten Kaas / jager hun sine Bønder i Baas / slider hun af dem baade Hud og Læp / alt med en Tornekæp«. Der er her tydeligt tale om en omdigtning af de to vers om Thomas Kaas i Morslands Vise.

Fra rigdom til fattigdom

Thomas Kaas døde i 1651 og Anne Vind to år senere, hvorefter Ørndrup gik over til svigersønnen Valdemar Skram, der var gift med Kirsten Kaas. Ikke alle ejere af Ørndrup boede på gården, men Valdemar Skram boede der fra 1653 og blev begravet i Karby kirke i 1693. På Mors ejede han o. 1660 Ørndrup på 72 tdr. hartkorn med 90 tdr. htk. bøndergods samt Blidstrup på 36 og 118 tdr. htk. Hertil kom store besiddelser andre steder i landet. Han tilhørte rigets højadel, og i den egen-

skab underskrev han i 1661 den såkaldte suverænitetssagt, der overgav den enevældige magt til Frederik III. og hermed gjorde ende på adelens politiske magt i Danmark. Dette vigtige dokument findes i dag på Rigsarkivet og har underskrifter af 184 adelsmænd. At Valdemar Skram var en af disse fortæller en hel del om hans og Ørndrups betydning i 1661.

I de følgende år gik det også tilbage med økonomien, Skrams indtægter var store, men udgifterne endnu større. Optagelse af lån betød lavere indtægter, og der var ikke penge til vedligeholdelse. I 1680 hedder det i en synsforretning: »Alle Bygninger, saavel i Borg- som Ladegaard var tækket med Straa og meget forfaldne«. Om det »sønderste« hus, fruerstuehuset, hedder det: »Mange Vinduer var borte, Tømmere tildels forraadnet, den mellemste Skorsten ubrugelig og Husets Vest-

ende nedfalden«. Valdemar Skram fortsatte med at låne, så længe han kunne stille ejendomme og jord som pant, men i 1687 var det slut. Ørndrup blev tildømt kongen for resterende skatter og afgifter. Det var næppe nogen trøst, at standsfællen Sivert Brockenhus på Skarregaard havde lidt samme skæbne i 1683, og man forstår, at sønnen Otto Skram frasagde sig »arv og gæld«.

Landbrugskrise

At højadelens tid på Ørndrup nu var slut ses af ejernes navne. Den første af den nye kategori af ejere hed Christen Broerholt, og skønt han vistnok hverken kunne læse eller skrive, bør han nævnes af to grunde. I løbet af blot 5 år indløste og tilbagekøbte han så store arealer, at Ørndrup allerede i 1702 var på 40 tdr. htk. Fæstegodset samlede omkring hovedgården og var snart på over 200 tdr. htk. Det betød, at Ørndrup igen var en »komplet hovedgård«. For at få skattefrihed skulle en hovedgård nemlig have mindst 200 tdr. htk. bøndergods, og der var nu 7 komplette hovedgårde på Mors: Frøslevgaard, Højris, Damsgaard, Ullerup, Nandrup, Lund og Ørndrup. Den anden grund til at fremhæve Broerholt er en strid, han i 1703 havde med sognepræsten i nabosognet Tæbring, Jens Jegind, om benyttelsen af de øverste stolestader i Tæbring kirke. Baggrunden var, at Broerholt og hans familie på grund af »Kirkevejens Ubekvemhed særlig om Vinteren« søgte til Tæbring i stedet for til deres egen sognekirke i Karby. Først i 1710 fik Broerholt for sin familie og sine folk tilladelse til at søge Tæbring kirke og »i deres Saligheds Sag at lade sig betjene af Præsten ved denne, dog at deres rette Sognepræst, Kirken og dens Betjente ikke mistede noget i deres Indtægter«. Da Ørndrup var Karby sogns eneste hovedgård, kan man godt forstå, at den gode Karbypræst ikke ville undvære de fordele, en sådan gård gav.

Johanne Voetmann (1881-1941) og Niels Voetmann (1873-1953) fotograferet af Chr. Legind o. 1900. Deres fem børn gik ikke i Ørndrups to-klassede skole men i den private realskole i Nykøbing.

Efter 1720 opstod en almindelig landbrugskrise i Europa. I Danmark faldt kornpriserne til det halve af priserne før 1700, og udførselen af stude halveredes fra 1730 til 1736. Et bygningssyn fra Ørndrup 1731 viser, at f.eks. fruerhuset var så brøstfældigt, at det var ubeboeligt. I 1734 blev godset dog købt af Herlov Jensen Stjernholm, der i forvejen ejede Kjeldgaard i Selde sogn. Fra 1735 findes en indberetning fra Claus Caspergaard, der var amtsforvalter over Dueholm, Ørum og Vestervig amter. Han giver et mørkt billede af godserne på Mors. Efter at have omtalt de økonomiske vanskeligheder på Højris, Dueholm, Lund, Blidstrup, Glomstrup og Damsgaard, skriver han om Ørndrup: »Herlov Stiernholm købte denne Gaard med Gods og Tjender, som er 381 Tdr., under den Kapital af 6000 Rdl. og den forrenter, men da dette Gods, som alt foregaaende, er i slet Tilstand, kommer Skatterne paa Husbondens Udlæg og Betaling for de fleste«. Det var for at få fæstegårdene besat med fæstere, at stavnsbåndet var blevet indført i 1733, og ikke alle godsejere

ville - eller kunne - betale bøndernes skatter til kongen.

To af Herlov Stjernholms sønner overtog Ørndrup i 1742, de var ugifte og drev den store gård i fællesskab. Begge døde i 1766 og blev begravet i Karby kirke. I henhold til testamente arvede deres broder major Jens Stjernholm Ørndrup, og bosatte sig på gården. Hans svigersøn Niels Lange overtog i 1775 godset og kirketienderne i Karby, Hvidbjerg, Redsted, Tæbring og Rakkeby. Da han imidlertid i forvejen var storgodsejer på Fyn, begyndte han straks at sælge jorderne på Mors.

Fra fæstebonde til herremand

Den nye herre på Ørndrup hed Hagen Jørgensen og var født i 1730 i Jerne Sogn, Ribe amt, hvor hans fader var gårdfæster. I 1761 blev han fæster på faderens fæstegård, og kun 15 år senere købte han Ørndrup for 7384 rdl. Han var dog nødt til at låne 3700 rdl. på Snapstinget i Viborg, men hans ny erhvervelse var også et gods på 40 tdr. htk. med Tæbring og Rakkebys tiender på 38

tdr. og gods på 35 tdr. Med sin første kone, død 1768, havde han tre børn. I 1773 giftede han sig med Anne Frantsdatter, og de bragte deres førstefødte Frants Hagensen med til Mors.

Hagen Jørgensen var vokset op i et område, der var stærkt præget af studehandelen. Han tjente uden tvivl sine penge på denne handel, og på Ørndrup fortsatte han, som det f.eks. fremgår af et fæstebrev fra 1785 på Votborg, hvor en af pligterne er »aarlig at borttrække Stude til Sundstederne her fra Ørndrup, naar samme fornødiges«. Han nøjedes naturligvis ikke med at handle med stude. I 1782 købte han af Jens Riis på Blidstrup »Karby Kirke og dens Tilhørende«. 1784 købte han Votborg og de følgende år meget bøndergods, der tidligere havde hørt under Ullerup og Overgaard. Ved folketællingen i 1787 er hans stilling korrekt anført: »Ejer af Ørndrup Hovedgaard med komplet Gods«. Bøndergodset var altså igen over 200 tdr. htk.

I 1792 oprettedes Brandforsikringskassen for Landbygninger i Danmark. Som følge heraf blev Ørndrups bygninger takseret i 1793 til en samlet sum på 4000 rdl. Hovedbygningen af bindingsværk var formentlig opført af brødrene Stjernholm. Den stod indtil 1848. Den store lade og de to »Øxen-huse« med »Foderbaase« viser, at der var staldplads for mange stude. Vest for borggården lå et vandmøllehus og et smedehus. Mølleværket var i god brugbar stand (se Mansas tegning).

Glæden over disse herligheder blev kortvarig for ejerne. Anne Frantsdatter døde i 1794 kun 51 år gammel, Hagen Jørgensen blev alvorligt syg og beskikkede sit bo. Ørndrup blev solgt 17. februar 1797, og sønnen Frants købte den følgende dag Votborggaard og Tæbring kirke med patronatsret (ret til at udnævne præsten) for 3000 rdl. Den 12. juni døde Hagen Jørgensen og blev som hustruen begravet i Karby kirke. De havde været meget

rige. Da boet blev afsluttet i 1799, fik tre sønner hver 8425 rdl., en datter fik en søsterlod på 4212 rdl.

Første udstykning

Hagen Jørgensens ejertid faldt sammen med de store landboreformer, men først med hans død åbnedes op for ændringer på Ørndrup. I 1798 fik tre nye ejere tilladelse til at sælge bøndergodset, uden at gården mistede sin skattefrihed. Denne godsejervenlige politik er også en del af landboreformerne, idet regeringen på den måde stimulerede til salg af fæstegods, men ulempen var ofte, at adskillige tjente store penge ved at udstykke og sælge jord. Betingelsen for bevarelse af skattefriheden på Ørndrup var, »at de bortsolgte Gaarde udskiftedes af Fællesskabet, og at enhver Husmand tildeltes Jord til mindst en Ko og nogle Faar, og at Hoveriet for de tilbageblevne Bønder ikke blev forøget«. Vor store kulturhistoriker Hugo Matthiessen skriver om en af tidens store godsslagtere, ritmester Johan Conrad von Schuchhardt (1763-1819): »Sit første større Kup iværksatte han 1797 ved Købet og Slagtingen af Ørndrup Gods i Fællesskab med H. J. Leth og F. J. Fønss. Da denne pludselig døde, giftede han sig med hans indtagende og velstaaende Enke, som var dejlig som en Engel«. Han havde dog stadig tid til at spekulere i jord, og sammen med svogeren Leth og andre købte og parterede han i de følgende år en halv snes herregårde.

Allerede folketællingen 1801 viser, at en ny lokalitet Ørndrup Mark var blevet skabt, idet 6 husmandsfamilier omfattende 21 personer boede her. Folketællingslisten giver forklaringen: »6 sidste Familier er Afbyggere paa Hovedgaardens Mark«. I 1834 boede 4 gårdmænd og 16 husmænd, ialt 98 personer, på Ørndrup Mark.

Af provst Djørups beskrivelse af Thisted Amt fra 1842 fremgår det, at 21 hovedgårde i amtet nu var udparcellerede. Tilbage var kun 7 komplette gårde, hvoraf de 5 lå på

Mors: Ullerup, Dueholm, Glomstrup, Højris og Blidstrup. Djørup priste reformerne, der både betød større beskæftigelse og øget udbytte: »Til Ørndrup antages der ei at være holdt saa stor Besætning, imedens Gaarden havde over 40 Tdr. Htk. som nu, da 18 Tdr. er fra-skilte og tilhøre 16 Parcellister, hvilke holde 25 Heste, 100 Kreaturer, 210 Faar. Til Hovedgaarden haves 10 Heste, 70 Kreaturer, 100 Faar, og Besætningen kan endnu ventes meget forøget«.

Gården rettes op

Af ejere efter udstykningen 1797-98 kan nævnes Niels Hillerup Nissen fra 1805 til 1829, der var broder til den kendte studehandler på Spøttrup Nis Nissen. Hans enke Ane Christine Lottrup ejede Ørndrup til 1834, som trods landbrugskrise beskæftigede en smed og 12 tjenestefolk. I 1834-35 solgte hun Ørndrup på knap 22 tdr. htk. og Rakkeby kirke til Frederik Juul, der siden 1817 ejede Frøslevgaard, og dennes svigersøn Andreas Poulsen. Juul har uden tvivl æren for, at der overhovedet findes, hvad Landsarkivet kalder »Ørndrup godsarkiv«. Det består af to arkivalier, som må være udskilt fra Frøslevgaards arkiv. Det er dels en skifteprotokol 1762-95, dels en »Kassebog 1834-1843«, købt hos boghandler Dyhr i Nykøbing. Begyndelsen er særdeles interessant: »Fortegnelse over hvad der af mig Juul til Frøslevgaard er udlagt, anskaffet og leveret til Ørndrup«. De første sider rummer mange indførsler i 1834, de to næste år er der færre, og bogen slutter i 1843 med kredit- og debetsider. Ialt 9 foliosider, resten af protokollen er ubrugt! Nogle eksempler efter juli 1834 viser, at den nye ejer er fuld af aktivitet og -penge: 2 sorte heste, 4 år gamle, købt for 130 rdl., derefter 7 stude, en anden gang 12 stude, en tyr, en vædder, 6 beder, en fed galt, en vogn, varer for 112 rdl. hos købmand Ettrup i Nykøbing o.s.v. Bygningernes ydre trængte også til vedligeholdelse: To

mænd fik hver 4 mark og 8 sk. for at tække i 9 dage. Frederik Juul ville ved disse køb rette op på gården efter den store landbrugskrise (1818-1828), så driften kunne blive rentabel. I 1833 havde hans datter Mette Marie Juul nemlig ægtet landmand Andreas Poulsen fra Als sogn i Himmerland. Det var årets eneste bryllup i Frøslev kirke!

I 1840 ses det tydeligt, at de nye ejere var kapitalstærke, og at krisen var overstået. Brandforsikringen viser betydelige ombygninger og forbedringer, og den samlede forsikringssum steg fra 6410 til 9000 rdl. Stuehuset var »betydelig forbedret og nu alt grundmuret«, dets to fløjhuse var også betydelig forbedrede. Af avlsbygningerne var især en bygning til hestestald, grisestald, vognhus og tørvehus ganske ombygget med 29 fag. Kun 8 år senere måtte vurderingsmændene igen til Ørndrup, der siden 1843 havde Poulsen som eneejer. Stuehuset og de to fløjhuse var - trods forbedringerne i 1840 - nu nedrevet og erstattet af et helt nyt stuehus på 30 fag og en bredde på 16 alen. Under tegltaget var gæstekamre, og i stueetagen storstue, dagligstue, spisestue, sovekammer, børnestue, køkken, bryggers samt folkestue. Under de 4 fag var der kælder, og de 20 fag havde »fjældegulv«.

Det gik godt på Ørndrup i Andreas Poulsens tid. Købmand Chr. Worm, Karby, fortæller i sine barndomsminde fra 1870'erne om juleuddeling af fødevarer til trængende folk i sognet. Som initiativtagere nævner han »den ældre Poulsen« og sin fader. Worm skriver: »Jeg husker tydeligt, at det første Aar Uddelingen fandt sted, kom der fra Ørndrup 10 store Rugbrød, 10 Sigtebrød, 1 Sæk Byggryn, et meget stort Kar fuldt af Flæsk, endvidere røget Faarekød og et halvt Lispund Lys (d.v.s. 8 pund lys). Gamle Poulsen var en god Mand for Smaakaarsfolk, og faa i dette Sogn er blevet fulgt til Graven af flere Smaakaarsfolk end han«.

Andreas Poulsen døde 69 år gammel den 2. august 1879. 5 dage tidligere havde han solgt sin ejendom til sønnen Frederik Juul Poulsen, der siden 1867 ejede Momtoft i Sennels sogn, en stor gård på 29 tdr. htk. Hertil kom nu Ørndrup hovedgård på godt 20 tdr. htk., Rakkeby kirke med korn- og kvægtiende på 14 tdr. htk og hele besætningen samt ind- og udbo. Prisen var overtagelse af to pantebreve på hver 30.000 kr. og aftægt til forældrene »for Livstid, saaledes som vi hidtil ere vant til, og at det skal staa os frit for i Stedet for at forlange en aarlig Udbetaling af 2.000 Kr., hvori dog afgaar en Fjerdedel ved førstes Død.« Enken blev dog boende paa Ørndrup, hvor hun døde 1 1/2 år efter manden. Ved folketællingen 1880 bestod familien af ejerne, deres 5 børn, børnenes farmoder på 69 og mormoder på 66 år - hun er anført som kapitalist - samt en husjomfru og lærerinde på 29 år. Desuden var der 10 tjenestefolk.

Ved handelen i 1879 blev værdien af hovedgården anslået til 150.000 kr., løsrøret til 25.000 og Rakkeby kirke til 6.000 kr. Måske blev det i landbrugets vækstperiode i slutningen af forrige århundrede for let at låne penge? Frederik Juul Poulsens udgifter blev i hvert fald i året 1900 så store, at han måtte udstede en generalfuldmagt til et af ham og hans kreditorer nedsat administrationsudvalg. De faste ejendomme blev solgt, men overskuddet var beskedent. Momtoft blev solgt i 1901 for 103.500 kr. + 90.000 i pantegæld og Ørndrup i 1902 for 125.000 kr. + 92.000, mens Rakkeby kirke havde udgifter på 5.486 kr. Juul Poulsen døde i 1911, men først i 1918 afsluttede administrationsudvalget sit arbejde. Kreditorerne havde i første omgang fået 40% af deres tilgodehavender, nu fik de yderligere 16% af boet. 56% var reddet efter 18 års kamp!

Ny slægt på Ørndrup

Den nye ejer var Niels Voetmann, født på Frydsbrønd som søn af Povl Ulrik Voetmann, der da var gårdens forpagter. Niels Voetmann blev

landbrugsuddannet og var i 1890'erne en af de ret mange danskere, der var med til at udvikle det russiske landbrug i dansk retning. I nogle år var han endda godsinspektør i Rusland. Da han købte Ørndrup i 1902, var han forvalter på Frydsbrønd, samme år blev han på sin fødselsdag gift med Johanne Soelberg, datter af den kendte Nykøbing-købmand Anders Soelberg (navnet er bevaret i Soelbergs Plantage og Soelbergsvej).

Ørndrup var stadig en stor gård på 371 tdr. land, heraf 176 tdr. land ager, 64 tdr. land eng samt strandjorder. Besætningen var i 1908 på 20 køer, 70 stk. ungkvæg og kalve, 2 tyre, 50 fedekreaturer, 10 heste, 10 plage og føl, 30 får og lam. I 1907 blev der solgt 100 fedesvin, og mælken leveredes til Karby Andelsmejeri. Det normale folkehold var 1 forkarl, 1 staldkarl, 4-5 karle og 3 røgere. Om sommeren beskæftigedes 3-4 polske piger. Sønnen Poul Voetmann fortæller, at hans far opfedede 50-60 stude hvert år. De blev drevet til Nykøbing 5-10 stk. ad gangen med husmand Peter Lynggaard som »fortrækker«. Da Poul var 12 år, deltog han i en af de sidste studerifter til Nykøbing: »Jeg har tit tænkt på, at han nok syntes, at jeg skulle opleve en tid, som var ved at være forbi«. Turen tog 5-6 timer, senere med kreaturvogn (se billedet) tog det 4-5 timer.

I Voetmanns ejertid havde husmandssagen stærk politisk medvind, men husmandsbrugene skulle nu være så store, at en familie kunne eksistere på dem. Statens Jordlovsudvalg, oprettet 1919, stod for de nye udstykninger. I 1927 blev der givet tilladelse til at oprette 54 husmandsbrug i Thisted amt, heraf var de 18 på Mors, og heraf igen var de 7 fra Ørndrup. Mens Blidstrup Mark blev skabt på eet år - i 1923 - blev Ørndrup Mark skabt i 1797 og de følgende år samt i 1927. Frasalget var på 57 ha., og det gav altså 7 statshusmandsbrug. I 1931 sørgede vejr- liget imidlertid for et nyt salg på yderligere 96 ha.

Voetmanns kreaturvogn med avlskarl Jens Bak som kusk, o. 1917. De tre børn er fra venstre Poul, Sofie og Anders. Vognen kunne medtage fire stude. Tre eller fire heste var den nødvendige trækraft. Hjemturen var også hård, for nu var vognen fuld af foderstoffer og andre varer. I baggrunden ses den sydlige del af stuehuset.

Storbrand på Ørndrup

Lørdag den 2. maj 1931 stod følgende notits i Morsø Folkeblad: »I Eftermiddag Kl. 3 3/4 drog et Tordenvejr hen over Øen. 10 Minutter i 4 rykkede Zonebrandvæsenet ud. Lynet var slaaet ned i Stalden paa Ørndrup og Staldbygningen brænder«. De fleste læsere måtte vente til mandagsudgaven for at høre mere om branden. Men så fik de også en meget levende firespaltet reportage på forsiden: »For første Gang i flere hundrede Aar galede den røde Hane over Ørndrup. Foraarets Torden rullede over Limfjorden, Lynet slog ned og tændte«. Det var den stråttækte kostald i det nordøstlige hjørne af gården, som blev ramt af et lynnedslag. Heldigvis var alle gårdens folk hjemme på grund af regnvejr, og det varede ikke mange minutter, før de godt 50 køer var ude af stalden. 10 heste og 150 svin kom også ud i god behold. Ladden i øst nedbrændte ligeledes. Den

nordlige del var fra 1873 af godt materiale (pommersk fyr), mens den sydlige del var af bindingsværk fra 1825. Den var opført af Niels H. Nissen og var i 1931 den største lade på Mors. Derimod lykkedes det at redde stuehuset ved oversprøjtning af vand og ajle fra en nærliggende dam. Jo, ifølge Folkebladets journalist var »en stor procentdel« af dammens indhold ajle, og der var flere tilløb!

Mens Johan Knudsen undlod at genopføre avlsbygningerne efter Blidstrups brand i 1922, blev de brandskadede bygninger på Ørndrup genopført, og hele ejendommen sat til salg. Allerede en månedstid efter branden kom Statens Jordlovsudvalg med den magtfulde formand, den radikale husmand og politiker Niels Frederiksen, i spidsen til Ørndrup for at forhandle om udstykning af hele gården. Tilliggendet var 265 tdr. land ligelig fordelt på ager og eng, så der regnedes

med 10-12 statshusmandsbrug. Proprietær Voetmann var imidlertid ikke fremmed for en anden løsning: At oprette 3 bøndergårde på ca. 80 tdr. land stykket, og ejendommene kunne endda fås uden større konstant kapital! Voetmann og Jordlovsudvalget kunne dog ikke blive enige, og den 12. august meddeltes det, at gården var solgt med alt tilbehør til en ejendomshandler Th. Sørensen i Bækmarksbro.

For hovedgården matr. 1a fik Voetmann 184.500 kr. og for matr. 1g 12.000, altså ialt 196.500 kr. Sørensen annoncerede straks hovedgård, jorder og besætning til salg. 3 statshusmænd på Ørndrup Mark købte tillægsjord, senere solgtes andre mindre parceller. I september overtog Georg Roikjær Ørndrup med stuehus og nyopførte avlsbygninger, 140 tdr. bygsæde og en del besætning. Ørndrup blev sat til 95.000 kr., Roikjærs ejendom i Sundby gik med 25.000 kr. ind i byttehandelen. Ende-

lig solgtes resten af besætningen på offentlig auktion i oktober. Voetmann flyttede til sin familie i Vendsyssel, og Ørndrup var blevet en bondegård på matr. 1a, som Roikjær allerede i 1940 solgte til gårdejer Chr. Jensen. Prisen var 125.000 kr., men vurderingssummen var kun 70.600 kr. Heller ikke den gang solgte man til vurderingssummen!

Fortid, nutid og ...

Gennem Ørndrups historie belyses det danske landbrugs historie og også væsentlige dele af Danmarks historie. Ejerforholdene har skiftet fra højadelen med dens økonomiske og politiske magt til ikke-adelige godsejere, proprietærer og gårdejere. De økonomiske vilkår har været afhængige af de internationale og nationale konjunkturer med priser bestemt af markedsokonomien, af 1930'ernes og 1940'ernes reguleringspolitik og i de sidste 25 år af EF/EU's landbrugsordninger. Og bedrifternes størrelse har undergået store forandringer. Da udstykningen på Ørndrup begyndte for 200 år siden, var de nye parceller som nævnt små.

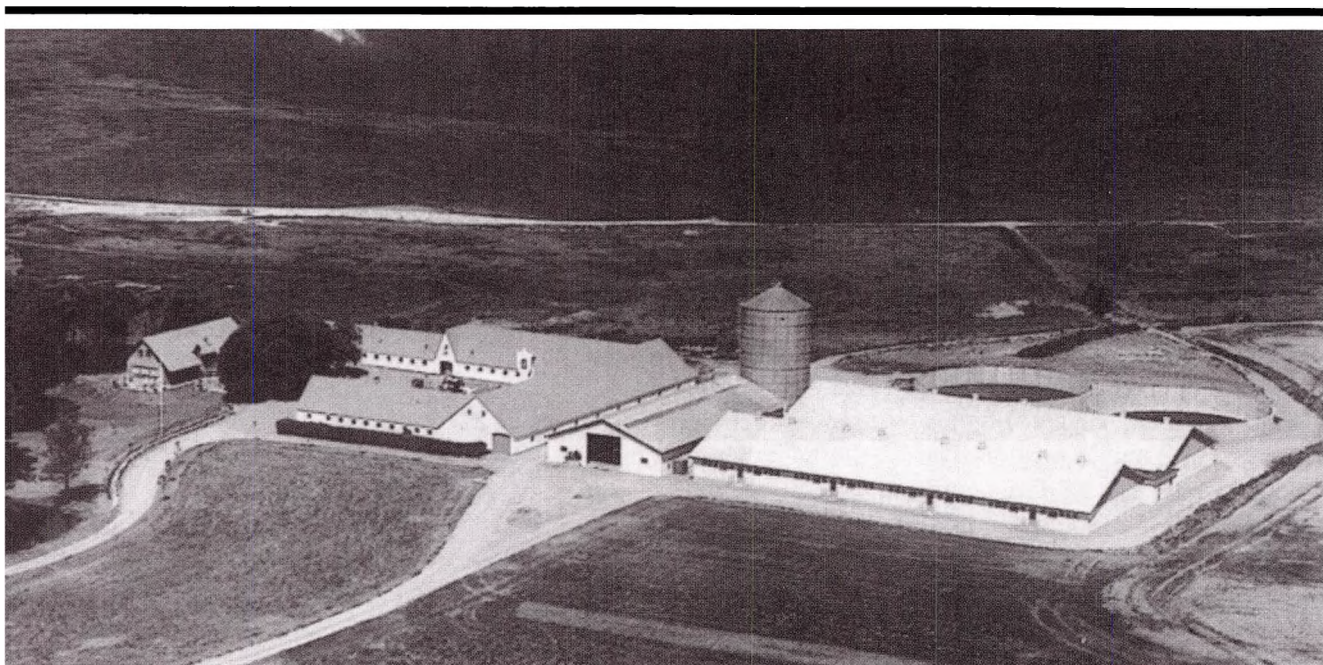
Caspar Schade nævner, at de oprindelige 37 parceller allerede var sammensmeltede til 13, da hans Beskrivelse over Øen Mors udkom i 1811. Det var, som han skriver, sket »ved Kjøb og Salg«.

Schade nævner også, at kun Ørndrup og Lund da var blevet udstykket. Mens Ørndrup før 1798 havde haft 205 tdr. htk. bøndergods, var der nu intet. Naturligvis var det et stort gode, at fæstevæsenet var afskaffet, men Schade, der kendte forholdene fra sin tid som præst i Tæbring 1788-1793, har sikkert ret, når han skriver: »Mangfoldige var som Fæstere i en saare forknyt Forfatning, og blidere saae det ikke ud for dem i deres ny Selvejerstand«.

Nybyggerne på Ørndrup Mark blev fulgt af nye generationer, der i det lange løb fandt skolevejen til Karby for lang, og derfor oprettedes en skole i Ørndrup, først i lejet lokale, i 1901 i egen bygning. Eet skolelokale, to klasser og een lærer kunne dog ikke opfylde skolelovenes krav, og i 1957 blev skolen nedlagt. Og nu 40 år senere er en folkeskole i Karby for længst historie. Som mejeriet og husmandsforeningen også er det.

Allerede for 30 år siden kunne man i Morsø Folkeblad læse, at der hver dag blev nedlagt et landbrug i Thisted amt. Udviklingen er som bekendt fortsat, og mens dette skrives, stopper 7 landmænd hver dag, altså et årligt fald på 2500 produktionslandbrug. Denne udvikling har medført, at landbrugsbosættelserne Ørndrup Mark og Blidstrup Mark nu er historiske begreber - eller adresser.

200 år efter landboreformerne på Ørndrup er det Ørndrup hovedgård, der lever videre. Gården har med sin meget smukke beliggenhed altid haft store herlighedsværdier. Da Otto Øllgaard købte gården i 1993, moderniserede og bevarede han på en gang. Det medførte, at Ørndrup i 1996 fik landmandskollegernes »Agro-arkitekturpris«, fordi det »på forbilledlig vis var lykkedes at sammenkæde de meget forskellige bygninger til et samlet hele«. Lad os håbe, at herlighedsværdierne vil leve videre i, hvad dommerkomiteen kaldte »det grandiose Limfjordslandskab«.

Luftfoto af Ørndrup 1995. Fra venstre stuehuset, opført 1960 med Chr. Jensen som bygherre og den fra utallige skolebyggerier kendte Preben Hempel, Lemvig, som arkitekt. I midten de bevarede gamle avlsbygninger og til højre de nye stalde til slagtesvin. Alle avlsbygninger har hvide mure og røde tage.

Foreningen Morsø Landkøbmænd blev stiftet i 1900. Her er medlemmerne forsamlet til faneindvielse i 1918.

Slangeagurker opbundet traditionelt på espalier - hvem er gartneren og hvor lå drivhuset?

Klara Franciska fotograferet i flot barnevogn udenfor "Bonita", 1916. Stedet er Karby, hvor faderen Kristian Boe var barber.

Laust Jensen Kortsen fra Fredsø i fotografens atelier.

Hvidbjerg Skole - lærerne er A. P. og Dagmar Pedersen. Lokalhistorisk arkiv mangler årstal og navnene på eleverne.

Rejsegilde under bygningen af forpagterbolig ved Sejerslev Kirke og præstegård. Bygningen er atter forsvundet. På stedet er der idag parkeringsplads.

Pastor Mikkel Nielsen var præst for Ljørslev-Ørding sogne 1912-1917. Han er sammen med sin hustru Ingeborg og deres børn fotograferet i stuen, Ljørslev præstegård, 1917.

Om den gamle spillemandsmusik og dens udøvere

Af Henry Mark

Povl Riis, murer og spillemand, Rakkeby.

I landsbyspillemandens stue har adskillige af vore mest kendte musikere fået deres første undervisning. Gennem flere slægtled har den gamle spillemand haft den største betydning for mange mennesker, og i flere århundreder har hans spil lydt til stor glæde ved dans - til høstgilde, til bryllupper og andre fester, ja såmænd også til begravelse.

I modsætning til vore dages musik tolkede spillemanden i sandhed i hver rytme, sødme og ynde, også lune i hver sin melodistrofe. Det er og var i sandhed den levende musik, som enhver kunne lytte til med glæde.

Jeg har læst om en mand ved navn Lars Frøstrup, hans rigtige navn var Lars Andersen, han var født i Frøstrup på Hannæs i 1827. Hans far var møllebygger, mølleforpagter og spillemand. Familien flyttede til

Mors, da Lars var 9 år gammel, hvor hans far fik arbejde, da den store Dueholm Mølle blev bygget.

Lars ville gerne spille, men det skulle være efter noder. Han kom i lære hos Peder Nørgaard i Karby, en lang vej at gå - 3 mil hen og 3 mil tilbage, senere kom han som 12-årig i lære hos guldsmed Kirkegaard i Nykøbing. Han tjente selv til sit konfirmationstøj ved at spille sammen med sin far, fortælles det af hans søn, A. Chr. Andersen.

A. Chr. Andersen ville også gerne have lært at spille, men måtte ikke for sin far, for der var så meget drikkeri ved gilderne med spektakel og slagsmål. Lars var afholdsmand.

En spillemand fra Salling, som min far snakkede så meget om, han spillede engang imellem på Mors Hans navn var Bertel Jensen, og han var født i Vium 1839. Min far kunne gå flere mil for at høre ham spille, han gik under navnet Bertel fra Hjerik.

En spillemand fra Mors ved navn Povl Riis fra Rakkeby fik sin første undervisning hos Bertel fra Hjerik og senere hos Carl Møller fra Grenå. Poul Riis har spillet rundt omkring på Mors. Han havde en stor nodesamling med ialt 7 stemmer, som jeg købte i 1932.

Den 4. april 1924 havde Poul Riis 50-års jubilæum som spillemand. I en notesbog kunne man læse, at han havde spillet til 727 privatfester, to guldbryllupper, 27 sølvbryllupper, 274 bryllupper, og af foreningsballer, som kom da forsamlingshusene blev bygget i næsten hvert sogn omkring århundredskiftet, ialt 566 stykker, og til markeder 155, fester 132, ringrid-

Kresten Søndergaard, spillemand og fisker, Dragstrup.

ning 26 gange foruden mange legestuer og juletræsfester.

En fin violinist ved navn Karl Thomsen boede på Ørndrup Mark. Om ham er mig fortalt, at han spillede så fint og rent, at ingen kunne gøre det bedre. Jeg har besøgt ham flere gange, vekslet noder m.m. Han var meget dygtig til at harmonisere sange, ledede sangkor på Sydvestmors og havde en del elever i flere år. Han har også spillet til mange store fester og gilder på den ende af øen.

Så var der Kresten Søndergaard fra Dragstrup, født 1872, død 1952, spillemand og fisker. Jeg har spillet sammen med ham flere gange. Han var en meget fin og dygtig klarinetblæser, jeg kunne bare begynde, så skulle han nok følge med. Han var også en af dem, som kunne instrumentere for flere stemmer. Han le-

dede Dragstrup-Skallerup sangkor i flere år.

Peter Brusgaard, murer og musiker - en musiker havde som regel et eller andet håndværk ved siden af musikken. Jeg tog undervisning hos ham, det var først omkring 1930, et par-tre år. Han havde en stor del elever på det tidspunkt. Det var jo dengang en hel undervisningstime var 60 minutter, pris 60-75 øre.

En spillemand mere fra Vils, som jeg kendte, var Kræn (Kresten) Bach. Han havde en landejendom på Vilsgårds Mark. En meget kendt musiker, nodekyndig til fingerspidsene, gik ind for den gamle musik, en spillemand, der var respekteret overalt. Han var dus med harmonierne.

Per Vægter boede i Sindbjerg på Mors, han var spillemand, hjulmand og karetmager. Han lavede fine herskabsvogne, også lukkede, samt store flotte kaner. Det var jo gods-ejerne og de største gårde, der investerede i de dyre vogne. Han spillede lidt på sin violin i den nærmeste omegn, og tjente så lidt ved det. Han komponerede blandt andet »Jens Lyngs vals«, det er den eneste melodi, som jeg med sikkerhed ved, at han har skrevet.

Otto Vester, som var fra Tæbring, var nok øens bedste trompetist, han kunne spille på flere instrumenter. Det var blæsermusikken, der var hans speciale, det har været fra ca. 1910 til 1940. Han dirigerede Sønderherreds Hornorkester. De spillede altid til de store gymnastikopvisninger i Præstbro og til andre store fester, rundt om på øen. Jeg tror de var 8-10 mand, måske flere?

De ældre spillemænd havde jeg i alt fald stor respekt for, de var jo de garvede. De stod jo tit alene, så der måtte helst ikke være slinger i valsen, som ene spillemand er man jo meget bunden. Men det skal siges: Overlegne var de ikke, når jeg spillede med, for de vidste, hvad det kostede. De havde respekt for alt, hvad de spillede, ja det var dengang.

Spillemænd fra Nørreherred har jeg ingen kendskab til, men jeg har

Nytåret spilles ind af Per Vægter i Redsted Præstegård, 1902.

haft en del gamle spillemandsbøger fra både Solbjerg, Tødsø, Tøving, Nr. Draaby, Hesselbjerg samt en del løse gulnede nodeblade. De er nu kommet på arkiv.

*Tak, kære gamle spillemand
for dine glade toner.
Mens verden danser avet om
til lyd af saxofoner,
fortalte du dit eventyr.
En solsort i jasminten
kan ikke fløjte mere ømt
end bondeviolinen.*

Harald H. Lund

Musiker Brusgaard med familie, Vils, o. 1917

Jens Lyngs Vals

af Per Vægter
Lindbjerg Mors.

The first part of the musical score consists of six staves of music in 3/4 time, key of D major. The first staff begins with a mezzo-forte (*mf*) dynamic. The second staff includes first and second endings. The third staff starts with a piano (*p*) dynamic. The fourth staff begins with a forte (*f*) dynamic. The fifth staff starts with a piano (*p*) dynamic and includes a mezzo-forte (*mf*) dynamic. The sixth staff concludes with the instruction "Da Capo al Fine."

2de og Violin.

The second part of the musical score consists of six staves of music in 3/4 time, key of D major. The first staff begins with a piano (*p*) dynamic. The second staff includes first and second endings. The third staff starts with a piano (*p*) dynamic. The fourth staff begins with a forte (*f*) dynamic and includes a mezzo-forte (*mf*) dynamic, ending with the instruction "Fine". The fifth staff starts with a piano (*p*) dynamic and includes a forte (*f*) dynamic. The sixth staff concludes with the instruction "Da Capo al Fine."

HM. 1963.

Det var skik og brug, at en nodekyndig spillemand komponerede et stykke musik til et brudepar i form af en march eller en vals. Jeg har haft mange spillemandsbøger og løse nodeblade med musik, skrevet til et bestemt brudepar: »En brudemarch fra Thy«, 1848, »Elsebeth Brudevals« og mange flere. »Jens Lyngs Vals« er måske også skrevet til en bestemt lejlighed?

Udsigten fra kirketårnet, Nykøbing, 1929.

Fra Glomstrup Mark

Af Freddy Boysen

Udstykning

Året er 1921, vi skal til generalforsamling i Morslands Udstykningsforening, det er den 1. september. Det er på Afholdshjemmet i Nykøbing, men der er desværre ikke mødt ret mange op. Dagsordenen er ellers vigtig nok. Hovedpunktet er købet af hovedgården Glomstrup til udstykning.

N. C. Christensen, Lødderup, bød velkommen og kom bl.a. ind på, at mange havde vanskeligt ved at forstå, at en gård som Glomstrup skulle splittes ad. For ham var det imidlertid smukt med de mange små hjem, og i hans øjne var det den vej, det agerdyrkende folk skulle gå. Meningen med mødet var jo at sanktionere købet af Glomstrup. For den jord der var tilbage, ca. 233 tdr. bygsædeland, skulle de give 150.000 kr., men dertil kom forskellige udgifter, bl.a. ca. 2000 kr. til landmåler, ca. 2000 kr. til nye veje og for den kalk, som lå på marken ca. 11.000 kr. foruden skatter. Så den endelige købesum ville blive ca. 170.000 kr.

En anden fra bestyrelsen, Martin Sørensen, Peterslund, mente selv, at han nok var den, der havde været mest betænkelig ved købet, men det havde han overvundet. Det han havde været betænkelig ved var, at når lodderne på grund af statstilskudet ikke måtte overstige en bestemt størrelse, så ville der komme til at bo for mange samlet. De dygtigste skulle nok klare sig, mente Martin Sørensen, men det ville altid knibe for nogle, når der ikke var lejlighed til at få andet arbejde, der

kunne supplere indtægterne. Dagleje på en nærliggende herregård var en god måde at supplere en husmandsindkomst på. Afgifterne kunne det måske også knibe med for enkelte. At han alligevel fandt det forsvarligt at anbefale unge mennesker at købe sådan en ejendom, skyldtes dels de faldende byggeudgifter og dels den omstændighed, at han mente, at statens byggetilskud ikke ville vedblive at bestå. Så han anbefalede købet af Glomstrup.

Afstemningen foregik ved håndoprækning og købet blev vedtaget enstemmigt, men Martin Sørensens egen spådom om, at der var for mange folk på for små lodder og uden mulighed for biindtægt, skulle i løbet af få år vise sig at være nærmest profetisk. N. C. Christensen afsluttede så med at foreslå, at alle parcellerne gerne skulle laves sådan, at prisen blev omtrent ens. Planen var 12 parceller fra 14 1/2 til 21 tdr. bygsædeland, og en pris af ca. 10.500 kr. pr. stk., samt en hovedparcel på 26 tdr. bygsædeland med skoven til 30.000 kr. Der havde allerede meldt sig 30 ansøgere, og der ville måske komme flere, når salget skulle finde sted.

En herregård for husvilde

Nu skete der virkelig noget på Glomstrup, og havde det været lidt småt med beboere i den gamle hovedbygning nogle år, så blev det ændret. Der blev indrettet fire lejligheder i den gamle hovedbygning, hvor nybyggerne boede i den tid, hvor de opførte deres husmandssteder. For-

uden de fire familier husede bygningen også den familie, der havde købt den gamle herregård, som nu var degraderet helt ned til et almindeligt husmandssted.

Berings bygninger blev med undtagelse af hestestalden revet ned, skønt de kun var 4-5 år gamle. Faktisk blev alle de bygninger, der havde overlevet branden i 1917 nedrevet, såvel smedien som sidefløjene til hovedbygningen. Materialerne fra nedbrydningen blev stillet til rådighed for nybyggerne, og næsten alle de nye husmandshjem kom til at rumme et eller andet matriale fra det gamle Glomstrup. Nogle steder er det tømmeret, der er genanvendt. Andre har brugt de store gule mursten fra Glomstrups teglværk som indermure, og igen andre steder var bryggersgulvet sten, der var hentet fra Polakhuset på Glomstrup.

Peder Christiansen i Hvidbjerg fortæller, at taget på Berings staldbygninger var beklædt med svenske spån og tagpap. Han husker tydeligt, at bygningerne blev væltede, for han var sammen med andre drenge fra Thissinghus omme og rede nogle spån og gamle søm, som blev bragt hjem på en trækvogn. Sømmene blev rettet ud, og der blev lavet møller af spånene. Det var alle tiders legetøj.

På Glomstrup blev der bygget nye avlsbygninger, som svarede til den nye husmandsstatus. Stalden kom til at ligge, hvor den nedbrudte nordre sidefløj havde ligget, og den nye lade blev bygget vinkelret på stalden. Det er de bygninger, der stadig eksisterer.

Glomstrup fotograferet 1940. Artiklen om Glomstrup Mark er et uddrag af den nye bog »Glomstrup – en herregård og dens mennesker«, der fortæller herregårdens historie fra middelalder til nutid.

Berings hestestald skulle også nedrives, men den husmand, der havde købt jorden på Smedetofte lige bag hestestalden, så nogle muligheder i bygningen og købte den. Af de 60-70 hestebåse der var, blev der kun to tilbage. Alle de øvrige skillerum og høhække kom til at sidde rundt i de andre husmandssteder. Den gamle hestestald var en bred bygning, og der blev nu indrettet svinestier og kobåse på tværs af bygningen i den ene ende, og i modsatte ende blev indrettet stuehus. Der blev lavet en gennemkørsel tværs gennem bygningen. På den måde blev den gamle hovedgårds matrikel faktisk til to nye husmandssteder.

I denne anden udstykning blev der oprettet 13 nye brug. I den første i 1914 havde der været 14, altså kom Glomstrup-udstykningsen til at udgøre ialt 27 husmandssteder. Det er lige før, de mange nye små brug

ligger så tæt på hinanden, at det kan minde om en gammeldags landsby. Det var jo også en landsby, der havde været udgangspunkt for Glomstrup. Tingene har det med at gå i ring.

Krise på Glomstrup Mark

Lad os her lige kigge lidt rundt og kort fornemme det liv, der kom til at udfolde sig på Glomstrups marker. Husmændene fra 1914 havde næsten alle lånt penge til byggeriet hos kreditforeningerne, og så fået et mindre lån hos staten til at sætte besætning ind med. Men i 1919 var der kommet nye jordlove, som hele 1922-udstykningsen var opført under, og det medførte, at det blev nogle meget små parceller. De nye husmænd havde fået det hele finansieret med statens hjælp, men da det var konjunkturbestemte renter, kom flere til at betale mere tilbage i

renter, end hele lånet havde lydt på. Man kan høre fortalt, at husmændene fra den første udstykning næsten følte sig som små gårdmænd i forhold til dem fra den anden udstykning. De var som delt op i to hold, og havde i mange år egentlig ikke meget med hinanden at gøre.

Der var da også flere af de nye husmænd, der kun holdt nogle ganske få år. De var ganske enkelt henvist til at leve af husmandsbrugene, der var stort set ikke andre muligheder for at supplere indtægterne. Et par af husmændene havde gerne en mælketur til mejeriet, en anden havde etableret en lille grusgrav på sin ejendom, men dermed var mulighederne faktisk også udtømte. Der var ikke rigtigt nogen, der havde råd til at have en husmand på dagleje i de år, det skulle da lige være Marinus Sørensen, der var blevet landstingsmand, men han havde jo altid fæstet en karl.

Alle leverede mælk til Karby Andelsmejeri, det var simpelt hen det, man levede af. De fleste kunne jo bare levere 3-4 grise to gange årligt, og det var bare lige det, der skulle til for at klare terminsydelserne. Man havde 4-7 køer alt efter husbondens dygtighed. Enkelte kunne indimellem nå helt op på 9, men det hørte til undtagelserne, ofte var der slet ikke foder til så mange, selv om det hele blev taget med.

Praktiske fællesskaber

Tyverne og specielt kriseårene i trediverne blev også for husmændene på Glomstrup Mark en barsk tid. Nogle bukkede helt under, medens det for andre bare gik rigtig skidt. Helt galt blev det, da elektricitetsværket i Nykøbing gik fallit.

Værket var etableret på andelsbasis, og i 30'erne var der mange, der ikke kunne få penge fra til strømmen, og så fik de trådene klippet. Efter nogle år gik snakken, om at man skulle erkende den helt store fallit i andelsselskabet, men man valgte at se tiden lidt an. Omkring 1938-39 blev gælden så tinglyst på alle ejendommene. I erindringen blev hvert lampested og stikkontakt sat til 70 kr., og »hestesmotor« blev sat til 5 lampesteder. Der var nogle der fik lagt 3 til 4000 kr. på. Det var et ganske svimlende beløb. Men det kom på dommerkontoret og blev tinglyst på alle ejendommene, foruden det skyldige for strøm de steder, hvor ledningerne havde været klippet. Det var dog ikke alle på Glomstrup Mark, der havde fået nedlagt elektricitet, men en del havde, og der var mindst et par stykker, der var oppe omkring de 4000 kr. Det var helt uoverskueligt.

De store maskinparker fandtes heller ikke hos husmændene. Det var udpræget håndens arbejde, selv om alle havde heste. Der var endda flere steder, hvor høleen var det redskab, man høstede med sidst i tyverne. Med årene blev der efterhånden etableret nogle små maskinfællesskaber. Marinus Sørensen gik bl.a. sammen med en nabo om at

købe en slåmaskine. Selv om selvbinderen forlængst var opfundet, så var den økonomisk uopnåelig, men alene det at gå efter en slåmaskine og binde neg op, var et enormt fremskridt i forhold til at gå efter en høle.

Der var da også en del arbejdsfællesskaber, bl.a. havde en af egenens bønder et »damptærskværk«, som han tog rundt med og lejede ud til husmændene. De hjalp på skift hinanden med at få tærsket, så det kun var de to mand, der hørte til tærskværket, der skulle have løn. Der var gerne tre eller fire kornstakke ved ejendommene, og de var altid placeret sådan, at tærskværket kunne gå imellem dem. Selve tærskværket havde ikke nogen dampmaskine, men blev trukket af en stor traktor på jernringe, og størrelsen til trods havde den nok ikke mere end en halv snes hestekræfter. Den trak så et 23 eller 30 tommers tærskværk, der var utrolig sej at arbejde med. Havde det været en god tør sommer og byggen ikke var ret lang, kunne der tærskes op til 40 tønder i timen. Men så var der også to mand til at bære kornsække op på loftet ad små snævre opgange. Der var tre mand, der bar halm fra i reb, og to der »gulvede« halm, eller trådte den sammen. Ejendommens børn bar avner fra. Tærskedagen var en gyldig fridag fra skolen. I kornstakken var der gerne to mand og en enkelt, der lagde i maskinen ved bordet, men så var man også oppe på 11 mand for at få tærsket. Ofte blev det nogle korte dage. Havde de tærsket i tre timer, og det gav regnvejr, satte man i stå og fortsatte først den næste dag. Konerne havde også deres at se til. Bare at bespise 11 mand ekstra, flere gange om dagen, med risiko for at det blev udsat en dag eller to, kunne i sig selv være problematisk nok.

Det med at prange med kornstakkerne og udadtil lade dem virke som statussymboler var sjældent at opleve. Det var værre med roekulerne. De skulle jo placeres tæt op langs vejen, og der var selvfølgelig altid nogen, der ikke kunne få dem

lange nok. Der var steder, hvor de ikke var højere, end man kunne »stå overskrævs af dem og pisse«, forlyder det. Praleriet hævnedes sig gerne, for de lave kuler havde sværere ved at holde sig frostfri end de høje.

Familierne søgte i videst mulig omfang at være selvforsynende. Kartofler og gulerødder blev avlet i marken til eget forbrug, godt og vel. Svinene fik det, som familien ikke selv kunne fortære. I køkkenhaven blev avlet alskens grøntsager, men den var også rigt forsynet med bærbuske og frugttræer. Alligevel var det indimellem nødvendigt at skulle til købmand eller i brugsen, men så skulle konen gerne have en kurv æg med for at holde balance i kontrabogen. Det var hovedsagelig ting som tobak, kaffe, mel, margarine, sukker, fedt og lidt isenkram, der var brug for. Når konen så havde skrevet alt det i kontrabogen, som hun mente, de fik brug for, så var der i den periode, hvor krisen kradse mest, en ægteskabelig aftale om, at manden skulle gå siden igennem, inden hun tog afsted. Når manden så havde set på det, var det halve gerne streget ud igen. Han mente nu nok, at det kunne vente til næste uge. Det havde ikke noget med dårlige ægteskaber at gøre, det var simpel nødvendighed.

På den tid kørte alle husmændene rundt på damecykler. Det var utænkeligt, at der på en ejendom var to cykler, og så var det jo mest praktisk, at det var konen, der først fik en. De kunne jo udmærket deles om den, så konen først tog i brugsen og manden bagefter til smeden. Det fortælles, at hvis man dengang så en mand på en herrecykel, så var det så usædvanligt, at man straks vendte sig for at se, om det nu også kunne passe, og uvilkårligt blev der tænkt: »Har han nu også råd til det?«.

Befolkningsekspllosion

De mange nye hjem på Glomstrup Mark bragte et nyt problem med sig, for husmændene var i mere end én forstand produktive. Pludselig var der over 150 skolesøgende børn,

Glomstrup Mark - hos Chr. Lyng, 1916.

og planerne om at bygge en skole på Marinus Sørensens jord var langt fremme. Men Marinus, der sad både i sogneråd og skolekommission, skulle igen vise sig at være en forudseende mand. Han var imod det. Man kunne jo se småskolerne på Agerø, i Nees og på Ørndrup Mark som afskrækkende eksempler. Der var der efter nogle få år 5-10 børn i hver og en gammel lærer, og man var ikke alt for forvænt med, at børnene kunne ret meget mere end skrive deres eget navn. I stedet for en ny skole blev der omkring 1929-30 hyret en rutebil til at køre omkring Glomstrup Mark, og børnene blev så kørt til den lidt større skole i Hvidbjerg. Hjemturen måtte børnene dog tilbagelægge til fods. Det var en rigtig god forretning for kommunen, forlyder det, men det var sandelig også en god gerning for børnene. Rutebilordningen ophørte vist først under krigen, da der ingen benzin var at få.

På et tidspunkt lige omkring 1930 boede der mellem fire og fem familier i den gamle hovedbygning på Glomstrup. Det var foruden Oskar Larsens nogle gårdmænd og husmænd, der ikke havde klaret sig gennem krisen og derfor havde været nødsaget til at finde et billigt sted at bo, og på Glomstrup var der jo plads nok. Det var ikke uhørt, at en hel familie dengang kunne bo på 20 til 25 kvm, det handlede mere om at få noget at bo i, som også kunne betales. Der var helt sikkert tre familier, der sad til leje på en gang, for der blev dengang altid lidt spøgende sagt: »Der er fire hold folk på Glomstrup, og de har fælles lokum«. Det spøgende var det fælles lokum ude i haven, det var nemlig kun Guds frie natur. Da man nåede frem omkring 1936-37 var alting bedret så meget, at der ihvertfald ikke længere på den egn levede folk under så trange boligforhold.

Religiøse bevægelser

Der kan ikke fortælles om Glomstrup Mark uden at komme ind på de religiøse bevægelser, der rørte sig i de tider. På Glomstrup Mark var der tre frimenighedsfamilier, og på Agerø var der nok to eller tre. De bliver af nogle betegnet som lidt pænere end andre mennesker, måske fordi de gik mere til kulturelle møder og den slags. Det fortælles, at kvinderne fra Frimenigheden havde en frimenighedsfrisur, og kvinderne fra Indre Mission havde en missionsfrisur. Frisurerne var nu næsten ens, de bestod begge af midterskilling med knold i nakken. Forskellen lå nok mest i, at dem fra Indre Mission havde håret bag ørerne, men også ansigtsudtrykkene afslørede en forskel. Kvindernes udstråling og væremåde fortalte altid, hvor de religiøst hørte til, forlyder det. Der var så markant en forskel, at ingen var i tvivl.

Der var også nogle få grundtvigianere på Glomstrup Mark, men

de gjorde ingen væsen af sig, og markerede sig udadtil slet ikke som de andre. Men Indre Mission markerede sig. Den var barsk. Hvis man ikke var med, måtte man ifølge skriften være imod, og så var man henvist til at ende sine dage i helvede. I starten havde missionen kun bestået af nogle ganske få familier, men efterhånden som landbrugs-krisen strammede til op mod 30'rne, gjorde missionen den helt store fangst. Folk var ligefrem bange for at dø af sult, fortælles det. Det var jo først op i 30'rne, at de nye sociallove kom til.

Det var ikke problemfrit med Indre Mission, for de kunne dårligt være i stue med anderledes tænkende og endnu mindre være i kirke med dem. Hvis de endelig nogle få gange var tvunget til at være sammen med andre end deres egne, skulle der altid prædikes for dem. Hvidbjerg og Glomstrup Mark var een mission, der holdt møder på Glomstrup, som på en måde virkede som et lokalt missionshus. Der fortælles, at når Oskar Larsen tog imod sine gæster ude på Glomstrups store trappe, så var der stil over ham. Han mindede mest om en

fornem kongelig lakaj, når han modtog folk og viste dem ind. Min fortæller var flere gange med til møder på Glomstrup og mindes, at folkene var fantastisk gode til at synge. Men når de holdt deres missionsuger, så var de alt for op-hidsede til, at han turde komme der, for så skulle der jo fanges nye sjæle til missionen. Det var den mørke Indre Mission med den stærke og sikre tro på, at deres tro var den rette. De var selv frelste og ville gå meget langt, for at andre også kunne blive det.

Der er endnu folk, der mindes en forlængst afholdt generalforsamling i Hvidbjerg Brugsforening, hvor der efter generalforsamlingen var en, der skulle underholde med lidt oplæsning. Vedkommende havde valgt en lidt uheldig historie, som sluttede med et væddemål mellem en præst og hans kortklub. Væddemålet gik ud på, om præsten i sin prædiken den følgende søndag turde nævne de fire kortnavne. Det turde han: »Dersom djævelen fløj ind gennem disse ruder og ville slå sine klør i Eders hjerter, da ville I råbe: Spar os«. Den historie blev for meget for Frederik Dalgaard fra Glomstrup

Mark, som ellers var en af de mere moderate fra Indre Mission. Han rejste sig forarget med ordene: »Det havde jeg sandelig ikke troet kunne finde sted på en brugsforenings generalforsamling!«

Den lokale fattiggård

Fattiggården i Hvidbjerg blev efter den store socialreform engang i 30'rne ændret til et alderdomshjem, hvor der hovedsagelig skulle bo gamle mennesker. De vejfarende havde dog stadig ret til at komme der, og eftersom de til tider kunne være både berusede og godt lusede, blev der indrettet en decideret afdeling til dem » bissestuen«. Der var stadig lidt landbrug til alderdomshjemmet, så man kunne udnytte arbejdskraften, hvis nogle af beboerne stadig skulle være arbejdsdygtige.

Først i 30'rne var der i sognet en familie med otte børn i et lille strå-tækt hus Familien havde svært ved at klare sig selv og måtte hver uge til fattigforstanderen for at hente de 10 kr., som sognerådet havde tildelt familien. Disse penge skulle dække alle familiens udgifter. Det var dog fuldstændig håbløst, og indimellem forsvandt der da også en høne fra fattiggårdens hønsegård. Bestyrelsen beklagede sig da engang til manden, om han ikke kunne snuppe en af de lette høns indimellem, for sognerådet havde svært ved at forstå, at det altid var de tungeste høns, der døde. Når der var aftensskole for voksne, hændte det, at børnene var ude at rage jorden af kartoffelkulerne for at bringe en spand fuld med hjem. Det var noget folk vidste, og man sagde aldrig noget til det, uden ligefrem at acceptere det, for de viste jo også, at det var en nødvendighed. Slutreplikken lyder da også, at der sandelig ikke var nogen af de børn, der blev tyvagtige som voksne.

En anden som havde tilknytning til fattiggården var »Stafen«, som han blev kaldt. Egentlig hed han vist Steffen Christensen og skulle være ud af god familie. Men han var lidt til en side, lidt småtosset siges der,

Hvidbjerg Fattiggård og Alderdomshjem, 1933

Søren Nørugaards damptærskværk i arbejde hos Kr. Odgaard, Hvidbjerg, ca. 1920.

og han var i besiddelse af en meget livlig fantasi. Stafen kom meget hos familierne på Glomstrup Mark. Man kunne altid høre, når det var ham, der kom cyklende, for han snakkede så højt med sig selv, at det kunne høres på lang afstand. Stafen kom meget rundt, og alle steder var han med inde til kaffe og snak, og gennem mange år skulle han altid fortælle om sit forestående bryllup med Marie fra Salling. Stafen mente jo ikke, at folk på egnen kendte nogen så langt væk. Når Stafen havde fået sin kaffe, og i heldigste fald en cigar, drog han videre. Stafen besøgte kun dem, han kunne lide. Der hvor man ville gøre nar af ham, kom han ikke.

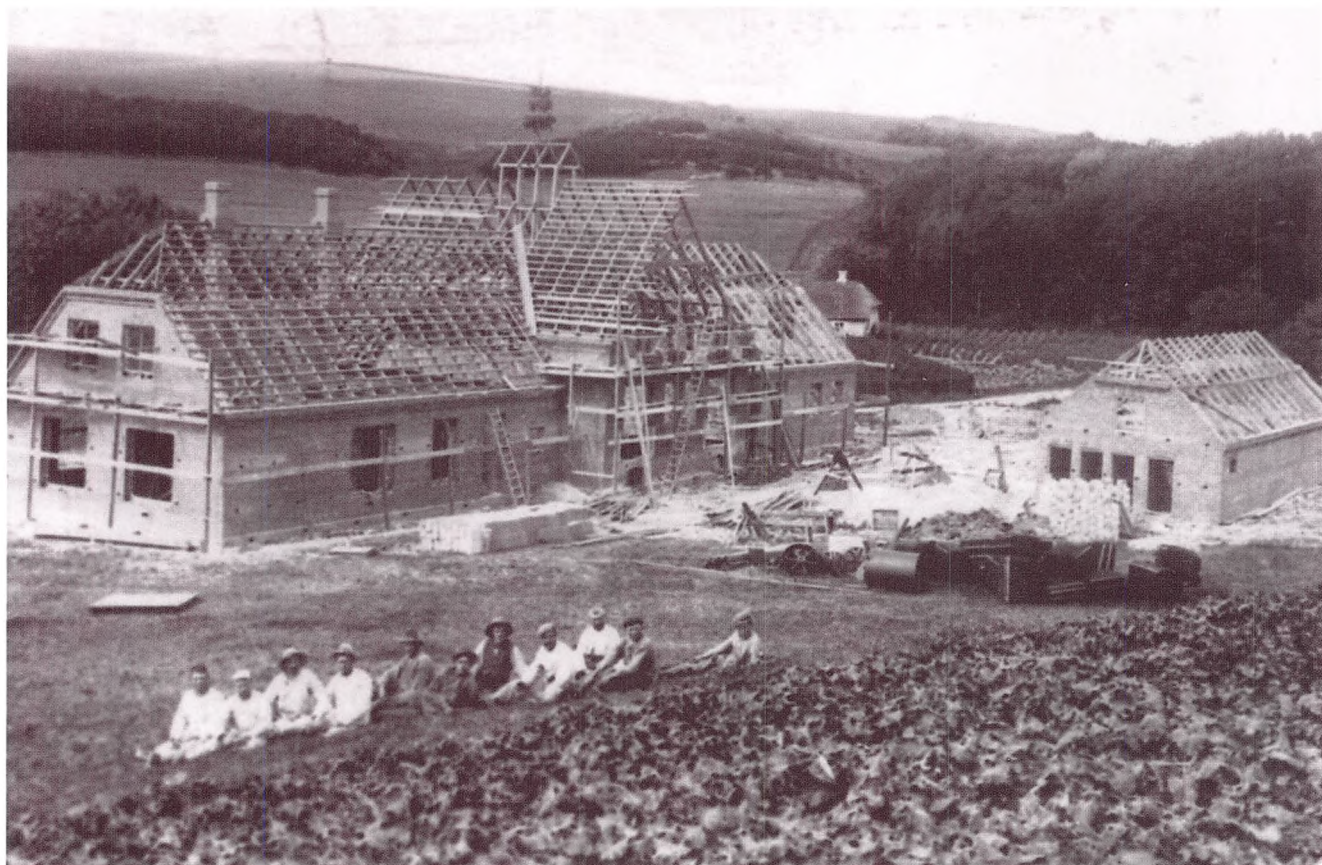
Det var nu heller ikke helt ufarligt at drille Stafen, for han vidste næsten alt om alle folk, og den viden holdt han ikke altid for sig selv.

Han kunne godt finde på at slynge noget knapt så behageligt i hovedet på folk. Der var f.eks. engang en, lad os kalde ham Alex, der havde snydt noget i skat. Alex var lidt af det, man på Mors kalder en »snor jen«, der ikke havde noget til overs for et tосehoved som Stafen, og Alex havde da heller aldrig holdt sig tilbage, når morskaben skulle gå ud over Stafen. En dag, hvor de to mødtes oppe i brugsforeningen, gik det rent galt, for pludselig sagde Stafen så højt, at ingen i butikken kunne undgå at høre det: »Nå bette Alex din kjæltrining, do hår snøt i skat!« Da Alex så ville værne lidt for sig, var det først, at Stafen uddybede det helt ud i de mindste detaljer.

På et tidspunkt var Stafen blevet gift med »Fifi Ane«, og de havde en lille ejendom i Nees, men det gik

slet ikke, og de endte begge på alderdomshjemmet. Stafen blev, som man siger »et rigtigt bybillede«. Han hjalp ofte købmanden, når denne var på landtur, og slagteren var flink til at tage Stafen med til markeder. Han var bl.a. hvert år til Vildsund marked, hvor han lavede den ene store handel efter den anden. Stafen så jo troværdig ud, når han stod i sin hvide jakke, med cigar i munden og stok i hånden, så der var mange, der antog ham for kreaturhandler. Hvordan de forviklinger, der skabtes sådan en markedsdag, blev løst, melder historien ikke noget om. Stafen blev en meget gammel mand og havde hvert år til sin fødselsdag mange gæster på alderdomshjemmet.

Opførelse af Flade Mejeri. Virksomheden begyndte 1913, og blev nedlagt i 1968.

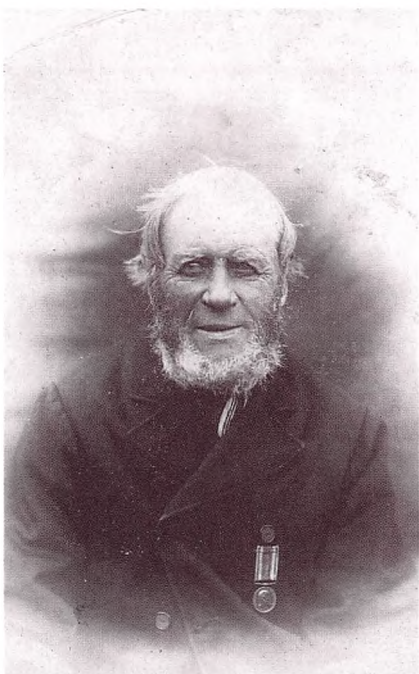
Hilsen fra Hesselbjerg Morsø.

Postkort med motiver og hilsen fra Hesselbjerg.

»Dalgård« i Solbjerg tilhørte fra 1902 Mikkel og Jensine Blaabjerg. Nye bygninger blev opført 1904-1912.

Jens Have, Erslev, fotograferet med erindringsmedalje af fotograf Raaberg Elkjær i Nykøbing, o. 1905.

Søren Frøslev fra Erslev fotograferet som soldat i Aalborg.

Jesper Jespersen, kaldet Konge, fotograferet med erindringsmedalje og våbenbrødremerke, o. 1905.

Guder i mosen

Per Bugge Vegger

Engang for længe siden boede der mægtige guder i moserne. Hvem de var og hvad de kunne er for længst gået i glemmebogen. Måske var de farlige, eller måske skulle de have en gave som tak for hjælp. Hvor om alting er, igennem hele forhistorien, fra begyndelsen af yngre stenalder til langt op i jernalderen, satte man føde i lerkar ud i moserne. Vores risengrød til nissen på loftet er sikkert et svagt minde om denne tradition. Guderne i mosen var dog meget stærkere end nissen, så derfor blev der også ofret værktøj, smykker, dyr og mennesker til de mægtige kræfter, der gemte sig i mosekonens bryg.

Naturligvis er ikke alt hvad man finder i en mose offergaver. Er der en boplads tæt på mosen, er der også meget almindeligt udsmid i

tørven, og det kan være svært at se forskel på offergaver og ting, der er tabt. Finder man et helt kar, et smykke eller et godt stykke værktøj, er sandsynligheden dog stor for, at der er tale om et offerfund.

Heldigvis er de gamle guder for længst borte, for ellers var det sikkert gået de tørvearbejdere ilde, der fandt offergaver. På Mors er der gravet tørv til brændsel i flere tusinde år, og der er fundet mange gode ting, der blev vendt et par gange i hånden, før de blev kasseret eller bare gemt og glemt.

For mere end 300 år siden, i 1650, var der dog nogle drenge fra Sejerslev, der var mere nysgerrige end normalt - eller måske håbede de på en findeløn? Drengene havde fundet tre flintedolke i mosen, og dolkene blev foræret til den kongelige lensmand på Dueholm, Hans Juul. Lensmanden var også mere nysgerrig end de fleste, og viste fundet til den klogeste mand i Nykøbing, Jens Pedersen Svenstrup, der var rektor ved Nykøbing Latinskole.

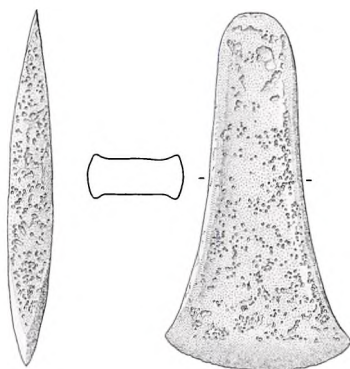
Rektoren var en lærd mand, der kendte den berømte danske oldgransker Ole Worm og hans store samling af mærkelige ting - en ægte seværdighed der var berømt over hele Europa. Ole Worm modtog derfor et brev fra Nykøbing, hvori rektoren beskrev det spændende fund fra Sejerslev:

»Den ædle Hr. Hans Juul, kongelig Lensmand paa Dueholm Kloster, viste mig for faa Dage siden tre Sten, som fornylig blev fundet i Mosen ved Sejerslev (det er en Landsby beliggende i Nordenden af vor Morsø), de var forsynet med hvidlige Pletter. Medens de var af samme Form, idet

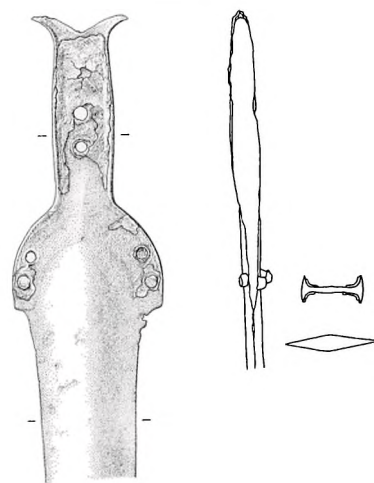
de gengav et tveægget Sværd, som løb gradvis ud i en Spids, var deres Størrelse dog forskellig. Farven var meget nær flint. De blev fundet indsvøbt i Mos, som (efter hvad de Bondedrenge, der gravede dem frem, haardnakket paastod) endnu var grønt, saa at de ikke fremtraadte blottede paa noget Sted. Den ene var lagt oven paa den anden, saaledes at den største laa på nederste Plads, en mindre i Midten og den mindste øverst, saa de syntes forfærdiget og nedgravet ved menneskelig Virksomhed og Flid...«

Og rektoren fik svar fra den berømte mand: »Dit brev var mig meget kært, du herlige Yngling, navnlig fordi det gav mig Underretning om de Sten, som er fundet hos Eder...«

Ole Worm mente, at der var tale om dolke af flint, som dem man fin-

En økse fra den ældre bronzealder, små 2000 år før Kristi fødsel. Øksen blev fundet 1910 i en mose i nærheden af Tødsø.

Et sværd fra den ældre bronzealder, knap 2000 år før Kristi fødsel. Sværdet blev fundet 1914 i Nørre Dråby Kær.

der i gravhøje, men ville ikke udtale sig nærmere før han havde set en af stenene: »Men dette siger jeg om dem, der findes hos os, idet jeg ikke kan fælde nogen Dom om Eders, medmindre der gives mig lejlighed til at tage dem i Øjesyn. Men da der ikke bestaar noget Fortrolighedsforhold mellem den højædle Hr. Juul og mig, ser jeg mig ikke istand til at henvende mig til ham skriftligt. Hvis det med dig som Mellemmand var muligt at opnaa, at jeg fik den ene stillet til Raadighed med alle Omstændigheder vedrørende Sted og Tid, saa vilde jeg fælde en sikrere Dom derover. Du maa vende hver sten. Lev vel«.

Om Ole Worm modtog en dolk fra Mors ved vi ikke, men gjorde han det, er den måske i København. Ole Worms samling kom efter hans død til det kongelige Kunstkammer, der senere blev en del af Nationalmuseet.

I løbet af 1800-tallet var en viden om oldsager, som den Ole Worm havde, nået ud til hele den danske befolkning. Gode fund blev af mange anset for at være national ejendom. Derfor blev det næste mosefund, vi kender fra Mors, sendt til Nationalmuseet af godsejer Mansa på Sø. I 1873 forærede han to bronzehalsringe fra Ilkjær Mose til det store museum i København, men det var først efter at Morslands Historiske Museum blev oprettet i 1901, at tørvearbejderne for alvor begyndte at gemme ting fra moserne. I årene op til afslutningen af Første Verdenskrig kom der mange fund fra moserne ind på museet, men da tørvegravningen blev industrialiseret, var det stort set slut. De få oldsager, der overlevede mødet med en gravemaskine og turen gennem ælteværket, blev brændt i komfuret sammen med den pressetørv, hvori de var gemt.

Under Anden Verdenskrig kom der igen mosefund til museet. Der var brændselsmangel og mange moselodder blev derfor gravet op med håndkraft. I dag modtager museet stort set ikke fund fra moserne. Det vækker bekymring, for efterhånden som de opdyrkede moser sætter sig i takt med at tørven formulder, bliver mere og mere gammel mosejord pløjet op. Derfor kan jeg kun opfordre landmændene til at kigge ekstra godt i plovfurene, når man arbejder på en gammel mose. Der er mulighed for ekstra gode fund, og finder man en en smuk ting, bør der være mere at finde. Offerpladserne var ofte i brug gennem generationer, så et enkelt fund kan være den nøgle, der lukker op for en stor og smuk samling af oldsager.

En spydspids af jern, der desværre blot kan dateres bredt til jernalderen, 500 år før Kristi fødsel til 1000 år efter. Spidsen blev fundet 1912 i Mellem Jølby Kær.

Potter og gryder af ler fra moserne på Mors.

Kranie fra en ung pige. Kraniet blev fundet i 1923 ved tørvegravning i nærheden af voldstedet Blåborg på Sydmons.

Dragtnål - korsformet fibula af bronze - fra ældre germansk jernalder, ca. 500 år efter Kristi fødsel. Fibulaen blev fundet 1934 i Erslev Kær.

Noget i luften?

Nykøbing Mors omkring 1850

Af Mai-Brit Lauritsen

Folketællingen

Vi befinder os i Nykøbing Mors, og det er søndag den 1. februar i året 1850. På trods af Tre-årskrigen (1848-50) havde kongen alligevel befalet, at en optælling af den danske befolkning skulle foretages. Der var dog det forbehold, at optælling kun skulle foretages i det egentlige kongerige, hvilket vil sige, at Slesvig-Holsten ikke skulle tælles med. Ifølge reglementet for folketællingens udførelse skulle optællerne gå fra hus til hus og med husfaderens hjælp nedskrive, hvem der tilhørte husstanden. På dette tidspunkt bestod en husstand af alle de personer, som blev forsørget af husherrn lige fra hans egen familie til den yngste tjenestedreng. Nykøbings størrelse gjorde, at tre hold optællere, fem personer i alt, fik tildelt hver deres område af købstaden at optælle. Det var i øvrigt de samme fem personer, som i 1845 havde forestået optællingen af Nykøbings befolkning, så de kendte turen.

Om morgenen, sikkert tidligt for at nå så mange husstande som muligt, mødtes købmand Lorentz Nikolaj Ettrup med snedkermester Hans Andreas Godschesen. Måske mødtes de i Vestergade, for her startede de rundturen i deres distrikt. Vestergade havde 18 forskellige huse, der var beboet af i alt 139 personer fordelt på 23 husstande. I seks af husene lå købmandsforretninger, og ellers var kvarteret præget af et stort antal repræsentanter fra håndværksfagene. Her boede bødkere, farvere, murere, rokkedrejere, sa-

delmagere, skomagere og snedkere. I Vestergade lå desuden to af Nykøbings seks restaurationer, hvor optællerne måske fik noget at styrke sig på til deres videre færden rundt i kvarteret. Vestergade var indfaldsvejen til byen, og købmandsforretningerne og restaurationerne kunne nok friste en svag sjæl på vej ind til byen.

Efter Vestergade, hvor snedkermester Godschesen i øvrigt selv boede, fortsatte de ned af Toftegade for at besøge de 14 forskellige huse med 23 familier. Her i gaden boede der en del håndværksmestre, men også fire hospitalslemmer, som blev understøttet af byens fattigkasse. Den fattigste del af byen lå dog i den næste gade nemlig Kirkegyden, senere kaldet Holmen, hvor over halvdelen af familieoverhovederne var på fattigunderstøttelse. Pladsen har været trang, for i de ni huse i gaden boede 112 personer. I ejendommen kaldet Hospitalet var alle ti hospitalslemmer kvinder, og heraf var de ni enker, og den sidste var ugift. Hospitalet var en stiftelse for ældre kvinder, der ikke længere kunne forsørge sig selv. Det har været mere acceptabelt at bo her end i fattighusene, og pladsen har ikke været så trang igen. Hospitalet var decideret til kvinder i modsætning til fattighusene, hvoraf der i Kirkegyden var to med både for- og baghus i begge. Husene havde en broget befolkningssammensætning og således boede der i fattighusets forhus, husstandsnummer 37 tre ægtepar med børn, to enker uden børn,

en fraskilt mand, to fraskilte kvinder med børn, to enlige ugifte kvinder uden børn og to ugifte kvinder med børn. Desuden boede der en gift kvinde, som ikke stod opført med en mand, men dette skyldes måske en forglemmelse fra optællernes side. Baghuset havde en lignende sammensætning af familier. I fattighuset med husstandsnummer 38 var familierne efter datidens målestok mere sømmelige, idet forhuset blev beboet af tre ægtepar og deres børn og desuden to ægtepar uden børn. I baghuset boede en enke uden børn, et ægtepar uden børn og to ægtepar med børn. Det overordnede billede af familiesammensætningerne i fattighusene står dog i skarp kontrast til den øvrige befolknings moral, og man har næppe set med blide øjne på folk, der havde en adresse i Kirkegyden.

Mange af fattiglemmerne tjente en ekstra skilling til understøttelsen som daglejere. Det er karakteristisk for fattighusene, at mange af familieoverhovederne var enlige kvinder, som også arbejdede som daglejere, syersker eller lignende for at forsørge sig selv og deres eventuelle børn. Her et eksempel på selvstændige kvinder, men det var en ufrivillig og bestemt ikke ønskværdig position. Tre af de mandlige familieoverhoveder i Kirkegyden tjente ikke tilstrækkeligt til at brødføde deres familie som skomagere, og de modtog også hjælp fra fattigkassen. Det kunne tyde på, at der i Nykøbing var flere skoma-

gere, end der var behov for. En sammentælling af alle de mennesker, som i folketællingen har oplyst at være på fattigunderstøttelse eller på anden måde understøttet af kommunen, viser at 6,4% af Nykøbings befolkning var fattige. Hertil kommer de mennesker, der ikke figurerer i statistikken som fattige, men som alligevel har haft svært ved at skaffe til dagen og vejen. Mennesker, som helt sikkert ville blive betegnet som fattige efter vores målestok i dag.

Efter Kirkegyden gik turen hen ad Algade, hvor den nordre side var det sidste punkt på H. A. Godschesen og L. N. Ettrups optælling. Algade var lang med 29 ejendomme beboet af 43 familier. Her i gaden lå de fleste af byens købmandsgårde, og den må om noget betegnes som byens »mondæne« kvarter. Ud over de mange købmænd boede fire af Nykøbings fem borgerrepræsentanter nemlig i gaden. Algade er en af de gader, hvor der boede flest personer pr. husstand. Det må tillægges de mange købmandsgårde, som havde brug for meget hjælp til den daglige drift af forretningen.

Den anden del af Algade var havnefoged Jørgen Dahl startet på den samme morgen, og hans næste stop var Nørregade, hvor 44 husstande var fordelt på 22 bygninger. Ligesom Vestergade var den præget af købmandsforretninger og håndværkere. J. Dahl fortsatte »Udenfor Nørre Port« og sluttede med Færkenstræde. Beboerne i de to små gader var at finde på den lavere del af den sociale rangstige, idet mange af husherrerne var arbejdsmænd.

Det sidste hold optællere var forligskommissær Niels Peter Fal-sen og skomagermester Clemen August Brinchmann, som startede i Østergade. Det var Nykøbings længste gade med 37 ejendomme og 44 familier, og her boede flest personer pr. husstand. Som følge af beliggenheden var gadebilledet præget af fiskere, skippere, sømænd og andre erhverv, der var tilknyttet søfarten. Dette var byens »havne-

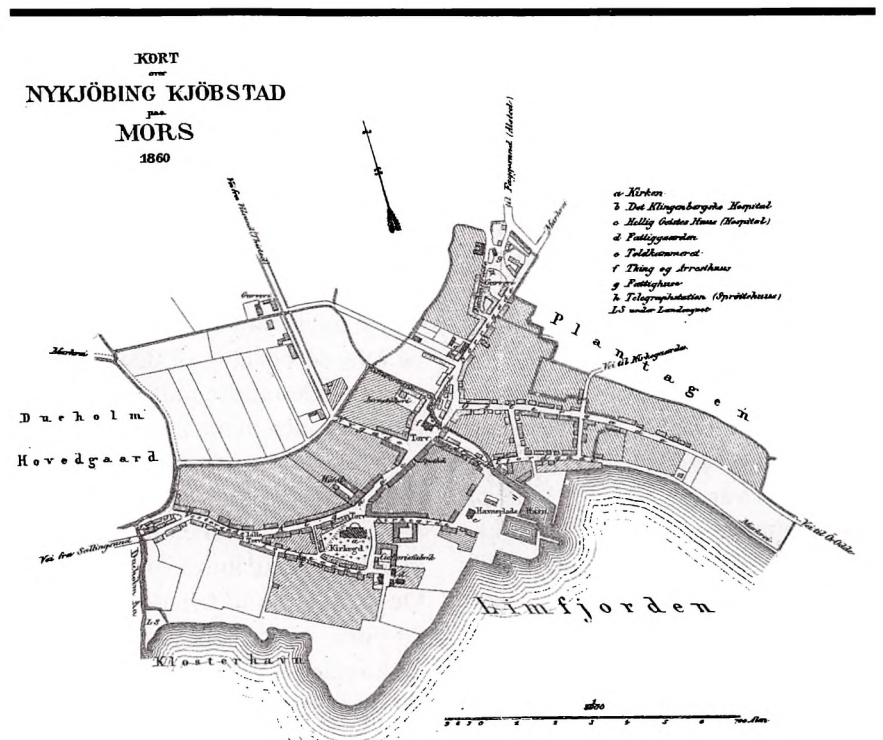
kvarter«. Mange af de øvrige beboere i Østergade var arbejdsmænd og daglejere, men der var også det sædvanlige udpluk af forskellige håndværk. Den næste gade var Fjordgade, som også bar præg af placeringen nær Havnen, ved at mange var beskæftiget med erhverv tilknyttet søfarten. De sidste gader, N. P. Fal-sen og C. A. Brinchmann optalte, var Ringsgyden, Havnen og »Nykøbing Udmark« - alle smågader, og det eneste særpræg er Havnen, hvor fire ud af syv familieoverhoveder var smedemestre. Dette skyldes igen gadens beliggenhed, idet det dels var i forbindelse med skibsfarten, at smeden fandt beskæftigelse. Dels var det rent praktisk et ideelt sted at placere smedjerne, for hvis uheldet var ude, og en gnist startede en brand, var sandsynligheden for en storbrand lille, idet husene på Havnen lå for sig selv uden direkte forbindelse med resten af byen.

De fem optælleres arbejde var gjort, og optællingslisterne blev sendt videre til amtmanden, som sørgede for at aflevere materialet til det statistiske bureau, datidens folke-register.

Resultatet

Amtmanden opgjorde Nykøbings befolkningstal i 1850 til 1398 personer. Dette var det tal, som optællerne var nået frem til, men om det svarer til det nøjagtige folketal er tvivlsomt. Der er mange fejlkilder forbundet med optællingsarbejdet for bare tænk over, hvad man gjorde de steder, hvor folk var bortrejst, hvor der boede udlændinge eller hvad med de unge mænd, der var indkaldt til militæret? Disse fejlkilder forsøgte man dog i samtiden at begrænse ved at sende et reglement til optællerne. Folketællingen er imidlertid den eneste kilde, der findes over folketal, og dens oplysninger skal derfor ikke yderligere betvivles her. Vi er nødt til at regne med, at langt den størstedel af befolkningen er talt med, og at de personer, der eventuelt mangler, ikke rækker ved det overordnede billede, som tallet giver.

Hvad fortæller folketallet så om Nykøbing i 1850? I sig selv ikke meget andet end en konstatering af befolkningstallet, men hvis det sammenlignes med andre folketal, både lokale og nationale, er billedet

straks et andet. Det viser sig nemlig, at Nykøbings befolkningsudvikling på dette tidspunkt var noget særligt i Danmark. Ud fra figuren kan det ses, at befolkningstilvæksten for Nykøbing er meget høj i perioden 1850-55 og faktisk ligger meget over befolkningstilvæksten for hele Danmark og for købstæderne.

Spørgsmålet er, hvad årsagen til dette store befolkningsboom kan være. Det, som kan forklare en befolkningstilvækst, er, hvis der i en given periode bliver født flere end der dør, eller hvis der flytter flere mennesker til byen, end der forlader den. Ofte er det dog en kombination af begge dele. I samtiden var man da også klar over, at der skete en særlig udvikling i byen. Og i 1902 - i jubilæumsbogen »Nykjøbing paa Mors 1299-1899« - nævner sognepræst Vilhelm Hansen således den store befolkningstilvækst, hvoraf »næsten Halvdelen af Tilvæksten skyldes Indvandring«. V. Hansen forklarer en del af tilvæksten med en stor tilstrømning til byen, men kan vi stole på, hvad han siger? I 1850 viser tilgangslisten fra Nykøbing Mors, at 61 personer var flyttet til byen, men samtidig fortæller afgangslisten, at 58 personer var rejst fra byen. Det vil altså sige, at ifølge til- og afgangslisterne var kun tre personer flyttet til byen. Det lyder usandsynligt, og til- og afgangslisterne skal da også tages med forbehold, idet hovedparten af personerne herpå var tyende. Man kan derfor ikke ud fra disse kilder se, hvilke andre personer, der kom til og rejste fra byen. For at udregne hvor mange der rent faktisk flyttede til byen, er det nødvendigt at sammenligne befolkningstilvæksten med fødselsoverskuddet, altså forskellen på fødte og døde. Befolkningstilvæksten var fra 1850 til 1855 på 348 personer. Herfra fratrækkes fødselsoverskuddet, som i dette tilfælde er 174 personer. De resterende 174 personer er så det antal, som flyttede til Nykøbing fra 1850 til 1855. Som nævnt voksede byens befolkning med 348 personer i fem-

årsperioden, og vi kan give V. Hansen ret i, at halvdelen af befolkningstilvæksten skyldes folk, der var flyttet til Nykøbing.

Fødselstal

Som tidligere skrevet kan også flere fødte end døde forklare en befolkningstilvækst. Ud fra de totale tal i kirkebogen, kan vi se, at der rent faktisk skete markante spring i antallet af fødte i 1847 og igen i 1854 (se tabellen). Det viser sig imidlertid ved at sammenligne tallene i Statistisk Tabelværk 1846 og folketællingen 1850, at der ikke i 1850 var markant flere kvinder i den fødedygtige alder i forhold til 1845. Det må betyde, at et større antal kvinder i købstaden ikke er årsag til de flere fødte. Måske er forklaringen så, at det samme antal kvinder bare fødte endnu flere børn, end hvad normalt var? Der er lavet undersøgelser, som viser, at kvinderne i Danmark i den pågældende periode gennemsnitlig fødte børn med 30 måneders mellemrum. Hvis Nykøbings kvinder fødte børn oftere end dette, fik de altså flere børn end deres medsøstre udenfor Nykøbing i det samme tidsrum. Dette kan også være med til at forklare befolkningsboommet.

For at undersøge om dette svarer til virkeligheden, har jeg taget en stikprøve af kvinderne i Nykøbing folketællingen. Stikprøven dækker 21 gifte kvinder, og ud fra fødselsdatoen på den enkelte kvindes ældste barn har jeg gennemgået kirkebøgerne for Nykøbing Mors over fødte indtil 1855. På denne tidskrævende måde fandt jeg fødselsdatoen på alle de børn, også de dødfødte, som kvinden fødte indtil 1855. Herefter var det nemt at udregne det antal måneder, som gik mellem hver fødsel. For fire af de 21 kvinder fandt jeg ingen eller kun én fødsel, og de kan derfor ikke indgå i beregningen. De resterende 17 kvinder fødte i alt 80 børn, hvoraf én ikke var født i Nykøbing Mors, og én ikke kunne findes i kirkebogen for Nykøbing Mors. Desuden var en af fødslerne

en tvillingefødsel, som jeg valgte at tælle som én fødsel. Det viste sig, at der gennemsnitligt gik mindre end 30 måneder (28,9 måneder) mellem to fødsler. Tendensen var endda så stor, at selvom der i tre tilfælde gik 72, 84 og 118 måneder mellem to fødsler, blev gennemsnittet alligevel under 30 måneder. På trods af at dette kun gælder for en stikprøve, er resultatet så overbevisende, at det skulle være mærkeligt, om disse kvinder udskilte sig fra kvinderne i Nykøbing Mors som helhed.

Det er altså nu bevist, at det store befolkningsboom både skyldes, at mange mennesker valgte at flytte til Nykøbing, og at Nykøbings kvinder fødte flere børn, end kvinderne i resten af landet gjorde. Det svære spørgsmål er så, hvad dette kan skyldes.

Årsager til vækst

Hvorfor kvinderne i Nykøbing fødte flere børn end normalt, kan man kun gisne om. En teori kunne være, at de gode økonomiske forhold har givet en bedre ernæring og derved gjort, at kvinderne var mere frugtbare. Vi kan også forestille os, at folk klart har haft en fornemmelse af den økonomiske vækst. Denne følelse kan udmønte sig i et ønske om at sætte flere børn i verdenen. De økonomiske forhold er jo gode, så hvorfor ikke få nogle flere børn. Noget, som taler imod dette, er, at man på daværende tidspunkt kun havde få præventionsmidler til rådighed og derfor ikke de store muligheder for at regulere det antal børn, man ønskede. Kan det da have været en biologisk mekanisme, som er skjult for eftertiden, der har forrykket kvindernes biologiske fødselsrytme?

Det kan også tænkes, at ægteskabsalderen har været lavere, og hvis det forudsættes, at kvinderne hovedsageligt føder børn i ægteskab, betyder det, at kvinden får flere år at føde børn i. En lavere ægteskabsalder kan så resultere i, at der blevet født flere børn. Ægteskabsindgåelse hang nøje sammen

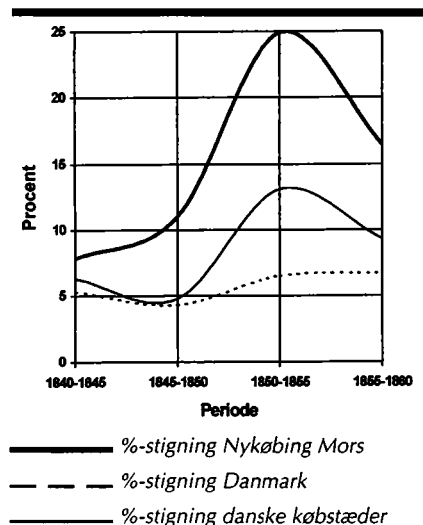
med de økonomiske forhold, for først når man var i stand til at forsørge en husholdning, giftede man sig. For at dette skal sige noget om, hvorfor børnene blev født med færre måneders mellemrum, fører det til en tese om, at yngre kvinder føder børn med færre måneders mellemrum – en uholdbar tese. Alle disse spekulationer ender samme sted; ingen af dem forklarer, hvorfor netop Nykøbings kvinder udskiller sig fra Danmark som helhed. Det hele fører hen til, at der ikke er nogen øjensynlig årsag til Nykøbing-kvindernes besynderlige biologiske adfærd!!!

Det er lettere at komme med nogle forklaringer på, hvorfor folk flyttede til Nykøbing. Her kan vi se på, hvilke tiltræknings- og frastødningskræfter, der påvirkede folk. Noget, der har det med at drage folk til sig, er penge. For Nykøbings vedkommende var byen inde i en gunstig periode med en blomstrende økonomi, og det kan have tilskyndet mange mennesker til at hive teltælene op for at søge lykken i Nykøbing. Dette bekræftes af sognepræst Vilhelm Hansen, som skriver: »Derimod er det klart, at der straks efter Krigen viste sig at være begyndt et nyt og betydningsfuldt Afsnit i Byens Udvikling, og en Fremgang paa alle Områder som i Tiaaret fra 1850 har den aldrig senere oplevet Magen til. Folketallet, som i Februar 1850 var 1398 i Købstaden og 153 i Landsognet, steg i de ti Aar til 2034 og 229, en aarlig Tilvækst af c. 4½ pCt., det er ikke siden naaet. Særlig maa det bemærkes, at næsten Halvdelen af Tilvæksten skyldes Indvandring, og det var ikke Nød, der drev Folk til Byen fra andre Steder, men de blev dragen herhen ved den gode Udsigt til Arbejde og Fortjeneste. ... Først og fremmest var det Handelen, der tog et kraftigt Opsving, og navnlig naaede Kornudførselen til England en ukendt Højde; med Handelen blomstrende ogsaa Skibsfarten op, og alle Næringsveje nød godt af de gunstige Tider.

Bygningshaandværket kom i Kraft, og ny Huse og Gaarde rejstes i Stedet for de gamle, dels paa de ubebyggede Grunde. – I disse Aar blev der i Nykjøbing grundlagt en livskraftig Industri.« Der var altså gang i den økonomiske udvikling i Nykøbing i den periode, vi arbejder med.

Den økonomiske tiltrækningskraft er blot en side af sagen. Forholdene i tilflytternes hjemegn kan have virket som en frastødningskraft, hvis der i det område var en dårligere økonomi end i Nykøbing. På dette tidspunkt var der dog en god økonomi i Danmark som helhed, og det er mest sandsynligt, at Nykøbings økonomiske forhold bare har været endnu bedre end i tilflytternes hjembyer. Den positive økonomiske udvikling fortsatte århundredet ud, men den største vækst skete dog i tiåret fra 1850-1860. Det ses tydeligt af befolkningstallet, som steg fra 1.398 til 2.034 - en procentvis stigning på 45,5% på blot ti år. Befolkningsboomet var uløseligt knyttet sammen med økonomien, men hvorledes Nykøbings kvinders adfærd passer ind her er fortsat et mysterium.

Denne artikel er lavet på baggrund af en metodeopgave skrevet ved Odense universitet i 1996. Jeg valgte at skrive en opgave, hvori jeg undersøgte en folketællings værdi som kilde. I samarbejde med Morsø Lokalhistoriske Arkiv blev 1850-folketællingen for Nykøbing Mors i løbet af en lille uges tid registreret på en computer for at gøre det statistiske arbejde meget nemmere. Ved at gennemgå hele befolkningen i byen i et bestemt årstal fik vi et indtryk af byen. Hvordan dens erhvervs sammensætning var, hvor store familierne var, hvor mange husstande byen havde, ja endda hvor mange »døve, døvstumme og Forstanden berøvet«, der fandtes. I denne artikel har jeg blot taget nogle af de ting op, som det er muligt at uddrage fra et statistisk materiale over en folketælling. Jeg håber, at andre vil få lyst til at give sig i kast

Befolkningstilvæksten for Nykøbing Mors, købstæder og Danmark. Beregnet på grundlag af oplysninger fra Statistisk Tabelværk.

med registrering og eventuel efterfølgende statistik over folketællingerne. Ordet statistik behøver ikke at dække over udviklede matematiske formler, men selv ved blot at lægge sammen, trække fra og udregne procenter kommer man meget langt. Der er et stort ubenyttet materiale, som kan give mange interessante og sjove oplysninger. De har ikke mindst stor lokalhistorisk værdi, men kan også bekræfte eller nuancere den eksisterende forskning.

Årstal	Fødte piger	Fødte drenge	Fødte ialt
1845	19	36	55
1846	17	17	34
1847	34	26	60
1848	22	34	56
1849	34	26	60
1850	31	32	63
1851	32	27	59
1852	32	32	64
1853	23	31	54
1854	58	30	88
1855	37	49	86
1856	48	46	94

Antallet af fødte ud fra kirkebogen for Nykøbing Mors

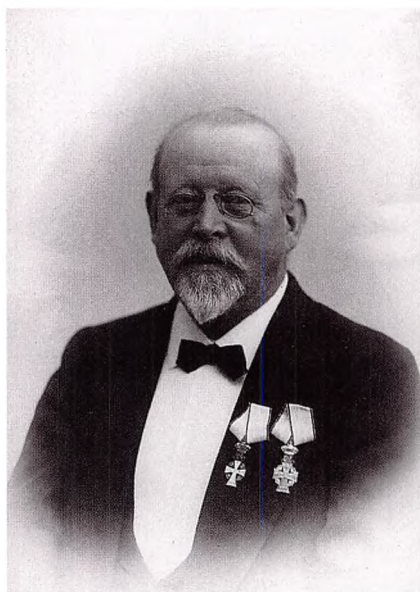
Havesiden hos gartneren tegnet af kunstmaler Milton Jensen i 1883. Gartneriet blev grundlagt i 1839 af Adolph Lassen. Han lod de nuværende bygninger opføre i 1840'erne. De afløste den gård, der tidligere havde huset avlsbruger og rebslager Stausholm. Erik Lassen overtog gartneriet efter faderen og drev det, indtil han i 1897 solgte det til gartner M. N. Overgaard.

Forskønnelsesforeningen

1888 til 1938

Af Frederik Bang

Frederik Bang (1861-1938). Købmand, Sparekassedirektør, R. af D. og Dbm. Aktivt bestyrelsesmedlem i bl.a. Legind Bjerger, Morslands Historiske Museum og Forskønnelsesforeningen.

I sidste Halvdel af det forrige Aarhundrede stiftedes der rundt i Landets Kjøbstæder ogsaa her i Nykjøbing M. adskillige Foreninger til Fremme af forskellige gode Formaal, som kun kunde løses ved Sæmmenslutninger og ved at løfte i Flok. Blandt andet kom man her i Byen ind paa den Tanke, at det kunde være formaalstjenlig at stifte en Forening med det Formaal at virke til vor Bys Forskønnelse. En særlig Anledning til, at det da skete var den, at en ny Kirke var under Bygning, og at der manglede Midler til at forskønne dennes Omgivelser, ligesom der ogsaa i Plantagen og

rundt i Byen forelaa Opgaver for en Forskønnelsesforening at løse.

Da jeg er en af de faa Stiftere af Forskønnelsesforeningen, der endnu er levende, og tillige har været Medlem af Bestyrelsen siden Aar 1900, Kasserer siden 1913 og Formand siden 1924, har jeg fundet, at der nu i Anledning af at Foreningen d. 15. Oktober 1938 kan fejre sit 50 Aars Jubilæum, var Grund til at nedskrive noget om Foreningens Virke i de forløbne 50 Aar, hvilket ikke alene har Interesse for Nutiden, men i endnu højere Grad for Fremtiden. Det kan være et Kildeskift for dem, der forhaabentlig vil skrive noget ved 100 Aars Jubilæet, for det er mit Haab, at Foreningen vil bestaa, da der altid vil blive Opgaver at løse for det gode Formaal, Foreningen har.

Foreningens stiftelse

Efter Indbydelse af Hotelejer Jacob Bendix, Apoteker Teilmann Friis, Borgmester Riise, Kjøbmand Chr. Thomsen og Distriktslæge Faartoft afholdtes d. 15. Oktober 1888 paa Raadhuset et Møde for at drøfte Oprettelsen af en Forening til Byens Forskønnelse.

Faartoft gav en Fremstilling af de Opgaver, som kunde komme til at foreligge for Foreningen og fremhævede navnlig følgende:

1. Tilplantning af Ørødder.
2. Opførelse af et Springvand samt Anbringelse af en Drikkevands-grotte i Plantagen.
3. Anbringelse af smukke solide Jernbænke rundt i Plantagen.
4. Tilførsel af rindende Vand gennem Kanalerne.

5. Regulering og Beplantning af Pladsen omkring den nye Kirke, nemlig Opførelse af en Granit-trappe ud til Kirketorvet prydet med Søjler og Statuer eller i alt Fald Gaskandelabre.
6. Plantning af en Allé langs Indkjørslen i Nygade.
7. Anlæg af en Spadseregang langs den overdækkede Aa gennem Byen (Bag Grand Hotel, Sagfører Sørensens Grunde m.fl. ud til Ringgade for østenden af Sømandshjemmet.)
8. Som fjernere liggende Opgaver Opførelse af en smuk Pavillon i Plantagen samt Oprettelse af en efter Tidens Krav indrettet Badeanstalt.

Mødet var kun svagt besøgt, men alle tilstedeværende sluttede sig til Tanken, og der indmeldte sig straks 26 Medlemmer i Foreningen, som dermed var stiftet. Af disse 26 er kun 3 levende i Dag den 8. juli 1938, nemlig Læge Johan Hinding, Snedker Ettrup og Kjøbmand, senere Sparekassedirektør Frederik Bang. Til nærmere at udarbejde Vedtægter for Foreningen nedsattes et Udvalg bestaaende af Bendix, Teilmann Friis, Faartoft, Hinding og Laurids Nielsen.

Af de paa den stiftende Generalforsamling foreslaaede Opgaver blev den halve Del løst af Forskønnelsesforeningen. Punkt 8: En Pavillon og Badeanstalt blev løst af et Aktieselskab »Morsø Strandbade«. Forskønnelsesforeningen magtede ikke denne Opgave, da Byraadet ikke vilde yde Støtte til Foretagendet, men der var derimod stor Interesse for denne Sag

Springvandet og drikkevandsgrøtten i anlægget, fotograferet 1898.

blandt Byens Borgere. Der blev forhandlet med Byraadet, men der fandt man ingen Imødekommenhed. Det vilde ikke afstaa nogen Plads i Plantagen til en Pavillon. Motiveringen herfor var, at de vise Fædre skønnede, at en saadan Pavillon vilde være en Fristelse for Byens Borgere til Udskeielser og Drukkenskab og vilde skaffe Uro i Plantagen, samt at det kunde blive til Fordærvelse for Byens Ungdom. Saa omhyggeligt og gammeldags var det høje Byraad den Gang. Dette vakte stor Harm blandt Byens Borgere, der nærmest blev forargede og vrede over, at Byraadet vilde være Barnepige for Borgerne. Det gav Vind i Seilene til at faa et Aktieselskab dannet med det Formaal at faa Planen realiseret, og det naaedes hurtig at faa saa

stor en Aktiekapital dannet, at en Pavillon og Badehuse kunde bygges. Der var bl.a. Underhandlinger om at kjøbe afdøde Bankdirektør Niensens Villa (nu Direktør Messerschmidts) med Have i stedet for at bygge, og man haabede saa ved en Bro derfra at faa Adgang til Øerne. Men denne Handel gik ved et Tilfælde i Stykker.

Da Byraadet vedblivende var afvisende af ovennævnte Grunde, var der kun den Udvej at afkjøbe Gartner Erik Lassen en ham tilhørende Mark, der laa langs med Langelinie ud til Stranden, altsaa lige op mod Plantagen. Og der blev saa i Aaret 1898 bygget den Pavillon, som endnu i 1938 ligger der. Der blev anlagt Have og Tennispladser, og opført Dame- og Herrebadehuse. Sidste dog ud for Plantagens Grund.

Disse Badehuse eksisterer endnu og drives stadig af »A/S Morsø Strandbade«, hvilket Navn Selskabet fik, hvorimod Pavillonen med Grund af Selskabet er solgt til privat Eie for en Del Aar siden og har flere Gange skiftet Eier. Den nuværende har vist sig god, og nu gaar Forretningen godt, han har udvidet Pavillonen. Derimod synger Badehusene paa sit sidste Vers. De giver hvert Aar Underskud, saa Selskabet vil ikke fortsætte med at sætte dem ud mere, og de er ogsaa ved at blive gamle og brøstholdne. Det er jo nu blevet moderne at bade fra aaben Strand, der bliver for faa, der vil benytte Badehusene, saa Udgifterne ved deres Drift Aar for Aar er bleven større end Indtægterne. Der maa derfor i 1939 findes en ny Ordning for Badelivet.

Kongebesøg og kongestatue, Rådhuset .

De første ti år

1888 den 16. December holdt Forskønnelsesforeningen sin første Generalforsamling paa Bendix Hotel. Medlemstallet var da steget til 85, hvoraf enkelte udenbys. Fabrikant N. A. Christensen havde skænket Foreningen 100 Kr. til Fremme af Plantningen paa Ørodde, ligesom den af Justitsraad Søren Dyhr i Odense blev skænket den smukke Figur til Springvandet, der agtedes anbragt i Plantagen. Forslag til Vedtægter fremlagdes og drøftedes, hvorefter de vedtoges. Det nedsatte Udvalg valgtes til Bestyrelse, og denne valgte Distriktslæge Faartoft til Formand.

1889 den 22. Februar holdt Foreningen et Møde. Formanden med-

delte, at nu havde Foreningen 100 Medlemmer, hvoraf 3 livsvarige mod en Indbetaling af 50 Kr. fra Hofjægermester Steensen Leth og Grosserer Filtenborg, København og 100 Kr. fra Grosserer M. C. Holm, København. Med Fradrag af de foreløbige Udgifter var der i Dag en Kassebeholdning paa c. 450 Kr. Det vedtoges at anvende dette Beløb til et Springvand ved Indgangen til Plantagen, hvortil Justitsraad Dyhr jo forud havde foræret en Figur og saafremt Beløbet slog til, da at opføre en Drikkevandsgrotte. Pengene slog til, saa Grotten blev opført samtidigt.

1889 den 20. December holdtes Generalforsamling hvor Regnskab for 1889 blev fremlagt. Indtægten

havde været 594 Kr. Udgifterne til Springvand og Grotte samt 4 Bænke m.m. 583 Kr. Kassebeholdning derefter Kr. 11,38. De 4 Bænke var skænket af Justitsraad Dyhr, Odense, og havde kostet 80 Kr. (i Dag 1938 er Prisen for 4 Bænke 240). De blev anbragt omkring paa Springvandspladsen.

Mere velstillede Medlemmer betalte i Medlemsbidrag 2, 3, 4, 5, 10 Kr. Kun faa det mindste Contingent 1 Kr. Sagfører Kruger havde foranstaltet afholdt en Concert til Fordel for Foreningen, denne havde givet en Indtægt paa 79 Kr. 41 Ø. Firmaet Gundersen og Hoffmann, der paa den Tid anlagde Dampfærehavnen, havde skænket Foreningen en Del Vandrør til Springvandsanlægget, og

Gartner Erik Lassen en Del Prydplanter til Omgivelserne. (Springvandet og Grotten staar nu i 1938 til Dels uforandret.) Johan Hinding ønskede ikke Genvalg til Bestyrelsen, i hans Sted valgtes Pastor Vilh. Hansen, de øvrige Medlemmer blev genvalgt.

1890 den 25. Februar afholdtes Generalforsamling. Bestyrelsen foreslog, at der plantes 2 Rækker Allétræer i Nygade fra Grønnegade og ud til Garveriaaen. Dette vedtoges. (Men som anført blev der protesteret af Beboerne, og de fik Medhold hos Byraadet, saa der blev ikke plantet Træer. Saadanne Alléer i Gaderne er ej heller praktiske; naar Træerne bliver store, tager de Lys og Udsigten fra Beboernes Huse. Det viste sig ogsaa i Alléen i Jernbanegade: Da Træerne blev store, søgte Beboerne Byraadet om at faa dem fjernede, og de blev det. Derimod blev der plantet en Række Elmetræer ved Vestsiden af Veien, der gaar langs Kirkegaarden op til Kappellet. Da Byraadet ca. 15 Aar efter købte Dyrskuepladsen blev Veien udvidet, og Træerne flyttede længere mod Vest ud til det, der blev skellet mellem Vei og Dyrskueplads. I 1938 staar de der endnu. Der blev samtidig plantet en Tjørnehæk i Skellet, men paa Grund af daarlig Pleie er der kun spredte og sørgelige Rester tilbage af denne).

Der blev af Kjøbmand Chr. Thomsen foreslaaet, at Foreningen skulde regulere og beplante nogle Lergrave, der ligger ved Vilsund Landevej, hvor Veien nord for Nørre Mølle svinger mod Vest, disse tilhører Nykjøbing Kommune. (Det blev ogsaa nogle Aar senere 1895 foreslaaet af Borgmester C. B. V. Hansen, men det blev dog ikke udført af Forskønnelsesforeningen, antagelig har Byraadet sat sig imod det, da man den Gang endnu hentede Ler til Byens Veiarbejde, men for en halv Snes Aar siden holdt det op, og Kommunen har saa selv reguleret og beplantet disse, og der er nu et helt pænt lille Anlæg derude.)

Jørgen Brandt foreslog, at Spring-

vandet paa Raadhustorvet blev indhegnet af et Jerngitter. Det blev ogsaa udført saaledes, at der mellem Bassin og Gitteret blev en Plads til en Beplantning med Roser. Medlemstallet var steget til 113, deraf 3 livsvarige.

I 1891 og 1892 foretages intet, man samler Kræfter og Kapital til at løse den store Opgave at regulere og forskønne Pladsen om den under Opbygning nye Kirke.

1893 - 7 Medlemmer af Foreningen, nemlig D' hr. Borgmester C. B. V. Hansen, Cancelliraad H. Nielsen, Kjøbmand N. Baadsgaard, Apoteker Teilmann Friis, Kjøbmand Chr. I. Smith, Fabrikant Bendixen og Distriktslæge Faartoft tegnede sig alle som livsvarige Medlemmer med hver 100 Kr. = 700 Kr. Fra Sparekassen fik man en Gave paa 200 Kroner, fra Søren Dyhrs Forskønnelseslegat 140 Kr., fra Kirken 1000 Kr., og med Kassebeholdningen paa cirka 1250 Kr. og et Laan i Morsø Bank paa 500 Kr. disponerede man over 3800 Kroner, og det store Arbejde om Kirken blev udført: Granitmuren foran Kirken ud mod Torvet, Trappeopgangen, 2 Kandelabre, senere Gelænder. Kirkens Arkitekter D' hr. Momme og Olsen, Aalborg, havde givet Tegningerne hertil. Anbringelse af et paatænkt Jerngelænder ovenpaa Granitmuren maatte opgives, da Pengene ikke kunde slaa til.

Det huggede Granit til Muren blev leveret af Københavns Stenhuggeri for 2196 Kr. Opsætningen foretoges af Murermester C. Nielsen, Nykjøbing, 700 Kr. Kandelaberne leveredes af Smedemester Sigvard Høj, Københav, 400 Kr. Udgifterne ved dette store Arbejde kom til at koste 3983 Kr., det var kun en lille Overskridelse af Overslaget, men man fik ogsaa meget for Pengen den Gang. (Nu i 1938 vilde foranvænte Arbejder antagelig have kostet 3 Gange saa meget, altsaa 12.000 Kr. Tiderne skifter).

1894 den 27. Februar holdtes den aarlige Generalforsamling. Borgmester C. B. V. Hansen foreslog at

tage den Opgave op at faa lavet en smuk Adgang fra Fjordgade og det opfyldte Areal ved nordre Havn ud til Plantagen. Det vedtoges at lade Forholdene undersøge for senere at fremkomme med en Plan herom.

(Dengang var der ingen Strandvej. Fjorden gik den gang helt op til Gartner Lassens Haver og Marker, som nu for Størstedelen ere bebyggede og slutter med »Østerled«, hvor jeg nu bor. Man kunde vel nok ved almindelig Vandstand færdes paa Stranden, men maatte jo gaa og vade i Sandet som paa en almindelig Strand, men ved højere Vandstand kunde man ikke. Der var paa Strækningen kun et lille Hus tilhørende Lods Anders Andersen, det senere »Kirstine Ro«, der først blev nedrevet 1935. Stranden kaldtes »Bette Andersens Land«.

Det blev dog ikke Forskønnelsesforeningen, der løste denne Opgave, men dog denne der gav Stødet til, at den af Kommunen blev løst ved Anlægget af Strandvejen. Den er nu i 1938 bleven udvidet til en flot asfalteret bred Kørebane med Cyklestier og flisebelagte Gangstier paa hver Side, og er derefter den flotteste Promenade i Byen. Veien er tillige lagt udover Engen for at undgaa de 2 Dødsfælder, der var ved »Østerleds« og tømmer Kibsgaards Eiendom, og udmunder derefter overfor Veien, der gaar gennem Plantagen til Pavillonon. Der er derved fremkommet en Trekant mellem den gamle Vei langs med ovennævnte Eiendomme og den ny Vei. Den har Forskønnelsesforeningen tilbudt at forskønne.

Der er i Tiden siden 1900 opfyldt et ret stort Areal fra Fiskerihavnens Plads østpaa ved Henlæggelse af Dagrenovation, men det er foreløbig standset, det var til stor Gene for Beboerne paa Strandvejen.)

Paa samme Generalforsamling drøftedes en Adgang fra Nørregade langs Forsamlingsbygningens Eiendom ved at faa en smal Sti udvidet til en god Gangsti, dette blev ogsaa siden til en Virkelighed. Endvidere foresloges, at der skulde plantes en

Række Træer paa begge Sider af Fruevej ud til Frueled, men dette blev ikke realiseret. Derimod foreslog Faartoft Plantning af Træer paa begge Sider af Jernbanegade. Dette blev ogsaa udført, men en Snes Aar efter blev de atter fjernede. Beboerne klagede over, at Sol og Lys blev frataget deres Værelser.

Ved Generalforsamlingen 29. Maj **1895** vedtoges at opstille det tidligere vedtagne Jerngelænder ovenpaa Granitmuren ud mod Kirketorvet samt at anbringe et Jerngelænder midt i Trappeopgangen. Tegningen hertil var bleven udført af Kirkens Arkitekter D'hr. Momme og Olsen uden Vederlag som en Opmærksomhed til Forskønnelsesforeningen. Smedemester C. Spanggaard blev antaget til at udføre Smedearbeidet for en Sum af 438 Kr. Arbeidet blev udført og godkendt, men kom til at koste 462 Kr. Det vedtoges ikke at paatage sig Opgaver, før Foreningens Gæld er betalt, og man havde Penge i Kassen. For at kunne betale det foranævnte Arbeide, maatte Foreningen gøre et Laan i Sparekassen med Bestyrelsens Kaution, og man havde forud indfriet Gjælden til Morsø Bank.

Omkring kirke og rådhus

Det ser nu ud til, at Foreningen har lagt sig til Hvile paa sine Laurbær, der udførtes kun lidt i de følgende Aar. Der holdes kun faa Generalforsamlinger, Contingenter for 3 Aar kræves ikke op, og Regnskabet for disse Aar aflægges ikke før senere. Medlemsbidraget svinder ind, ned til under 200 Kr. aarlig. Jeg troer, vor gode Ven, den gamle Provst Hansen, havde glemt, at han var Kasserer for Forskønnelsesforeningen, han var jo ellers en i høj Grad pligtopfyldende Mand. I Aar 1900 afgaar Gæstgiver Jacob Bendix ved Døden, i hans Sted valgtes Kjøbmand Fredr. Bang ind i Bestyrelsen.

I **1903** vedtoges det dog at give det Beløb, det vilde koste i Arbeidsløn at anbringe et Springvand

i Kanalerne, medens D'hr. Direktør Messerschmidt og Kjøbmand Frederik Bang havde tilbudt at betale de nødvendige Vandrør og Haner. Samme Aar vedtages det at indlede en Forhandling med Kirkeinspektionen om en Forbedring af den vestlige Del af Kirkepladsen vest for Veien, der gaar fra Kirketorvet op til Toftegaden. Denne Plads blev f. Ex. benyttet som Tørreplads for Naboernes Vadsketøj, og som Legeplads for Børn med Sten og andet Skrammel, der sjældent blev fjernet. Bl.a. henlaa Provst Caspar Schades Gravhøj i en for Kirken uværdig Tilstand, da Provst Schade i sin Tid havde betalt en Sum ind til Kirkens Kasse, og denne herfor havde forpligtet sig til at frede om hans Grav for Eftertiden.

Man vedtog at indhegne paa alle Sider den Plads vest for Veien og indsætte en Laage i dette med Laas for, saa der kun blev Adgang for dem som havde retmæssig Ærinde der. Pladsen blev gravet og besaaet med Græs, Provst Schades Gravhøj i Stand sat, og Kirkeinspektionen satte en Sten paa Gravhøjen med hans Navn i. Bekostningen ved denne Ordning var 600 Kr. Ved en lille Højtidelighed afslørede Stenen. Tilstede var Efterkommere efter Provst Schade (Provst Schade var min Oldefader) og en Del af Byens Borgere, og Provst Vilhelm Hansen holdt en smuk Afslørings-tale. Et Hegn tilsvarende det vestlige blev opsat langs den østre Side af Veien fra Torvet til Toftegade.

I Aaret **1905** udføres det ved Generalforsamlingen i 1897 foreslaaede Arbeide om at udvide Granitmuren foran Kirken med 2 Hjørner - 1 i øst og 1 i vest.

Der var udarbejdet nye Tegninger og Arbeidet blev udbudt ved Licitation, der fremkom 4 Tilbud paa det huggede Granit. Stenhugger Rasmussen, Nykjøbing M., 1200 Kr., fik Leverancen. Opstillingen og Murerarbeidet overdroges til Murermester C. Nielsen og kostede c. 600 Kr. For at faa dette Arbeide betalt maatte man stifte en Gæld i Spare-

kassen for 1300 Kr. mod Bestyrelsens Kaution.

Foreningen hviler nu i nogle Aar, og dens Virksomhed indskrænker sig til at betale paa sin Gæld i Sparekassen, men paa Grund af denne Stilstand kom Kassereren bagefter med Opkrævning af Contingenterne, og Medlemstallet var gaaet helt ned til 65. Kassereren, vor kære gamle Provst, var en Mand, der var saa stærk optaget af sit Embede og alt hvad dermed fulgte, at han ikke havde faaet Contingenterne opkrævede og var blevet nogle Aar bagefter. Direktør Bang paatog sig det Hverv at hjælpe med at faa dette Arbeide ført ajour og lavede det Kunststykke i nogle Aar at opkræve Contingentet 2 Gange aarlig Foraar og Efteraar og samtidig fik vi c. 50 ny Medlemmer. Mærkværdig nok gik det udmærket, der var kun nogle faa Medlemmer, der opdagede Fidusen og kom og fortalte, at de havde betalt Aarscontingent, men da jeg forklarede dem, hvordan Sagen forholdt sig, og det ellers gik helt godt, tog de forstaaende paa det, og sagde, at det i Grunden var godt gjort.

Først i **1909** holdt man en ordinær Generalforsamling. En Komite af Byens og Oplandets Beboere havde arbejdet paa at faa en Statue af Kong Chr. IX opstillet her i Byen, og Midlerne til selve Statuen var det lykkedes at faa samlet. Men man manglede de fornødne Penge til et smukt Fodstykke og Sokkel, og nævnte Komite havde henvendt sig til Forskønnelsesforeningen, om den ikke kunde løse den smukke Opgave at betale Fodstykket. Fra Billedhugger Rasmus Andersen, Kjøbenhavn, der har modelleret Statuen, forelaa Tegninger til Fodstykket og Sokkel i rødtligt Granit, og det vilde koste 1800 Kr.

Man forhandlede om Sagen, og Resultatet blev, at Generalforsamlingen vedtog at løse Opgaven. Da man ingen disponible Penge havde dertil, bemyndiges Bestyrelsen til at optage et Laan i Sparekassen paa 1800 Kr. Den 15. December 1909

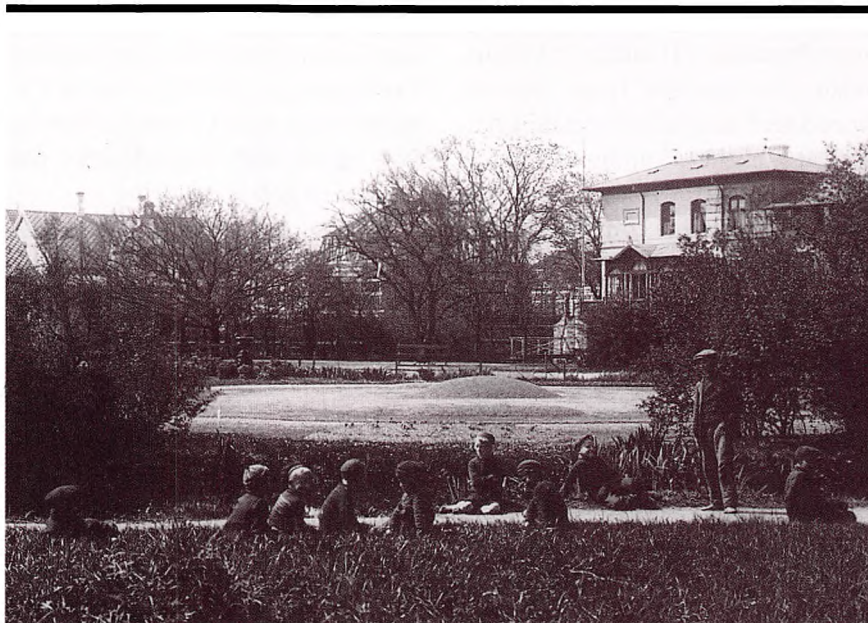
afholdt Bestyrelsen et Møde, hvor man underskrev et Gældsbevis til Sparekassen paa 1800 Kr. mod Bestyrelsens Kaution. Man vedtog at henstille til Byraadet, at Springvandet paa Raadhustorvet (der skulde fjernes for at faa Plads til Statuen) anbringes paa Pladsen mellem Kommuneskolen og Grønnegade. Forskønnelsesforeningens Henstilling blev taget til Følge.

Saa hviler Foreningen igen, og først i **1912** holdes der Bestyrelsesmøde og Generalforsamling. Kassereren har ogsaa hvilt, Contingentet for 1911-12 var ikke opkrævet. Provst Hansen, der var overbebyrdet med Arbeide, frabad sig Kassererhvervet, og Direktør Bang paatog sig derefter dette Hverv. For at blive ajour gentog han Experimentet at opkræve 2 Aars Contingenter i de paafølgende 2 Aar, og det gik ogsaa helt godt med 1/2 Aars Mellemrum, heldigvis er Folks Hukommelse ikke god i den Slags Sager. Samtidig paatog Bang sig at skaffe flere ny Medlemmer, der dør og bortreiser jo nogle hvert Aar og nogle falder jo ogsaa fra. Det lykkedes ogsaa at erhverve c. 50 nye Medlemmer med et Contingent paa c. 200 Kr. Medlemstallet var derefter 150, men vi trængte jo ogsaa til forøgede Indtægter til at faa Gæld betalt.

Fra 1909 til 25. April 1912 har der hverken været holdt Bestyrelsesmøder eller Generalforsamlinger, men man skulde jo ogsaa først have Gælden i Sparekassen betalt, inden man kunde paatage sig Opgaver.

Kirkegården

Den 25. April **1913** afholdt Bestyrelsen Møde, i hvilket Direktør R. Aarup meddelte, at Fabrikant N. A. Christensen i Anledning af Jernstøberiets 60 Aars Jubilæum den 28. April 1913 agtede at skænke Forskønnelsesforeningen 2000 Kr., men at det var Giverens Ønske, at Summen eller en Del deraf anvendtes til en Forskønnelse af den ældste Del af Kirkegården, som for Tiden henligger i en meget forsømt Tilstand.

Udsigten over Øerne mod Østergade, 1900. Til højre Messerschmidtsvilla – nu børnehave.

Da Aarstiden for et saadant Arbeide netop nu var inde, vedtoges det snarest at faa det iværksat, og man satte sig derfor allerede Dagen efter i Forbindelse med Kirkeinspektionen for at træffe Aftale om, hvorledes Arbeidet skulde udføres. Mødet blev afholdt paa Kirkegården og efter nærmere Forhandling om det Arbeide, som vilde være at foretage, nedsattes et Udvalg til at ordne denne Sag. Hertil valgtes for Kirkeinspektionen Borgmester Bolwig, for Forskønnelsesforeningen Bang og Faartoft. Til at lede det daglige Arbeide valgtes Bang. Arbeidet blev straks sat i Gang. Det første var en Generaludrydning af en Masse Træer og Buske og forsømte Hække, der overskyggede Gravstederne, saa der næsten intet kunde gro paa disse. Der blev bortkjørt over 100 Læs af den Slags, derefter blev der plantet nye Hække og Gange pænt afstukne, saa Kirkegården næsten ikke var til at kende igen, og det var en smuk og god Forandring, der her var sket, som alle vare glade for.

Men desværre, ingen indenfor Kirkeinspektionen, ejheller Grave- ren, havde Interesse eller Sans for at pleje Kirkegården, det fik atter Lov til at passe sig selv, hvilket det

jo ikke kan. Kirkeinspektionen undskyldte sig med, da man fortalte dette, at Kirken savnede Midler hertil, hvortil Forskønnelsesforeningen svarede, at saa maatte de forhøje Priserne ved Salg af Gravstederne saa meget, at der blev Midler til at holde Kirkegården i en sømmelig Tilstand. Det blev nu ikke helt godt, før nuværende Socialinspektør Jørgensen blev Formand for Kirkeinspektionen og Kirkevæрге. Da han traadte til, maatte han foretage en lignende Oprydning igjen som forannævnte, og siden er den ogsaa blevet pleiet, saa nu findes Kirkegården i en værdig og smuk Tilstand, og mange forsømte Grave er bleven sløifede.

Paa Grund af det store Arbeide, der blev for Forskønnelsesforeningen ved at faa det til at se godt ud, medgik de 1770 Kr. af de 2000 Kr. til dette Arbeide, og Resten 230 Kr. indgik i Forskønnelsesforeningens Kasse til andet Arbeide. Foreningen havde sendt N. A. Christensen en Tak for de 2000 Kr. og Lykønskning til Jubilæet.

Særlig havde Distriktslæge Faartoft interesseret sig for at faa et Udsigtstaarn bygget paa Møllehøjen paa Ørodden. Arkitekt Frühstück Nielsen havde givet en Tegning til denne, og Overslaget lød

paa 2000-2200 Kr. Det vedtoges at søge Byraadets Tilladelse til Opførelse af et saadant Taarn. Saavidt kom Sagen dog ikke: Flertallet syntes, at Taarnet kunde undværes, ejheller at det var et særlig Forskønnelsesarbejde, saa denne Sag gik i sin Moder igen. Der var Opgaver, som man, naar man havde Penge, hellere vilde løse.

Bestyrelsen genvalgte, og til Revisorer genvalgte Kjøbmand Chr. Thomsen og nyvalgte Kjøbmand Vilh. Bang. Foreningens 25 Aars Jubilæum feires i Stilhed, man lader kun de stedlige Blade faa Oplysninger om, hvad Foreningen har udrettet i de forløbne 25 Aar. Til foranævnte i Byens Blade indvarslede Generalforsamling var ikke mødt en eneste udover Bestyrelsen, og saadan har det været flere Gange før. Man fandt det derfor ret meningsløst at ofre Penge til Averttering og til Mødelokale, og kun naar der var større Opgaver at løse, vilde man indvarsle til Generalforsamling, og man tog det som en Tillids-erklæring til Bestyrelsen, at ingen Medlemmer mødte, for saa maa de jo være tilfredse med, hvad Bestyrelsen udretter.

Ved et Bestyrelsesmøde den 22. November 1917 vedtog man at løse en række Opgaver, som blev udført i Foraaret 1918:

1. Gangstien langs Plantagens Vestside til Kirkegaarden blev forbedret. Med smaa tilhuggede Sten blev lavet et Fortoug fra Skovgade op til den samtidig lavede Trappeopgang til Gangstien til Kirkegaardens sydlige Laage. Trappen fik Gelænder. Spadseregangen langs Kirkemuren op til Kapellet blev omlagt, og der blev plantet en Række Allétræer langs med Vestsiden.

2. Opfyldning og Regulering af Badehusvejen, Anlæg af en Gangsti i dens nordlige Side og Plantning af en Række Allétræer (Røn) langs Gangstiens Sydside.

3. Ved Veirmøllehøj blev opført en Cementmur for at holde paa Højens Sider, for Børnene vilde løbe op og ned af dens Skraaninger og fik

derved disse til at skride ud. Og for samtidig at faa Veien gjort bredere. En Opgang op til Højen af en Cementtrappe med Gelænder blev lavet, og der blev opsat Bænke paa Højen, en god Forandring.

Udgifter i det hele blev godt 1000 Kr. for Forskønnelsesforeningens Vedkommende.

Plantageforsvar og kirkemur

I Anledning af at et privat Konsortium med Mægler F. Knakkegaard i Spidsen laa i Forhandlinger med Byraadet om at købe et Areal paa Ørodde til Anlæg af et Skibsværft, var man i Forskønnelsesforeningen enige om, at dette med alle mulige Midler maatte forhindres. Intet af Ørodde maatte gaa over paa private Hænder, men saa vidt muligt altid blive i Kommunens Eie. Den Plads, som Konsortiet søgte at blive i Besiddelse af, vilde i alle Tilfælde virke ødelæggende paa Plantagen. Der blev Avisfeider om denne Sag og bl.a. tog jeg, som i 20 Aar havde forestaaet Plantagens Røgt og Pleie stærk Del i denne Feide.

Resultatet blev heldigvis ogsaa, at Konsortiet ejheller kunde opnaa Enighed med Byraadet, og det anlagde derefter Værftet i Glyngøre, hvor det gik sin skæve Gang til sørgelig Ihukommelse. (Et Skibsværft blev senere af Kommunen anlagt yderst paa Ørodde af den Grund, at der ikke længere var Plads paa Havnen til det gamle Skibsværft, da der var andre Formaal, der skulde løses. Det var ogsaa generende for hele Havnen, og et Skibsværft kan ikke undværes. Værftet blev nu ogsaa lagt saa langt mod Syd som muligt i Nærheden af Østerskompagniet, hvor det skæmmer mindst. Værftet drives ikke af Kommunen, men er udlejet ligesom det gamle Værft paa Havnen ogsaa altid var.)

1921 den 11. April afholdtes en Generalforsamling. I Formandens Fraværelse afgav Direktør Bang Beretning om Foreningens Virksomhed siden sidste Generalforsamling den 19. Januar 1916. Ved et

Bestyrelsesmøde 27. Oktober 1921 drøftede man at forskønne Pladsen omkring Kirken, der ved Forsømmelse ikke saa godt ud og ikke var Kirken Værdig, men Kirken var fattig. Man confererede med Planteskoleejer Oscar Bang og bad ham fremkomme med et Overslag. Der skulde være en Omlægning af Pladsen og Gruppeplantninger af Roser. Andre Blomstergrupper skulde opgives, dem benyttede Hundene til deres Aftrædelser baade paa den ene og anden Maade, saa de kunde ikke trives. Der skulde plantes et Buskads af Zirbuske i Pladsens Syd- og Vestside, anlægges en bred gruset Vei rundt om hele Kirken, og Græsplæne paa Østsiden, øst for den grusede Vei. Det vilde ogsaa optage ikke saa lidt af Pladsen og være nemt at holde i Orden.

Fra Kirkens Side var det paa-tænkt at nedrive Muren ud mod Kirkegade, der var ved at forfalde, og man vilde genopføre den i samme Skikkelse igen. Forskønnelsesforeningens Bestyrelse fandt, at der burde være en smukkere Mur end den gamle, som i Forhold til Omgivelserne var for grim og uanselig, og man vedtog, at Bestyrelsen skulde indlede en Forhandling med Kirkeinspektionen om en Forskønnelse af Muren.

Den 5. December 1921 havde Bestyrelsen saa et Møde med Kirkeinspektionen om denne Sag, og man havde formaaet Hr. Constantin Sørensen til at udarbejde Tegninger til en ny og smukkere Mur samt et Gitter (Jern) ovenpaa denne. Muren skulde gaa hen til Opkjørselen ved Kirkens Sydende, og fra Muren hen til Biblioteket burde opsættes en smuk Gitterport. Kirken havde ikke Raad til at paa-tage sig saa store Udgifter, som var anslaaede til c. 9000 Kr. Man enedes derfor om, at den Sum c. 2500 Kr., som Ombygning af den gamle Mur var kalkuleret til, og Kirken selv vilde udføre, indgik i Forskønnelsesforeningens Kasse, og Forskønnelsesforeningen betalte Resten af, hvad det kom til at koste ef-

Promenadevej fra Soelbergs Plantage til Langelinie, anlagt 1926.

Promenadevejens fortsættelse fra Langelinie til Badehusene, anlagt 1927.

Badehusvejen: Gang- og cyklestier samt Rønneallé, anlagt 1918 og 1934.

Fortsættelse af do. langs vejen forbi Brillerne, 1936.

ter de foreliggende Tegninger til Mur, Gitterport, Omhegning og Beplantning af Kirkepladsen - alene for Foreningens Vedkommende c. 6500 Kr. Det var jo en stor Opgave at løse, men den var i høj Grad Foreningen værdig. Det overlodes til Bang at underhandle med Byraadet om at faa Raadighed over de af Justitsraad Dyhrs Forskønnelseslegat opsparede Renter, og anvende Beløbet til det ovennævnte Formaal. Byraadet stillede sig forstaaende og velvilligt, og man fik tilstillet 500 Kr. fra Legatet.

Disse Arbejder blev saa udførte i Foraaret 1922, og alle Byens Borgere var svært tilfredse med Forskønnelsesforeningens Værk, hvilket ogsaa lettede Direktør Bang i hans Arbejde at faa flere ny Medlemmer. Han opnaaede at faa 63 Medlemmer med et aarligt Contingent af 370 Kr. Medlemsantallet var derefter 163 og Aarscontingentet op mod 800 Kr., det højeste der

er naaet i Foreningens 50-aarige Levetid. Sparekassen havde givet 400 Kr. til Foreningens Arbejder med Mur og Kirkeplads. Overslagene slog paa det nærmeste til, blev kun overskredet med c. 500 Kr. til 9500 kr., det er ogsaa det største Foretagende, Foreningen i sin Levetid har paataget sig.

De største Udgifter ved Foretagendet var:

Brødrene Jensen, Thisted,
hugget Granitsten . . c. 3000 Kr.
Murer C. Nielsen,

Opsætning . . . . . 2200 Kr.
Jernstøberiet for Gitter
og Gitterport . . . . . 1350 Kr.
Oscar Bang, Regulering
og Beplantning c. . . . . 1500 Kr.
Malerarbejdet - Jepsen . . 300 Kr.

For at klare det hele maatte Foreningen stifte en Gæld i Sparekassen paa 2500 Kr. mod Bestyrelsens Kaution.

Den 2. Oktober 1922 - da Hr. Constantin Sørensen ikke ønskede

at modtage Betaling for sine flere Tegninger og Forslag til Kirkemuren og Gitterport m.m., men det skulde være en Opmærksomhed mod Foreningen - vedtoges det at give en Erindringsgave (1 Sølvbæger) samt at optage ham som livsværdigt Medlem af Foreningen.

Der har ogsaa været forhandlet om Anbringelse af en Gitterport fra den nordvestlige Hjørnemur foran Kirken for derved at faa hele Kirkepladsen indhegnet og derved ogsaa forhindre Adgang for Hunde, for hvilke Kirkepladsen er en yndet og meget brugt Legeplads, men Vanskeligheden ved at faa denne plan realiseret har været for store, til dels ogsaa paa Grund af Terrainforholdene, og er derfor opgivet.

Efter det i 1922 udførte store Arbejde med Muren m.m. ud mod Kirkegade er Foreningens Virksomhed begrænset til at faa Kontingenterne opkrævede og betale af paa den stiftede Gæld i Sparekassen.

1924 - 27. Februar afholdes Generalforsamling paa Bendix Hotel. Mod Sædvane var der mødt det forholdsvis store Antal af 12 Medlemmer. Direktør Fredr. Bang aabnede Generalforsamlingen, bød Velkommen og udtalte: »Vor Forening har desværre lidt et stort Tab ved, at Distriktslæge A. C. Faartoft er afgaaet ved Døden. Han var Foregangsmanden for vor Forenings Stiftelse i 1888 og siden Sjælen i dens Virke, blev den første Formand og har været det siden. til Døden slog ham ud, altsaa i c. 36 Aar. Faartofts store Kærlighed til sin Fødeby, hans store Interesse for at faa den og dens Omgivelser forskønnede, bevirkede, at han altid var ivrig og varm for at faa udført enhver Plan, som kunde medvirke hertil i saa stor Udstrækning, som vor Forening kunde magte. Vi vil

derfor her bringe ham vor og vor Forenings hjerteligste Tak herfor, og vi vil altid mindes ham som den fine og noble Personlighed, han var: »Ære være hans Minde«. I Stedet for afdøde Faartoft valgtes Borgmester Jørgensen enstemmigt. Under eventuelt foreslog Kjøbmand Chr. Thomsen, at man fjernede den Række store Elmetræer, der staar paa Øst-siden af Veien, der gaar fra Kirketorvet til Toftegade. Herfor kunde der ikke blive Flertal, og Træerne staar der endnu i 1938 med Ære.

Strandpromenade

Aar **1926** den 24. Marts holdt Foreningen Generalforsamling paa Bendix Hotel. Formanden Direktør Bang berettede bl.a.: »Siden sidste Generalforsamling har vi haft den Glæde at modtage en Gave fra Enkefru Marie Soelberg (Enke ef-

ter Kjøbmand A. Soelberg) paa 1000 Kr. at anvende til Foreningens Formaal og 500 Kr. fra Enkefru Thora Baadsgaard (enke efter Kjøbmand N. Baadsgaard), hvilke Gaver var bestemte i deres Testamente. Jeg formoder, det er det smukke Arbejde omkring Kirken, der har bevirket disse 2 Damer til at tænke paa Foreningen og støtte dens Virksomhed. De er jo nu begge afgaaede ved Døden, og de kan ikke høre vor velmente Tak for deres Gaver, som vi her siger med et »Ære være deres Minde«.

Vore økonomiske Forhold er jo derved bleven betydelig forbedrede, ved Generalforsamlingen for 2 Aar siden havde vi en Gæld paa 1627 Kroner, og nu har vi en Formue paa 1247 Kroner. Medlemsbidraget er nu c. 600 Kr. aarlig.« Formanden meddelte, at han havde

Dueholm Mølle med udsigt over Nykøbing.

haft nogle Forhandlinger med Plantageudvalget om at faa en bedre Forbindelse mellem den tidligere Soelbergs Plantage (som nu var skænket til Nykjøbing af Familien Soelberg), og man var hver for sig blevet enige om et Samarbejde herfor. I Stedet for afdøde Aarup og bortreiste Provst Hansen valgtes Plantereskoleer Johan Riis og Apoteker Sonne.

Resultaterne af Samarbejdet med Plantageudvalget blev, at Veien fra Thorsdal Kolonihaver langs Soelbergs Plantage skulde gøres i Stand paa samme Maade, som den ny Vei fra Soelbergs Plantage til Langelinie, men Bekostningen derved skulde alene have af Plantageudvalget ud for Soelbergs Plantage. Fra Soelbergs Plantage til Langelinie betaler Forskønnelsesforeningen, dog skal Skovfoged Isak Hansen uden Vederlag deltage i Arbejdet og have den daglige Ledelse. Hertil er han i alle Maader den dygtige Mand. For at faa Veien i en passende Bredde, formaaede man flere Kolonihaver til at flytte deres Hegn lidt længere tilbage, mod at Foreningen betalte Udgifterne derved ogsaa til ny Hegnsplantning. Det kom i sin Helhed til at koste mere end forudset, men man vilde helst slutte med, at Veien blev saa god som mulig. Tilmed fandt man ogsaa, at det var en smuk Opgave at anvende Fru Soelbergs Gave paa. Selve Arbejdet fik en hæderlig Omtale af den stedlige Presse. Den nye Promenadevej kom til at koste Foreningen Kroner 1478,97 - meget mere end forudset.

At denne Promenadevej i det hele taget kunde gennemføres har en lille Forhistorie, som jeg her ikke vil undlade at berette: Efter min Svigerfaders Død overtog jeg alle hans Eiendomme deriblandt Porshave ved hvis Østende, den ny Vei er anlagt ovenfor Stranden. Min Svigerfader havde underhandlet med Morsø Skytteforening om en Ager, som skulde afbenyttes til Skydebane, men paa Grund af hans Sygdom og Død havde det ikke

faaet sin Afslutning. Skytteforeningen henvendte sig til mig og fortalte mig, at min Svigerfader havde lovet dem Ageren for 2000 Kr. Skønt jeg ikke kendte noget til Sagen, og jeg var ked af at faa en Skydebane der, vilde jeg ikke undlade at opfylde min Svigerfaders Løfte, og solgte dem Grunden til opgivne Pris.

Imidlertid kom jeg kort efter paa den Tanke at lave Porshave om til Kolonihaver og indsaa, at det vilde skade Salget af disse, naar Skydebanen skulde være der, og jeg bød dem 1000 Kr. for at blive fri for at levere Jorden, inden der var foretaget det mindste, hverken Udstedelse af Skøde eller Indretning af nogen Slags. Men det vilde de ikke give Slip paa. Samtidig havde jeg faaet den Tanke, at Soelbergs Plantage nok paa en eller anden Maade engang vilde blive Nykjøbing Kommunes Eiendom, men det vilde ikke have nogen større Værdi for Kommunen, dersom der ikke blev en god Forbindelse langs eller ovenfor Stranden fra den ene Plantage til den anden, og før jeg solgte til Skydebanen, stillede jeg den Betingelse, at der paa det solgte skulde lægges den Servitut, at der ovenfor Stranden skulde afgives Plads til en 5 Meter bred Vei til fri Færd for alle.

Da jeg saa udstykkede Parcellerne til Kolonihaverne, lod jeg, trods det var et stort Tab for mig og Haverne, ikke disse få Stranden med og afsatte i Stedet Plads til en Vei ovenfor Stranden i samme Bredde som foran Skydebanen. Da jeg saa siden som Bestyrelsesmedlem af Morsø Strandbade var med til at sælge Strandpavillonen med jord ud til Stranden, fik jeg gennemført, at der blev lagt en Servitut paa Eiendommen, at der skulde gøres Plads til Fortsættelse af den 6 Meter brede Vei fra Kolonihaverne til Langelinie til fri og uhindret Færd for alle og ligeledes fri og uhindret Adgang til Stranden.

Derefter var der saa skabt Betingelser for, at der kunde blive den gode Forbindelse, som nu i 1926 er

bleven gennemført af Forskønnelsesforeningen. Før var der kun en Vei til Soelbergs Plantage langs med Porshaves Vestsiden. Jeg har saa siden foræret Nykjøbing Kommune Veien og Stranden og givet den gratis Skøde paa Jorden og Stranden bilagt med Oplysninger om Servitutterne paa Skydebanen og Pavillonens Eiendom. Saa nu er altsaa Kommunen Herre, og der er Vei og Forbindelse langs Strand mellem de 2 Plantager. Det gælder dog ikke af Stranden nedenfor Skydebanen, sidste er fremdeles i Privat Eie, men Kommunen bør engang se at erhverve den ogsaa. Det var min Mening ogsaa at gennemføre det, vilde have kjøbt Skydebanen, da den var til Salg og havde ogsaa sagt, at jeg var Kjøber, men den blev alligevel solgt bag min Ryg, ærgerlig da jeg saa ogsaa vilde have foræret dette Stykke Strand til Kommunen.

Den gode Promenadevej fra Soelbergs Plantage til Langelinie gav Stødet til, at man syntes det var et godt Formaal at faa en saadan Vei videreført sydpaa, og Bestyrelsen tog ogsaa Initiativet hertil. I Anledning af Sparekassens 75 Aars Jubilæum i 1927 fik Forskønnelsesforeningen en gave paa 450 Kr. Da det ogsaa var Sparekassens Mening i samme Anledning at uddele andre milde Gaver, foreslog Forskønnelsesforeningen, at Sparekassen kunde løse den Opgave at faa foranvænte Vei videreført fra Langelinie og sydpaa, og den bevilgede saa ogsaa hertil 1000 Kroner. Pengene blev stillet til Plantageudvalgets Disposition, der lod Arbejdet udføre. Det blev til baade en Kørevej og en Spadseregang. Da man havde naaet Badehusvejen var det Vinter med mange Arbeidsløse, og Byraadet tog saa Bestemmelsen at føre Kørevej og Spadseregang videre sydpaa til Hovedlandevejen, der gaar ud til Østerskompagniet. Det var Forskønnelsesforeningen meget glad for, da den derved blev fritaget for at løse denne Opgave, der vilde blive en Selvfølgelighed efter det fuldførte fra Langelinie til Badehusvej.

Ved Anlægget af en ny Vei (i Anledning af Jernbanearbejdet til Morsø Jernbane) over Højbro til den gamle Sallingsund Landevej, fremkom der en Trekant før Sammenslutningen. Den paatog Forskønnelsesforeningen sig at beplante, det kostede 100 Kr. Fra 1926 til 1929 holdes der ingen Generalforsamling.

Rådhus og plantage

Aar **1929** 18. November afholdt Bestyrelsen et Møde i Sparekassens Direktionsværelse, hvor man drøftede Foreningens Stilling til en Omordning af Forholdene nord for Raadhuset og Administrationsbygningen. Man fandt det formaalstjenligt, at der kom til at ligge en aaben Plads, der paa mange Maader kunde blive Brug for. Uhrmager Østergaards Eiendom var til Salg, og Nykjøbing Brugsforening vilde købe den og opføre en ny Bygning til Brug for Brugsforeningen. Det burde om muligt forhindres; med Tillæg af Holgersgade og Nørregade kunde der blive en ret stor Plads. Jernstøberiets anseelige og smukke Bygninger samt den paa-tænkte Nedrivning af J. C. Johnsens gamle Gaard til den planlagte Forsamlingsbygning for Socialdemokraterne vilde blive en smuk Ramme om Pladsen. Jernstøberiet og andre vilde for at faa Sagen i Orden gøre en stor Indsats, og man vedtog, at Forskønnelsesforeningen skulde give 1000 Kr. til Løsning af denne Opgave, men det lykkedes ikke at faa forhindret Brugsforeningens byggeri.

Man havde bevilget 250 Kr. til Forbedring og Forskønnelse og Udvidelse af Spadseregangen i Soelbergs Plantages Nord- og Vestside, og endvidere 300 Kr. til en Rønneallé langs med den nyanlagte Spadsereestis vestlige Side langs Veien ud til Skibsværftet.

I Aaret **1932** vedtog man at forskønne de 2 mellemste Øer i Kanalerne, Egeøen og Rosenøen. Der foretoges først en Udrydning af gamle Træer og Buske, så de 2

gamle Egetræer faar Lov til næsten at beherske Egeøen, og hvor alt udenfor Plantningen er gruset i Stedet for Græsplæner. Rosenøen ryddes saa godt som for alt Beplantning, i Yderkanterne plantes Zirbuske og Buskads, og Midten optages af en stor Plæne, i hvilken plantes i hver Side i 2 lange Bede fra Syd til Nord med Roser. Det er bleven en smuk Ø. Endvidere ryddes i Plantagen Bøgetræerne, saaledes at der fra Midtergangen i Plantagen kan ses udover de 2 Øer, og at der fra disse ogsaa er bleven en smuk Udsigt til Engen og Plantagen. Foreningens Udgift hertil c. 600 Kr. Arbejdet blev ledet af Formanden, Tegninger og Planter leveret af Oscar Bang, og som sædvanlig naar Forskønnelsesforeningen arbejder i Plantagen, arbejder Skovfoged Isak Hansen med og leder det daglige Arbejde.

Ved et Bestyrelsesmøde i April **1933** foreslog Formanden Direktør Bang at løse en Opgave i Plantagen ved at forskønne Skrænterne ovenfor Springvandet ved Indgangen til Plantagen og et Stykke østpaa. De henlaa i en meget slet Tilstand til dels nøgne for Græs og anden Plantning, idet Børn i for høj Grad benyttede Skrænten som Legeplads, saa det blev rene Sandbakker, der er meget skæmmende. Tillige vilde det være formaalstjenligt at lette Publikum Adgangen til og fra Kirkegaarden ved op af Bakkeskrænten at lave en Trappeopgang, da man ellers skal gaa den lange Omvej om ad Tingvej. Man anslog, at Arbejdet herved vil koste 5 à 600 Kr. Formanden bemyndigedes til at underhandle med Plantageudvalget. Forhandlingerne resulterede i, at det forestaaende Arbejde skulde udføres under Formandens Tilsyn, og at Skovfoged Isak Hansen skulde stilles til Foreningens Disposition som Medarbejder og til Ledelse af det daglige Arbejde. Hertil er han en god Medhjælper med baade Sans og Smag for Forskønnelse. Der skulde fældes en Del store Træer, og det Beløb, der der-

ved indkom, skulde komme dette Foretagende til gode.

Men som det ofte gaar blev Arbejdet større end paatænkt, navnlig Trappeopgangen blev et meget større Arbejde, naar den skulde blive velanvendelig og god. Tillige lavede man udenfor Programmet en Rundbænk om Krigsegen, og opsatte paa denne en Bronzeplade med følgende Indskription: »Dette Egetræs mærkelige Form er Følgen af, at østrigske Soldater i Maj 1864 (var Juli) med deres Sabler huggede Kronen af det dengang unge Træ for at smykke sig med det friske Egeløv ved en Repræsentation for General Gablens«. Trappeopgangen blev lavet med to Afsatser, paa den øverste blev anbragt en Hvilebænk, paa den nederste en stor Sten i hvilken blev indhugget følgende Bogstaver: »Provst Caspar Schade anlagde Plantagen 1818«. Det var først tiltænkt at lave en almindelig Trappe med kun almindelig runde Træstykker fra Plantagen, men man var klar over, at det vilde blive for tarveligt og varede for kort, og Brolægningsudvalget forærede os derfor de nødvendige Sten. Trappearbejdet forvoldte os en Del Hovedbrud, vi var just ikke Ingeniører, men ved Isak Hansens praktiske Sans fik vi dog en forholdsvis god Trappeopgang lavet. Johan Riis deltog i Forhandlingerne herom. Skrænterne hen til Trappen blev delvis beplantet med stedsegrønne Træer og dels besaaet med Græs, en Bøgehæk plantet foroven, og da Arbejdet var færdig, vandt det almindelig Bifald. Arbejdet kom ogsaa til at koste 1400 Kr., men de solgte Træer indbragte 212 Kr. Formanden raadede over extra 300 Kr. til Formalet fra anden Side, saa Forskønnelsesforeningens Udgifter blev c. 900 Kr.

I Oktober 1933 fik Forskønnelsesforeningen fra Byraadets Byggeudvalg til Omforandring af Raadhuset en Skrivelse, om Foreningen ikke kunde tænke sig at give et Bidrag af 500 Kr. til ny Tagbelægning. Det gamle Skifertag havde man tænkt sig godt nok til at blive lig-

Kirkens nærmeste omgivelser i 1891.

gende, men det havde vist sig, at det blev nødvendigt at give det en dyr og omfattende Reparation, og her-til havde man ingen Bevilling. Men naar der skulde kostes saa meget paa Taget vilde det være af en forskønnende Virkning at belægge Taget med blaadampede Tagsten, og den større Bekostning herved vil man søge at erhverve sig ved frivillige Bidrag. Haandværkerne havde bl.a. tilsagt at give 500 Kr., og man fik tillige at vide, at dersom Foreningen ogsaa vilde give 500 kr. kunde et nyt Tag blive lagt, ellers blev det næppe. Bestyrelsen fandt, at det blaa Tag vilde blive en Forskønnelse, og man vedtog at rette en Forespørgsel til den tilsynsførende Arkitekt kgl. Bygningsinspektør Einar Packness i Aalborg. Han svarede, at et saadant nyt Tag i arkitektonisk Henseende ville være en Vinding. Bestyrelsen bevilgede 500 Kr. til Byggeudvalgets Disposition, og det nye Tag blev ogsaa lagt, og det har ogsaa pyntet.

I Maj Maaned vedtog Bestyrelsen, at man skulde tilbyde Plantageudvalget at anlægge en Cyklesti langs Badehusvejens Sydside som Pendant til Gangstien langs Nordside. For at faa Plads til Cyklestien maatte der fældes en Række Sitkagran, men det vilde samtidig være et Gode at faa disse væk, da de i høj Grad hindrede den Rønneallé. Foreningen nogle Aar før havde plantet i, at vokse og trives. Der blev indledt Forhandlinger med Plantageudvalget, og Forskønnelsesforeningen tilbød at betale Udgifterne herved, naar Skovfoged Isak Hansen arbejdede med og ledede det daglige Arbejde i Samraad med Formanden. Heri indvilgede Plantageudvalget, Arbejdet blev fuldført, og det hjalp ogsaa paa Rønnealléen, dens Trivsel blev meget bedre. Vores Udgifter ved dette Arbejde blev 450 Kr.

Medlemmer og mølle

I 1933 gjorde man et Fremstød for at erhverve ny Medlemmer, der dør jo stadig nogle, nogen reiser bort og andre melder sig ud af en eller an-

den Grund, nærmest af økonomiske, saa man til Erstatning maa finde nye tilkommende og opvoxede Borgere, der har en nogenlunde pæn Stilling paa Skattelisten. Dog skal det siges, at det sidste ikke altid er det afgørende, det er dog den gode Villie og en Forstaaelse af Foreningens Virke. Resultatet af Fremstødet blev godt 50 nye Medlemmer med et Contingent paa 212 Kroner - varierende fra 2 til 10 Kr., ikke faa paa 5 Kr. Aarscontingentet kom op paa 564 Kr. Man plejede tidligere at hverve Medlemmer ved personlig Henvendelse. Denne gang sendte man en trykt Skrivelse med Oplysninger om, hvad Foreningen havde udrettet samt et frankeret Brevkort til Svar. Det sendtes til c. 150 Borgere, men kun 50 kom tilbage med Resultat. Næste Gang vi skal søge Tegning af nye Medlemmer, troer jeg nok det vil være det mest formaalstjenlige, at det sker ved personlig Henvendelse, det var et forholdsvis magert Resultat af de trykte Henvendelser. Efter Jubilæet vil antageligt Pressen omtale Foreningens 50 aarige Virksomhed, saa vil der være en gunstig Leilighed til derefter at erhverve Medlemmer. Af de i 1933 hvervede er allerede en halv Snese af de ny erhvervede Medlemmer enten døde eller bortreiste, og det samme er i større Udstrækning sket med dem, der var Medlemmer inden.

Af følgende Brev vil ses, at det ikke er let at gøre alle tilpas:

»Nykøbing M. d. 20. 12. 33.

Som Svar paa Hr. Direktørens meget ærede Skrivelse tillader jeg mig herved at meddele, at jeg ingen Anledning finder til at give Bidrag, saa længe Forskønnelsesforeningen anvender alle Pengene i den nord-østlige Bydel, og ingen Hensyn tager til den syd-vestlige Del, skønt der for et Aarstid siden tilbød sig een efter min Mening særlig gunstig Lejlighed. Ærbødigst ...«

Det har altid været Reglen, at Forskønnelsesforeningen udførte sit Virke paa offentlige Pladser. Det i Brevet omtalte, vi ikke kunde røre

ved, var lidt udenfor denne Ramme og af lidt privat Natur.

1935 - Fra Eieren af Dueholm Mølle forelaa en Ansøgning om at faa et Tilskud til Opsættelse af en nedblæst Vinge, da han havde faaet flere Anmodninger om at undlade at gennemføre det Projekt, han havde: Ogsaa at tage den anden Vinge ned, tage Hatten af Møllen og erstatte den med et grimt Jernstativ i Lighed med Nørremølle. Møllejeeren saa det som en for ham økonomisk Fordel at forandre Møllen paa ovennævnte Maade.

Fra forskellige Sider blev der henstillet til Foreningen at løse ovennævnte Opgave, og Bestyrelsen drøftede Sagen. Det var jo paa en Maade et privat Omraade, man kom ind paa. Det vilde være Vandalisme at forandre Møllen som paatænkt, det er jo en af de smukkeste Møller i Landet. Ved dens smukke Beliggenhed præger den Byens Fysiognomi særlig set fra Fjorden og fra Færgen, saa de Tilreisende faar det første gode Indtryk af Byen. Bestyrelsen var enig om, at i den Retning vilde det skønhedsmæssigt være et Tab at faa Møllen mishandlet. Det overlodes til Formanden og Riis at forhandle med Mølleren. Kunde 3 à 400 Kroners Bidrag bevirke, at Møllen kunde blive som hidtil, da vilde man ofre nævnte Beløb derfor. Det vedtoges med 4 St. mod 1.

Forhandlinger herom resulterede i, at Mølleren for et Beløb af 350 Kr. forpligtede sig til at sætte en ny Vinge paa Møllen. Han fik Beløbet udbetalt, og efter vore Krav afgav han følgende Kvittering og Erklæring: »Underskrevne Møller Poul Poulsen, Dueholm Mølle, har af Forskønnelsesforeningen modtaget som Gave Tre Hundrede og Halvtreds Kroner, hvilket har foranlediget, at jeg istandsætter min Mølle med en ny Vinge, i Stedet for som paatænkt at sætte et Jernstativ op og lave Møllen lig Nørre Mølle, og derfor forpligter jeg mig til at holde og bevare Møllen i sin nuværende Skikkelse, saa længe jeg lever. Nykjøbing d. 6. December 1935.«

Udsnit af Nykøbing, opmålt 1943-46

Vejarbejde

Fra Eieren af Strandpavillonen fremkom **1936** en Ansøgning om et Tilskud til Beplantning af en Række Røn langs Langelinies Nordside, hvor Hr. Mikkelsen (Eieren) havde udvidet og forbedret Gangstien. Her kom vi atter paa privat Grund, men det viste sig, at i 1872, da der skete en eller anden Ordning af Naboskabet mellem den daværende Mark og Langelinie, var der bleven læst en Servitut paa denne Eiendom, »at Plantagen forbeholdt sig Ret til at plante og vedligeholde en Række Træer langs Eiendommens Sydside i hele Loddens Længde.« Af nævnte Grund og fordi det vilde blive en Forskønnelse af Langelinie, vedtog Bestyrelsen at ville betale, hvad Rønnetræerne kostede, imod at Eieren selv sørgede for Beplantningen og Støttestokke til hvert Træ. Man forbeholdt sig Indseende med Beplantningen. Udgifterne herved blev for Foreningen 133 Kr.

I Efteraaret 1936 har Formanden, Direktør Bang, haft en Del Conferencer med Plantageudvalget om at anlægge en Fortsættelse af Gang- og Cyklestien fra Badehusvejen ned til Landevejen, der gaar igennem Plantagen til Pavillonen. Denne Plan var af ældre Dato, man havde kun ventet paa en Leilighed til, at man kunde komme til at faa billigt Fyld til at opfylde de to store Grøfter, der var paa begge Sider af Landevejen, hvilket var en Nødvendighed for at faa Stierne brede nok. Nu var Leiligheden kommen, Bro-lægningsudvalget havde en større Gaderegulering ved Veien op til Veirmøllehøj, der bevirkede, der skulde fjernes en Masse Fyld. Bro-lægningsudvalget fandt, at det var en udmærket Plan, Forskønnelsesforeningen havde og tilsagde denne, at de vilde opfylde Grøfterne i saa stor Udstrækning, som de havde Fyld tilovers. Det gik saadan, at det baade slog til og gik med, og det blev uden Udgift for Forskønnelsesforeningen.

Det var en storartet Hjælp, man derved fik, for hvis man skulde have

fremskaffet Fyld ved Udgravning, Kjørsel og Aflæsning, vilde dette vist over 200 Læs - antageligt have kostet mere end selve Arbeidet med at faa Stierne gode og Beplantningen. Saa vi blev let enige med Plantageudvalget om Arbeidets Udførelser - paa vanlig Maade at Skovfoged Isak Hansen skulde arbejde med og sammen med Formanden lede Arbeidets Udførelse. Der var Fart i Arbeidet, 3-4 Biler kørte Fyld fra Morgen til Aften, saa det var en hel Fornøjelse at have Ledelsen af et Arbeide, der gaar rask fra Haanden. Det viste sig, at for at faa Cyklestien og Gangstien brede nok, maatte man for Cyklestiens Vedkommende fjerne Hækken omkring Brillepartiet, og man fik derved ogsaa Stien rettet bedre ud. For Gangstien maatte vi fælde de første Rækker Træer i Plantagen, og i den østre Ende, hvor der stod noget simpel Budskads, fjernede man dette, og der blev saa Plads til Plantning af nogle Prydtræer og Anbringelse af 3 Jernbænke. En Rønneallé blev plantet paa hver Side af begge Stier med Undtagelse af, hvor der henholdsvis paa den nordligste og den sydligste Side var Træer i Forveien. Samtidig benyttedes Leiligheden til en Udrydning i Beplantningen om Brillerne og nogen Nyplantning og Plæaneanlæg.

Udgifterne ved forannævnte Arbeide blev 600 Kr. for Arbeidet og 300 Kr. for Planter, ialt 900 Kr. Med Opfyldning ville det vel omtrent have kostet det dobbelte, om vi skulde have betalt denne. Det var i det store og hele et saa forskønnende Arbeide, der her blev udført, at Forskønnelsesforeningen kun har været glad ved, at der blev Leilighed til at faa dette udført i sin Helhed, og fra det store Publikum lyder der et enstemmigt Bifald.

Den 2. April **1938** holdes et Bestyrelsesmøde, hvor Formanden oplyste, at nu forelaa der en ny Opgave for Foreningen. Paa Grund af Strandvejens Udvidelse og Istandsættelse med flisebelagte Gangstier og asfalterede Cyklestier, bliver der

mellem den ny Veiforlæggelse over Plantageengene en Trekant mellem denne nye Vei og den gamle Vei langs Bangs og Kibsgaards Eienomme. Paa denne gamle Vei bliver Giennemkørsel forbudt, da begge Hjørner er rene Dødsfælder, og derfor blev Veien lagt længere østpaa over Engen til Østergades Forlængelse. Denne Trekant vilde det i høj Grad være en Forskønnelse at faa beplantet med Roser og Zirbuske samt omgivet af en lav Indhegning. Pladsen har hidtil været benyttet som Oplagsplads, og benyttet af Veivæsenet under det store Veiarbeide med Strandvejen.

Man drøftede i Bestyrelsen Sagen og vedtog, at man hertil vilde bevilge foreløbig 5-600 Kr. Man indledte en Forhandling i Foraaret med Plantageudvalget for om muligt at faa Beplantning udført i Foraaret, men da Veiarbejderne var bleven forsinkede, kunde disse ikke blive færdige før hen paa Sommeren, saa der kom ingen Afgørelse paa dette Arbeides Udførelse. Der var ogsaa divergerende Meninger inden for Plantageudvalget, da nogle kunde tænke sig Pladsen solgt til Byggeplads, hvilket sidste dog vilde være Vandalisme og fratage Udsigten fra Udsigtshøjen paa Øen og fra Plantagen udover Fjorden. En Bebyggelse vil antagelig ogsaa komme i Strid med Naturfredningsloven.

Sagen har ikke været drøftet siden, men nu i August Maaned bliver først Veiarbejderne færdig, Pladsen kan derefter frigives som Oplagsplads, og man vil derfor saa igen optage Forhandlinger med Plantageudvalget eventuelt Byraadet, og faa forsøgt at faa vor Plan gennemført til Efteraaret. Vi afventer Leiligheden dertil, og dermed er Forskønnelsesforeningens Virke for det første 50 Aars Levetid til Ende. Jeg tør nok slutte med at udtale den Mening, at Foreningen har løst mange smukke gode Opgaver til Forskønnelse af vor By og Plantage.

To veninder fotograferet i »arbejdstøj« hos fotograf Raaberg Elkjær, der havde atelier i Nykøbing 1902-1908. Oplysninger søges af Lokalhistorisk Arkiv.

Syerske Sofie Jensen, Vesterbro, fotograferet med moderen, Ane Sofie Jensen, enke efter lærer Kristian Jensen i Ljøslev.

En stund til planlægning over kaffen i køkkenet på Nykøbing Sygehus, Østergade, o. 1920.

Lidt om kirkeværgerne og sædeligheden i 1600-tallet

Af Niels Vestergaard Larsen

Sognepræsten var sædelighedens vogter i landsognene i 1600-tallet, og til at hjælpe sig havde han kirkeværgerne, som blev udnævnt efter »Recessen af 1643« og »Danske Lov af 1683«. I Danske Lov er deres arbejdsområde nøjere beskrevet. Således i 2-9-2: »I Landsbyerne skal Kirkens Forsvar med Provstens Raad tvende af de gudfrygtigste, bedste og vederhæftigste Sognemænd til Kirkeværgere at bestille, som og skulle være Præstens Medhjælper o.s.v.« Og i 2-9-3: »Fornævnte Medhjælper og Bistandere skulle Præsten derfor tilforordne: Naar han det af dem begærer, skulle de sig med ham forsamle udi alt, hvad hans betroede Tilhøreres (menighedens) skikkelige og christelige Levned Fremdragelse angaar. Naar han det begærer, skulle de ham troligen raadføre, og naar behov gøres, hjælpe og bistaa, saavel som ogsaa selv Agt give, og derforuden ransage, og flittig udspørge om alt hvad som tvivlraadig kunde være, og til Guds Ære og hans Menigheds Opbyggelse kunde tjene, og det uden nogen Persons Anseelse uforsømt give deres Sjælesørger det tilkende. Og dersom befindes, at de med nogen, enten for Vild- eller Venskab, ser igennem Fingere, da skal de være faldne til de Fattige at give seks Lod Sølv o.s.v.«

I 2-9-8: »Hvad Synder og Laster, og alt hvad Præsten i Guds Ord er befalet at straffe, det samme bør hans Medhjælper at staa ham bi udi, om behov gøres. Men særdeles bør de at have Indseende med saa-

danne Laster, som ellers ved sædvanlig Rettergang ikke saa bekvemmelig er at afskaffe eller bevise, f.eks.: Prædikens Forsømmelse - Helligdages Misbrug til Gilde, Drik, Dobbel (kortspil), Gøglen, Fægten, eller andet saadant - Udeblivelse fra Sacramentet over et kvart, halvt eller helt Aar - Idelig Sværgen og Banden - Guds Ord til Skæmt og Misbrug i Omgængelse - Ond Forligelse imellem Ægtefolk, som uchristelig, uden rimelige Aarsager, sig imod hinanden forholder, og ligeledes ogsaa Forældre og Børn indbyrdes - Halstarrighed hos trolovede Folk, som ikke vil lade sig sammenvie til Ægteskab - Letfærdig Skanderen (remser) og Snak - Letfærdig Selskabs Besøgelse og Omgængelse - Rufferi, Fylderi og idelig Drukkenskab urimelig Fordeel i Køb og Salg - Ulovlig Aager og Gerrighed - Og især Ungdommens Forførelse til Drik, Dobbel og Letfærdighed, overflødig Bekostning og Ødselhed - med dette og alt saadant bør enhver af Præstens Medhjælper, saavel som Præsten selv, og hver for sig, som det først erfarer, at forhindre og med hemmelig Formaning og ivrig Advarsel gøre deres Kald med Flid, at saadant afskaffes, saavel som ogsaa siden de sig sammen raadfører om hvorledes dette bedst ske kan. Og, for at ingen bør beskæmmes, det alt sammen hemmeligst muligt bør forrettes, saaledes ingen bør deres Advarsel ilde at optage, men for en christelig Kærligheds Øvelse og broderlig Skyldighed at holde.«

Danske Lov beskriver nøje, hvorledes præsterne skal forholde sig, når sognefolkene i kristelig og sædelig henseende ikke arter sig vel, og hvorledes de da skal lade dem gennemføre kirkens disciplin og revselse efter Ritualbogen.

Et eksempel fra Flade 1608

I Viborg Landstings Dombog findes en sag, hvor en mand i Flade, Svend Andersen, af en gift kvinde, Marine Jude, først i Flade Kirke blev udlagt som hendes barns fader, og siden derefter på Nørreherreds Ting til dømt det samme. Da der tilsyneladende var nogen usikkerhed om hendes udlæggelse af barnefaderen i kirken, havde han anket herredsrettens afgørelse til landstinget. I denne forbindelse var der fremlagt en skrivelse fra præsten i Flade, som lød således:

»Kendes jeg Olluf Andersen, Guds Ords Tjener i Flade og Draaby Kirker udi Mors, og gør vitterligt for alle udi dette mit aabne Brev, at Marine Jude her udi Flade Kirke Søndagen den 23de November, som var idag 14 Dage, udi menige Sognemænds Nærværelse, som den Dag hørte Gudstjeneste, og da faldt hun ned paa Kirkegulvet paa hendes Knæ, og da som tilforn begærede hun af mig, paa Guds og mit Embeds Vegne, at faa aabenbar Skrifte og Afløsning. Da tilspurgte jeg hende første, anden og tredie Gang, hvem hendes Barnefader var. Da svarede hun, at det var hendes ægte Husbond, Mads Peersen. Men da haver jeg atter højlig formant

hende, at hun skulle sige den rette Sandhed, og jeg spurgte hende, hvorfor hun ville gå til åbenbar Skrifte, hvis det var hendes ægte Husbonds, Mads Peersens Barn. Da aabenbar bekendte hun, at Svend Andersen i Flade var hendes rette Barnefader for Gud og Verden. Derpaa tog hun sin Afløsning og annamede det høje, værdige Sacramente. Ydermere bekender jeg, at jeg hverken haver hørt, set eller fornemmet, fornævnte Marine Judes ægte Husbond, Mads Peersen, her udi Flade By, udi Kirken eller paa Marken, eller her paa Morsland, Nat eller Dag, siden han drog her fra Landet, som er ved en 5 Aar siden eller meere. og at dette fornævnte saa udi Guds Sandhed er, som forskrevet staar, og jeg det ved min højeste Eed vil være beständig, naar jeg af min Øvrighed bliver stævnet ihvor Behov gøres. Til Vidnesbyrd med min egen Haand underskrevet, Datum Flade den 7de December 1606.

Dette fornævnte bekender jeg Olluf Andersen, Præst, med egen Haand«.

Et eksempel fra Sejerslev 1665

»De som trolovede ere, eller med hinanden Ægteskab have tilsagt, maa dog ej søge Seng med hverandre, førend de ere viede sammen i Kirken. Hvo som fordrister sig herimod at gøre skulle straffes af deres Øvrighed, naar de af Sognepræsten bliver paamindede. Og dersom de ligger i et ondt Levned og forhaler at lade sig vie sammen i Kirken, da skal Sognepræsten sætte dem en vis Tid for, og hvis de ikke inden denne Tid lader sig vie tilsammen, skal han aabenbar forbyde dem Nadverens Sacramente. Og dersom de endda ikke vil rette sig, da skal de for saadan deres Forargelses Skyld sættes i Band«.

Således stod der skrevet i lovteksten i »Ordinansen af 1582« og »Danske Lov af 1683« - og at dette ikke blot var tomme ord og trusler, fremgår af følgende forpligtelse, som Niels Thøgersen af Sejerslev, den 31.

oktober 1665, fremlagde på Nørreherreds Ting i Tøving og bad om at få oplæst og indført i tingbogen:

»Eftersom jeg underskrevne Niels Thøgersen af Sejerslev i Mors, formedelst mange grove Forseelser, som jeg har begaaet imod den christelige Menighed, og hvorfor min Sognepræst, den hæderlige og vel lærde mand Hr. Knud Ollufsen, har været foraarsaget, mig for min gunstige Hr. Lensmand, ærlig og velbyrdige Mand Mogens Kruuse til Spøttrup, at anklage, og jeg derpaa er bleven tagen udi Arrest, - da som jeg slige begaaede Forseelser højlig for Gud og min Sognepræst angrer og fortryder, og formedelst gjorde Mægling og Forbøn til min gunstige Hr. Lensmand blevet samme min Arrest entlediget og frigiven, og hvorfor jeg ikke noksom kan fuld takke Gud og gode Venner, er det paa saadanne Betingelser, at efterdi jeg maa bekende, Gud bedre mig, desværre udi mange Aar har henlevet udi et syndigt Levned med en Kvinde, til hvilken jeg for nogle Aar siden have blevet trolovet og dog endnu ikke lovligen efter christelig Ceremoni blevet copuleret eller sammenviet.

Imidlertid haver jeg haft den utilbørlige kødelige Vellyst med hende, hvorfor jeg hermed højlig og efter Skyldighed tilforpligter mig for denne Forseelse, nu førstkommande søndag otte Dage, at indstille mig udi Sejerslev Kirke og udstaa Kirkens Disciplin og Revselse for begaaede grove Synder og Laster, og siden at være forpligtet 14 Dage derefter, som er den 5te November, at lade mig efter christelig Ceremonie indvie udi den Hellige Ægteskab med samme Kvinde, som jeg tilforn har haft legemlig Vellyst med, at vi siden som Guds Børn kan leve christelig og vel, og ikke andre, som tilforn, give ond Eksempel.

Og som jeg særlig har forset mig imod min Sognepræst eller nogen min Næste til nogen Skade eller »Nachdeel«, men langt mere, som jeg lydig Gud tilhører, være ham og enhver udi alting mig muligt er til

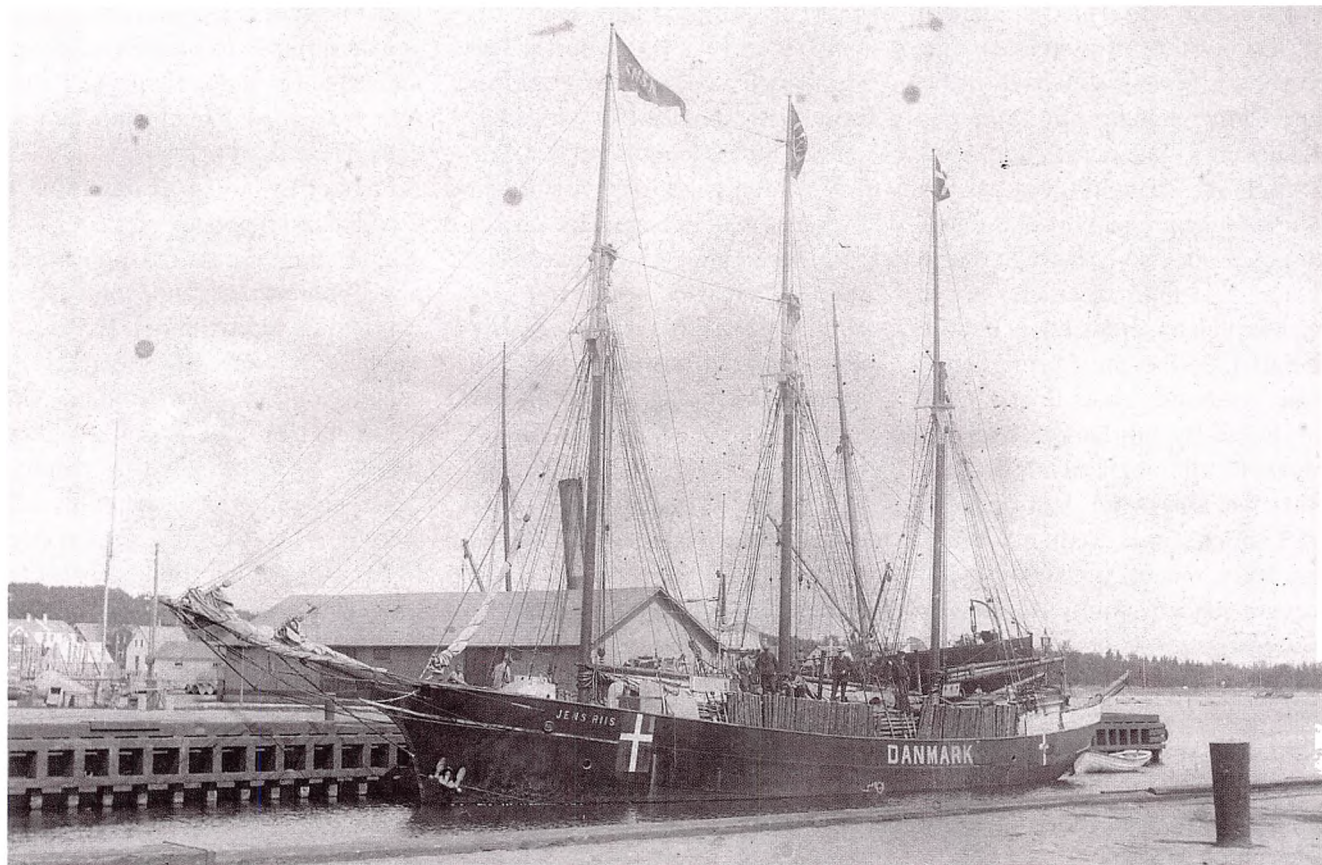
Tjeneste og Bedste, som jeg ellers for Gud vil være bekendt. Og dersom, Gud forbyder det, anderledes skulle ske, da at stande mig aaben at lide og undgælde for al den tilbørlige Krav, som man med Rimelighed kunde have over mig at besvære.

Hvilket Svenning Skammelsen i Overgaard i Sejerslev og Peder Pedersen Søndergaard sammesteds mig til Vitterlighed her underskriver. Datum Spøttrup den 16de Oktober 1665 - Niels Thøgersen«.

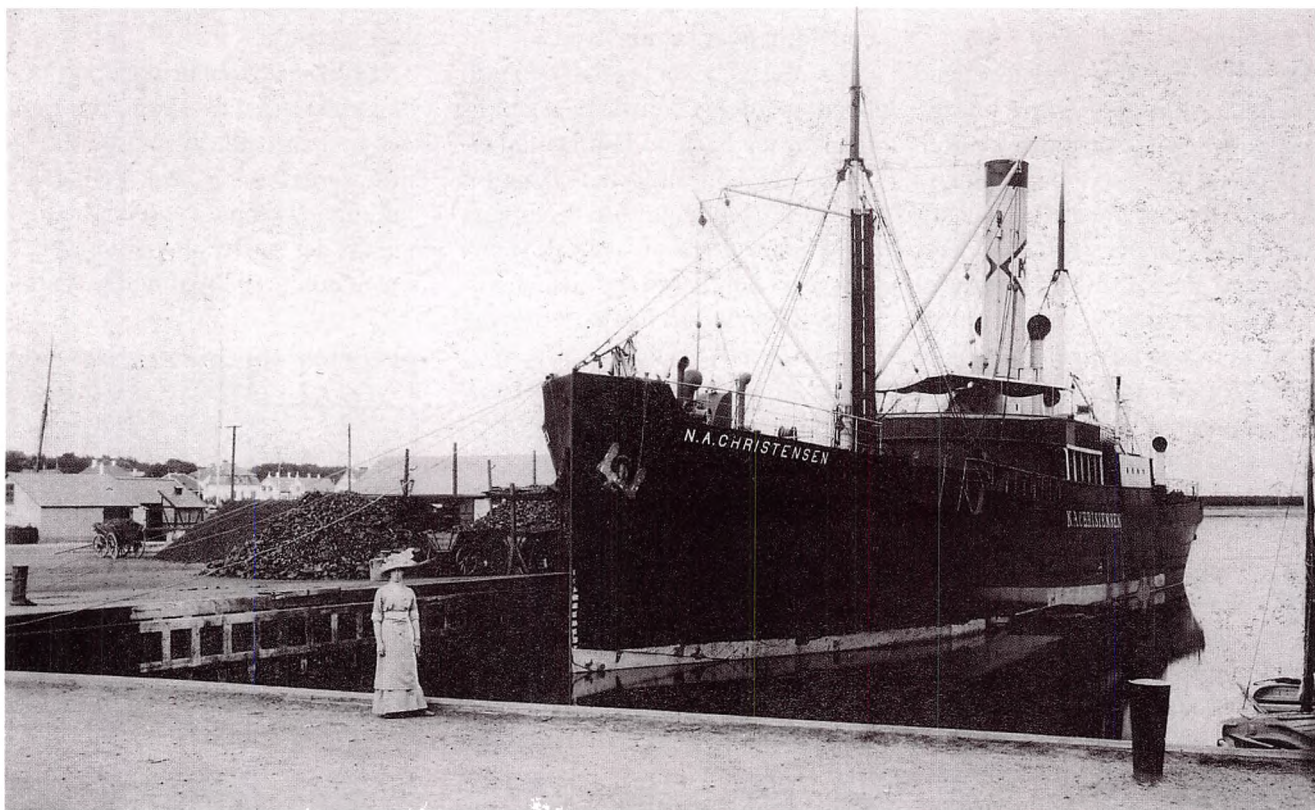
Her ser vi, hvor galt det kunne gå, når man i 1600-tallet ikke tog sognepræsten og kirkeværgernes påmindelse om at føre et sædeligt levned alvorligt. Niels Thøgersen måtte her indgå en skriftlig, tinglæst forpligtelse. Han stod tilsyneladende til at skulle lyses i kirkens band, hvorefter han ikke kunne modtage nadverens sakramente eller være dåbsvidne eller deltage i noget andet hæderligt samkvem, førend han igen ved offentlig bekendelse og afbøn var indlemmet i Guds menighed. Og dersom dette ikke skete inden år og dag, da skulle han regne med, at han ville blive indstævnet for provstemodet og ved dom blive forvist fra kongens riger og lande.

Tænk om de samme regler og love var gældende i dag - så ville der være masse, af arbejde til præsterne og kirkeværgerne, og tænk hvilket liv der kunne komme i vore kirker, når alle de, der overtrådte ovenstående regler, mødte op til offentlig skrifte.

Tremastet skonnert »Jens Riis« ved kaj i Sønderhavn. Skibet var nybygning nr. 1 på Aalborg værft. Bygget 1913 for skibsmægler F. L. Knakkegaard, Nykøbing.

Dampskibet »N. A. Christensen« i Nykøbing Havn med råjern til støberiet. Skibet blev bygget 1912 og tilhørte Morsø Dampskibsselskab indtil 1916, hvor det blev solgt til Mærsk.

*Garnene røgtes på fjorden.
Personerne er ukendte.*

*»Fiskehuset« på hjørnet af
Fjordgade og Bryggergade.*

*Tid til at nyde en pilsner
og stille op for fotografen.
I baggrunden ses
Graversens røgeri ved
havnen i Nykøbing.
Kan nogen hjælpe
Lokalhistorisk Arkiv
med navne og årstal?*

BOGGAVER

Morsø Lokalhistoriske Forlag

udgiver bøger om Mors og morsingboerne.

Bøgerne spænder over natur og kultur, fortid og nutid, menneske og samfund.

Alle bøger er rigt illustrerede.

Brug dem som gave - eller glæd dig selv ved at købe en bog.

Køb dem hos boghandleren og i museumsbutikken.

Ældre udgaver af Jul på Mors kan endnu erhverves i museumsbutikken.

MORSØ-FILM

Glimt af Mors i hverdag og fest, fastholdt i levende billeder. Kendte og elskede fra forevisninger i biograf og forsamlingshus. Nu på video.

- Nr. 1: Ernst Damgaards Morsø-film, 1958-59.
- Nr. 2: Ernst Damgaards Morsø-film, 1964. Stumfilm i farver. Pr. stk. kr. 148,00.
- Nr. 3: Oscar Larsens film fra TORF 1972-87. Farvefilm med tale og musik, pris kr. 198,00.
- Nr. 4: Ernst Damgaards Morsø-film, 1939-69. Stumfilm i farver, pris kr. 148,00.
- Nr. 5: Moleret på Mors, 1922 og 1962. Stumfilm, s/h og farve, pris kr. 148,00.

Udk. 1976, pris kr. 98,00

KIRKESKIBE
i Thisted Amt

Udk. 1978, pris kr. 78,00

ARTISLENABRI
N. A. CHRISTENSEN & CO.
NYKØBING MORS

Udk. 1978, pris kr. 68,00

Nykøbing-borgerne
og deres kirke

Udk. 1975, pris kr. 98,00

NYHED

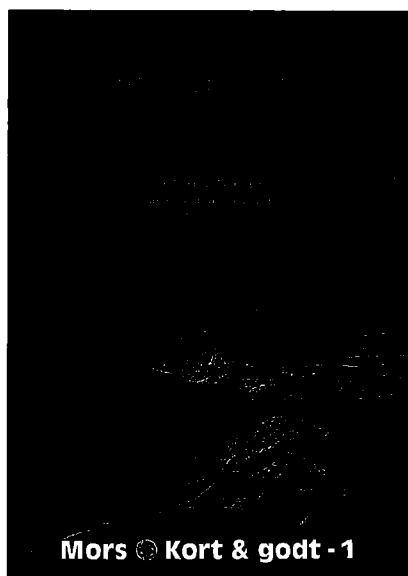
Morsø-film
nr. 6 er kommet:

Optaget af Ernst Damgaard, 1955.
Stumfilm i farver.

Pris kr. 148,00

fra Morsø Lokalhistoriske Forlag

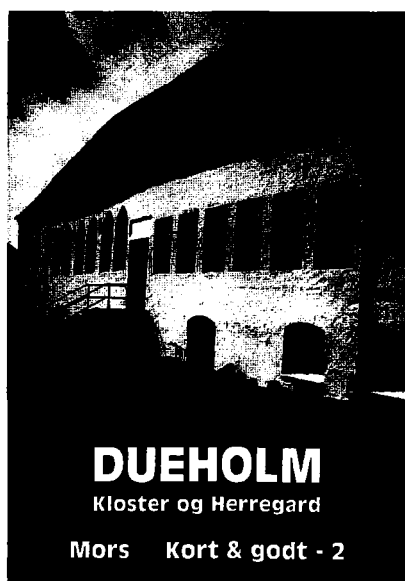

Udkom 1994, pris kr. 48,00

En fortælling, der spænder over 60 mio. år.

Om molerets tilblivelse, om vulkaner og livet i og ved molerhavet, om fossiler og om menneskets brug af et enestående materiale.

Også på engelsk og tysk.

Udkom 1996, pris kr. 48,00

Bogen om Dueholms historie gennem 600 år.

Om Johanniterne og klosteret, om kongens lensmænd, og om godsejerne og herregården.

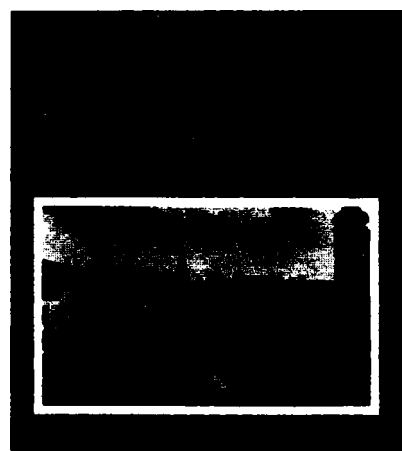
Rigt illustreret i farver.

Også på engelsk og tysk.

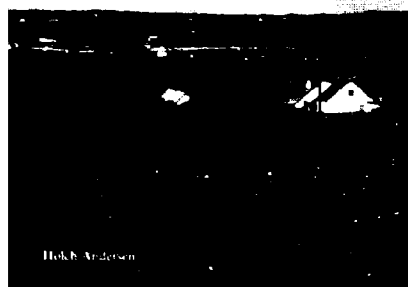
Udkom 1989, pris kr. 188,00

Med denne bog samles spredte kilder til historien om den første danske fajance-fabrik uden for København, fabrikken ved herregården Lund på Sydmons.

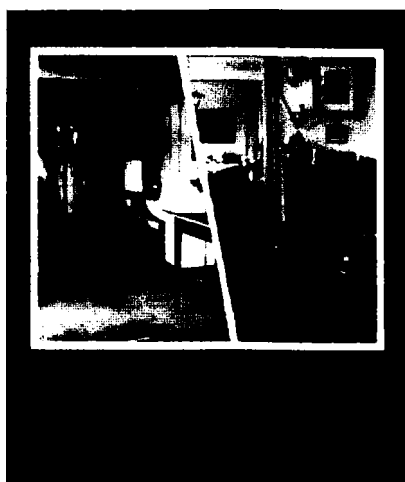
Udkom 1989, pris kr. 288,00

Om industri, kirke, skolevæsen, aviser, fattiggård, sygehus og meget mere.

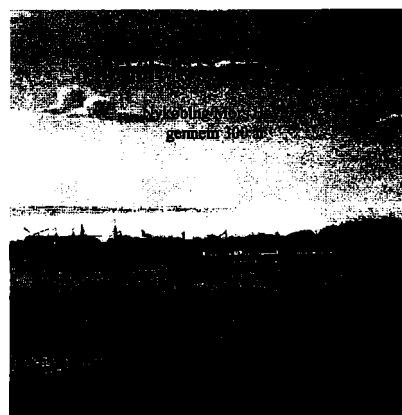
Udkom 1989, pris kr. 188,00

Bogen om overfarten mellem Thy og Mors fra middelalderen til i dag, og om bygningen af broen i 1939.

Udkom 1986, pris kr. 148,00

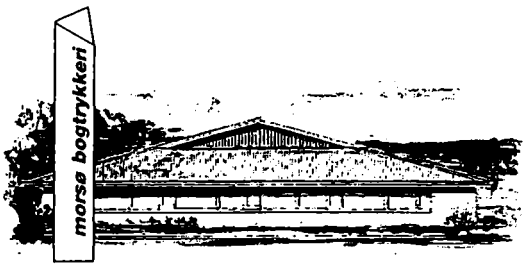
Fra langbord, bilæggerovn og sand på gulvet til kakkelbord, radiator og væg-til-væg-tæppe. Boligindretningens historie fortalt med billeder fra hele øen.

Udkom 1993, pris kr. 188,00

»Byens Havn - Nykøbing Mors Havn gennem 300 år« er udgivet i forbindelse med havnejubilæet 1993.

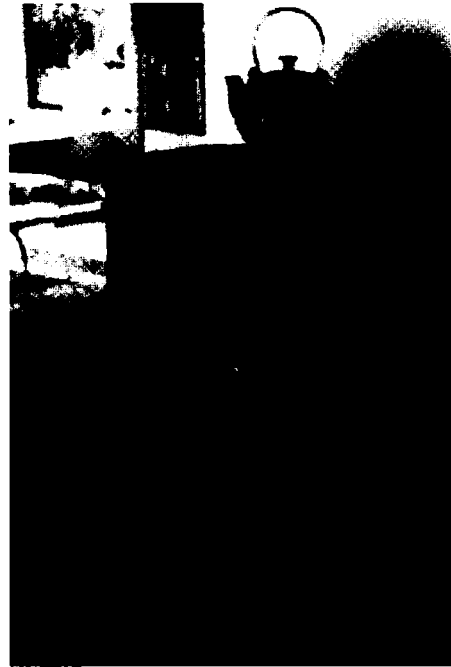

Grundlagt 1855

morsø bogtrykkeri offset

Poul og Jakob Nyborg
Færøvej 2 · 7900 Nykøbing Mors
Telefon 97 72 10 44
Fax 97 72 44 60

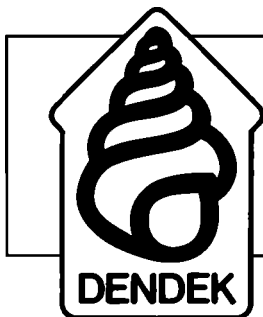

morsø

Leverandør til det kongelige danske hof

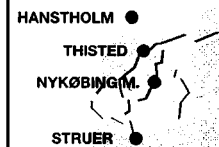
- gør livet lidt lunere!

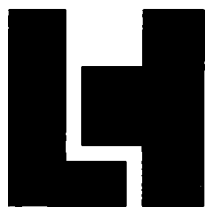
*Vi ønsker vore kunder
en glædelig jul og et godt nytår!*

TOMMERGAARDEN

Silstrupvej 89 · 7700 Thisted · Tlf. 97 92 05 44 · Fax 97 92 32 44
 Industrivangen 2 · 7730 Hanstholm · Tlf. 97 96 10 99 · Fax 97 96 27 99
 Soltoften 3 · 7900 Nykøbing M · Tlf. 97 72 14 55 · Fax 97 72 21 99
 Fælledvej 23 · 7600 Struer · Tlf. 97 84 01 00 · Fax 97 85 17 89

Laurits Hunnerup

TØMRER OG SNEDKER

Grønlandsvej 3 . 7900 Nykøbing Mors

Værksted: 97 71 05 33

Kontor/priv.: 97 72 02 33

Biltlf.: 20 83 32 33

GEISLER

*ønsker
glædelig jul og
godt nytår*

Byens PROFA Farvehandel

Ellingsøe & søn

HAVNEGADES FARVEHANDEL

Nykøbing Mors . Tlf. 97 72 05 31 . 97 72 07 33

Vi ønsker alle

*læserne af »Jul På Mors«
en rigtig glædelig jul og et godt nytår med
tak for den tillid,
der blev vist os i det år, der er gået.
Som i 1997 vil vi fortsætte
i 1998 med tilbud på kvalitetsvarer på alt i
fliser, kantsten, læhegn, trådhegn,
flagstangsfod, dekorationsvaser m.m.*

NYKØBING FLISEFABRIK I/S

Bakkegårdsvej 9 . Telefon 97 72 05 11

MORSØ MØRTELVÆRK I/S

Næssundvej 218 . Telefon 97 72 05 11

*Kig på årets nye bøger!
Kig på vore mange fagbøger!
Kig på bøger til børnene!
Kig ind i ...*

BOG HAN SEN

H. Hansens Boghandel
v. Grete & Kai Steen Nielsen
Gågaden 10, ved Kirketorvet
7900 Nykøbing Mors

TELEFON
97 72 17 77

TELEFAX
97 72 21 89

Hama

-perlen blandt legetøj

- et kvalitetsprodukt fra

malte haaning

PLASTIC/A/S

Nykøbing Mors

**Gas og
Oliefyr Service**

**Aut. Gas og
VVS installatør**

den lokale varmforsyning

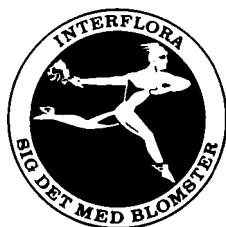

Brændselsforeningen

Havnen . 7900 Nykøbing M . Tlf. 97 72 08 33

M. N. Overgaards Handelsgartneri

Etableret 1839

Østergade 36 . 7900 Nykøbing Mors
Telefon 97 72 00 29

**BØGER
FOTO
KONTORARTIKLER**

Indenrigsagentur for **SAS**

Telefon: **97 72 07 00**

Telefax: **97 72 04 27**

MORSØ BOGHANDEL

Deltager aktivt i
lokal samfundet

Kvickly er kvikkere!

Her skal hverken sælges isenkram, tekstil, madvarer
- eller hverves medlemmer. Vi har såmænd bare købt pladsen her
for at støtte en god sag og sende dig en venlig julehilsen fra

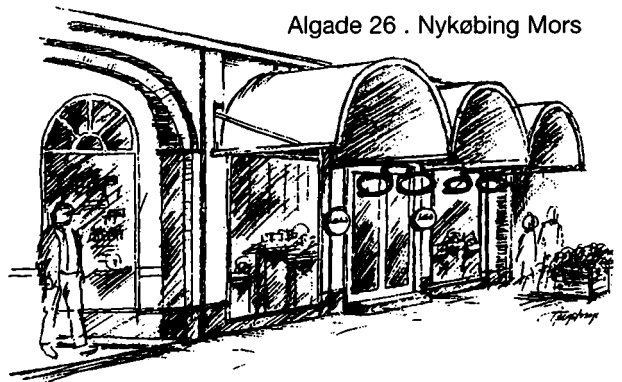
Nykøbing Mors . Tlf. 97 72 13 33

Nørgaard's
LÆDERVARER

Sillelund
URE OG OPTIK

Algade 26 . Nykøbing Mors

Lige nu har du overskud til det hele. Men hvad i fremtiden?

Lige nu er dit livs højdepunkt. Du har bare styr på tilværelsen med børn, job og den ugentlige joggetur.

Derfor lyder det måske grotesk, når vi fortæller dig, at det er nu, du skal tænke på din pension.

Men det er det faktisk, så tag en pensions snak med os og få tilrettelagt en opsparing, der passer til din økonomi i dag, i morgen og i fremtiden.

Tal pensionsopsparing med os. Nu!

1 MORSØ SPAREKASSE

SPAR OP - SKAB TRYGHED

- OG GLÆD DIG TIL

DE GLADE 60'ERE

**Kapitalpension giver
skattefradrag nu
- og penge, når du fylder 60!**

MORSØ BANK